

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1976

A TARTALOMBÓL:

DOBAI PÉTER
GYURKOVICS TIBOR
PAKOLITZ ISTVÁN
RÓZSA ENDRE
TAKÁTS GYULA
VERSEI

*

BERTHA BULCSU:
AHOL LEGTOBB A FÉNY
KAMARÁS ISTVÁN:
LUCIA ÉS RODRIGO

SZÜTS BERNÁT:
ISTENEK CSATÁJA

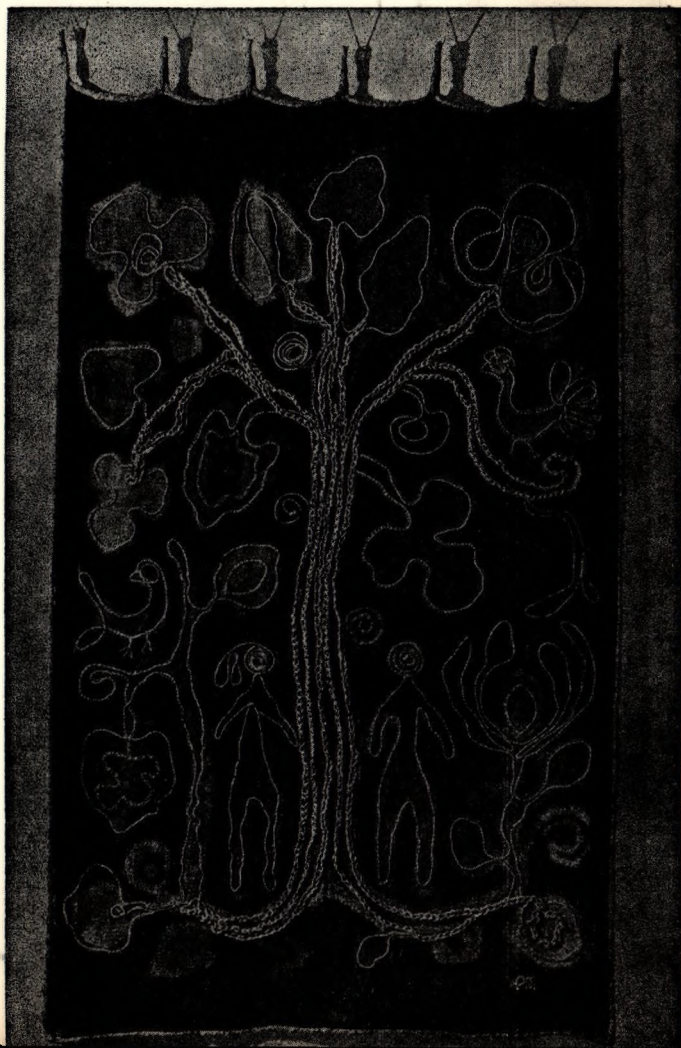
*

CSUKA ZOLTÁN:
JUGOSZLAVIAI KORKÉP

FUTAKY HAJNA:
PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

POMOGÁTS BÉLA:
VAS ISTVÁN TANULMÁNYAI

TAXNER ERNŐ:
SZÍNHÁZI LEVÉL
BUDAPESTRŐL

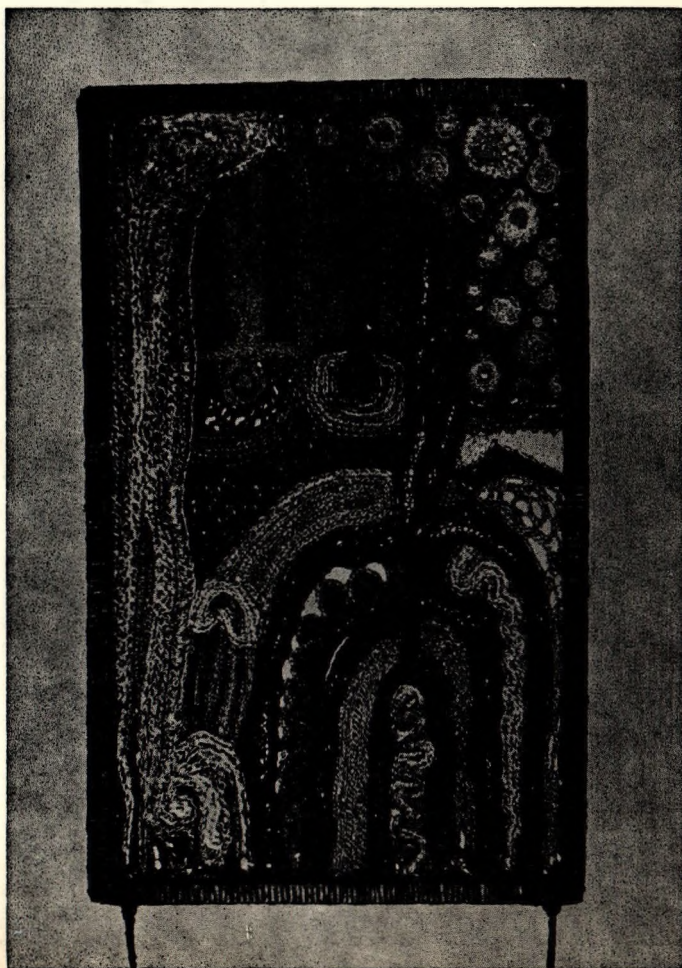
6, - Ft

SZAMUNK SZERZŐI:

BALASSA PÉTER
BERTHA BULCSU
CSUKA ZOLTÁN
CSÜRÖS MIKLÓS
DOBAI PÉTER
FUTAKY HAJNA
GYURKOVICS TIBOR
KAMARÁS ISTVÁN
KERÉK IMRE
KOVACS SÁNDOR
LAKATOS KÁLMÁN
PAKOLITZ ISTVÁN
PÉTER MÁRTA
POMOGÁTS BÉLA
RADNAI ISTVÁN
RÓZSA ENDRE
SZABÓ JÚLIA
SZERB GYÖRGY
SZÜTS BERNÁT
TAKÁTS GYULA
TAXNER ERNŐ
TÓTH ANTAL
VASADI PÉTER
VEKERDI LÁSZLÓ
ZENTAI MÁRIA

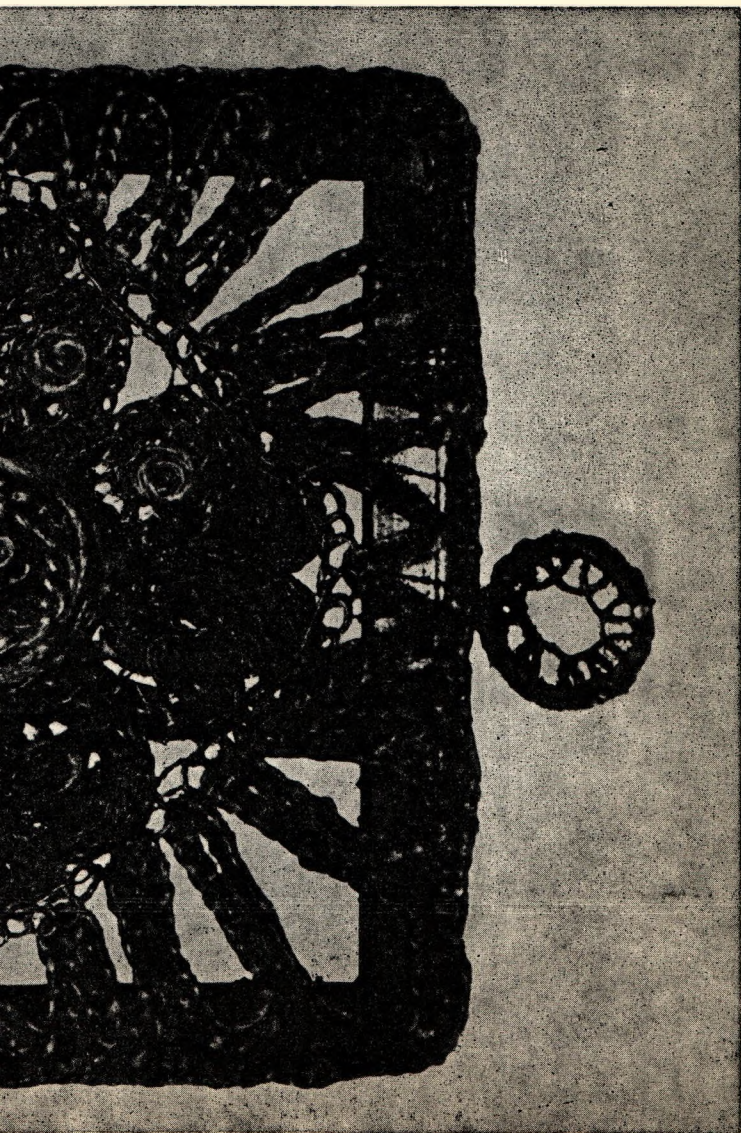
KÉPEK:

HORVÁTH OLIVÉR
E. PÁSZTHY MAGDA

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIX. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1976. FEBRUÁR

TARTALOM

TAKÁTS GYULA versei: Idill?, Álomi vers, Levágta mind	99
BERTHA BULCSU: Ahol legtöbb a fény - - - - -	101
PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Vargabetűk, Aranyvasárnap, Varázslat - - - - -	111
KAMARÁS ISTVÁN: Lucia és Rodrigo (elbeszélés) - - -	113
RADNAI ISTVÁN versei: Asszonyok ők . . . , Egymásra hor- dott kövek - - - - -	128
SZÜTS BERNÁT: Istenek csatája (dráma, II. rész) - - -	129
DOBAI PÉTER: Buddha virágbeszéde (vers) - - - -	142
GYURKOVICS TIBOR versei: Önéletrajz, Kölcsön - - -	143

*

FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték - - - - -	145
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapestről - - - -	151
SZERB GYÖRGY: Finale (vers) - - - - -	157
VASADI PÉTER: Kétség (vers) - - - - -	158
TÓTH ANTAL: Horváth Olivér kiállítása Pécsett - - -	159
PÉTER MÁRTA: E. Pászthy Magda textilkiállítása - - -	160
SZABÓ JÚLIA: Monográfia Martyn Ferenc művészetéről (Hárs Éva: Martyn Ferenc) - - - - -	162
RÓZSA ENDRE: Szerelmes vers, némi vegytani utalással -	164
LAKATOS KÁLMÁN: Asszonyok (vers) - - - - -	165

*

CSUKA ZOLTÁN: Jugoszláviai körkép, V. - - - - -	167
POMOGÁTS BÉLA: Költő a költészetéről (Vas István: Az is- meretlen isten) - - - - -	172

VEKERDI LÁSZLÓ: Közös égbolt alatt (<i>Kenyeres Zoltán: Gondolkodó irodalom</i>)	— — — — — 180
CSÜRÖS MIKLÓS: Urbanisztika és emberség (<i>Tüskés Tibor: Nagyváros születik</i>)	— — — — — 183
ZENTAI MÁRIA: Zelk Zoltán: Ahogy a kötél táncosok	— — 186
KERÉK IMRE: Hatvani Dániel: Koronaakác	— — — — 187
KOVÁCS SÁNDOR: Bulla Károly: Majális	— — — — 189
BALASSA PÉTER: Hajnóczy Péter: A fűtő	— — — — 190
A Jelenkor krónikája	— — — — — 192

K É P E K

HORVÁTH OLIVÉR: Holdvilágnál	— — — — — 127
------------------------------	---------------

M ű m e l l é k l e t e n

HORVÁTH OLIVÉR: Gyökér (1), Együtt (2) (<i>Nádor Katalin fotói</i>)	
--	--

A b o r i t ó n

E. PÁSZTHY MAGDA szönyegei

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi

jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72,— Ft.

75-5963 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25-906

Idill?

*Janus, mint a kazal, nézd akkora gesztenyefákról
pattog a barna gyümölcs. Tüske alattuk a föld.
Mintha Itália lenne e táj és Csánki nyökög:
– Pannon idill! – Am még ő sose látta milyen
összel, ahol én járok sziklák erdei közt
sütve az édesen ért barna gubót a tűzön.
Hát még Csánki, ha látnád, mekkora zöld koronával
dőlt az ezüst tügetörzs pincetetőre vadon.
Ez sem idill, de közönséges látványa e kertnek.
Am hogy a sok doktor még sose látta meg ezt,
Csánki ne szídj, gyere, szedd a liláshasú bő tügetermést.
S nézd mi öröm versben s szívnek is ép ami új!*

Álomi vers

*A régi házban kerestelek
Szánkózni szerettem volna
s oly más lett – akár a holdba –
a ház a gesztenyés telek*

*a földi s még rá hogy tél se volt
Kulcsot adott a szomszéd
de utcánk völgyén szakadék
s szemedtől mély az is a mennybolt*

*Hágcson vagy zöld folyandár inda?
Ereszkedtem mint kút a rét
és intett – vissza! – az álomi kéz
pedig a lombsátorban mintha*

*te s parancsra már is újra fönt
szánkónkra dőlve a keresztnél
szembe három ló akár a szél
s az egyik bólintva köszönt*

*– Nem is ló – szólt a nyerges
Szerszámot ennek nem adok
Lába se láb Akár a kéz lobog
s talán egy rózsaszáltól vemhes –*

*S fölöttem három piros rózsza
repült a kökereszt felett
Majdhogy letépték köpenyemet
e hónélküli hóba*

*S a kút felől vize
a kerten át patakká válva
te ingben félmeztelen állva
eveztél Fénylett ágyé kod ive*

*Kéken a lány mohás vonás
és szánkónk megkerülve
suhantál Én is És repülve
tüzet fogott e suhanás*

*utánad ház és kert felett
s te angolul egy régi levelem
versét idéztél csak nekem
melyről azt hittem régen elveszett*

*Minden sorát tehozzád irtam
Üszott a csónak A szavad felém
A múltból pirkad így az ég
mint vers-szirom kopott papírban*

Levágta mind

— Loncinak —

*Megy a nap az órán, a fákon
és mi csak rakjuk a nádat...
Fálnak, tetőnek és szótlanul
a jégre gondolunk, mikor még
zizegve állt és zúgott, ott ahol
árbóc alatt villog a gardaraj...
Most itt zörög kezünkben:
és érzem a halak pikkelyét
a kaszált tükrös út, a kék iszap,
a varsás ritka part szagát...
A tolókasza levágta mind:
a zöld lándzsákat, a tavaszt,
a nyarat s most ősszel tetőnek,
fálnak rakjuk a nádat...
Préselt arany lap feszül az ágason.
Agamemnon kénsárga maszkja
ragyog fölöttem és alóla,
mint Sunionban... De itt e szirten
a sok-sok szigeten és tengeren
s még szíveden is túl oly messze-messze látok...*

Ahol legtöbb a fény

Napok óta egy hatszor kilences fényképet nézegetek, s azon gondolkodom, hogy milyen furcsa egybeesések és találkozások vannak az életben. A fénykép egy díszes kaput ábrázol oszlopokkal, az oszlopfőkön biblikus szobrok állnak. A kapu felett nagy tábla: „Ságvári Endre Szakérettségis Diákotthon”. A félig csukott, félig nyitott kapuban három fiatalember áll az ötvenes években szokványos, hosszú télikabátban: Pintér László, Bécsi Antal és Galina Ferenc. A fénykép Pécsen készült, a mai Hunyadi János utcában. A díszes oszlopok között a kapu valamikor a papneveldebe nyílt. Később az épület rendeltetése megváltozott. Régi ismerősöm ez a kapu. A szemközti ház ablakából évekig nézegettem. Eleinte érdeklődve, majd, ahogy a szemem megszokta a szobrokat, az oszlopok kacskaringós díszait, s a közöttük ki-be lépdelő felnőtteket és gyermekeket, közömbösen. Laktam egy ideig a Hunyadi (akkor Sztálin) út 11-ben, volt ott egy szobám. Az ablakból erre a kapura láttam. Jól emlékszem erre a kapura és az ablakra is, mert az ablaknál vigyázni kellett. Éppen az 1956-os évben jártunk, s a Mecsek-oldalban nekiengedett géppisztoly-sorozatok időnként betévedtek az ablakon. Úgy helyeztem el a fekhelyet, hogy a fal biztonságosan takarja. – Később ebben az épületben kaptam helyet a Dunántúli Napló szerkesztősége. Akkor a szerkesztőségi asztalomtól figyeltem ezt a kaput, mert éppen odaláttam. Ha megakadtam egy-egy riport vagy publicisztika közepén, a papnevelde kapujára meredtem, és vártam, hogy az agyamban összekapcsolódjanak a megfelelő fogaskerekek. Furcsa, hogy a kapuban most három fiatalembert látok, akik innen rugaszkodtak neki az életnek, s nehéz, gondosan előírt szellemi mutatóványok után, mérnökként estek talpra Budapesten. A három fiatalember közül Bécsi Antalt nagyon régóta ismerem, mivel Balatongyörökről származik, akárcsak én. Idáig nem tudtam, hogy az életre készülődve, ezen a kapun szokott ki-be járni, s ez a kapu neki talán sokkal fontosabb volt, mint nekem.

Györökről Eötvös Károly szerint a legszebb balatoni panorámában gyönyörködhetünk. Eötvös, majd később a keszthelyi hírlapíró, Sági János dicsérrő scrai csalták az első nyaralókat Balatongyörökre. A táj különös szépsége, a hegy és a víz közelsége, mindenkire mély hatást gyakorolt. A sok szépség eltakarta a népet. Előbb jut eszünkbe a szigligeti öböl különös sziluettje, ahogy a bazalthegyek állnak a vízben, vagy lebegnek a nyári pára felett, mint az öreg Bözörics, aki napszámoskodott. A györöki nép a hegy és a víz közé szorult keskeny földszávon gazdálkodott, hátában és oldalában a hercegi uradalommal. Húsz hold tartozott a plébániához, a leggazdagabb parasztszaládnak tizenhat holdja volt, rangsorban az utána következőnek tizenkettő. A lakosság nagy többségének három-hat holdja. Javított valamennyit a helyzeten, hogy a hat holdban általában volt hatszáz, vagy ezer négyszögöl szőlő is, de még így sem lehetett az ilyen birtokon osztozni. Amelyik családban több gyerek született, ott valakinek mindig el kellett menni, mert ez a földterület csak egy családot tudott eltartani. Györök így mindig kibocsátott egy-egy újabb

embercsoportot, akik más falvakban, vagy a városban keresték a boldogulásukat. Ez a folyamat a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején meggyorsult, mert az iparosodó ország, az iskolarendszer demokratizálódása sok új lehetőséget kínált az embereknek. Ezekben az években talán a legtehetségesebb fiatalok hagyták ott Balatongyörököt, s tanultak szakmát Nagykanizsán, Székesfehérváron vagy Budapesten. Alig volt olyan negyedév, hogy valaki ne szedte volna a sátorfáját, s vágott volna neki az ismeretlen világnak.

Nem emlékszem arra a napra, amikor Bécsi Antal otthagyta a falut. Csak annyi maradt meg bennem, hogy egyszer csak hazajárt Budapestről. Hosszú ideig a falu és a város között élt, sokat vonatozva. Eleinte minden bálra, mulatságra hazalátogatott, majd, ahogy múltak a hónapok, kezdett elmaradozni. Én is elkerültem a faluból. Néha azért még összefutottunk, de mindig csak Györökön, valamilyen ünnep alkalmával. Aztán nem láttam többet. Szem elől tévesztettük egymást, szinte elfelejtettük.

Három esztendeje a Liszt Ferenc téren, a könyvsátornál találkoztunk újra. Éppen egy érdeklődő belvárosi lánnyal igyekeztem végleg megszerettetni az irodalmat, amikor megjelent két elegáns értelmiségi és talányosan rám nevettek:

– Találd ki, mi a nevünk?

Frim Zoltánt azonnal megismertem, Bécsi Antalt csak egy kis töprengés után. Kiderült, hogy mérnökök, szeretik a szakmájukat, a várost, de Györök életük része maradt, s tele vannak nosztalgiával. Meghívtak Bécsi Antal diósdit elkérem, ahol akkor még csak egy ideiglenes faház állt. Ott már négyen voltunk, a két mérnök, Bécsi János darukezelő és én. Bécsi János nekem legénykori cimborám volt, Bécsi Antalnak pedig unokatestvére. Húst sütöttünk, s a fák alatt borozgatva felidéztek a régi falut, ami már csak az emlékeinkben élt. A régi emberek meghaltak, vagy elköltöztek, a település életét teljesen megváltoztatta a termelőszövetkezet és az idegenforgalom. Mondatot mondatba fűzve újra ott jártunk Csetényben, Paphegyen, szüretre készültünk, majd kóstolgattuk az új bort, halásztunk, támaszkodtunk a régi Remete-féle vendéglőben a söntéspultnál, és Baracskai Jancsit, a világ legjobb és legtehetségesebb kocsmárosát igyekeztünk rábeszélteni valamilyen jó nagy halászlé-főzésre. A legjobb történeteket Bécsi Jancsi, a darus mesélte. Háromnegyed év múlva nagy kínok között meghalt.

Az emberben bizonyára már gyerekkorában bent van annak az embernek a lehetősége, aki később majd főmérnök lesz, orvos vagy tudós, de ezt ritkán vesszük észre. Annyian elmentek Györökről... És éppen a Bécsi Antalból lett főmérnök. Az emberekből véletlenül, minden erőfeszítés nélkül nem lesz főmérnök. Mérnök sem, technikus sem, jó munkás sem. A tartós siker mögött mindig fellelhető a rátermettség, a következetes munkavégzés, az ambíció, és a belső erő. Kíváncsi lettem Bécsi Antal életére, emberi, szellemi természetére. Mit csinált, hogyan csinálta?

Megbeszéltük, hogy a 70-es úton, a 15-ös kilométerkönél találkozunk este fél ötkor, aztán együtt megyünk tovább Diósdra, mivel ott nyugodtan lehet beszélgetni. Beálltam a törökbálinti elágazásba és várakoztam. Rámszállt az este. A peremvárosok népe lassan szállingózott hazafelé. Fáradt férfiak, fáradt asszonyok. Amikor kiszálltak az autóbusból, teleszívták a tüdejüket levegővel. Gyermeket vezető asszonyok imbolyogtak a gyér világításban. Homályba vesztek a házsorok, a távoli dombok, erdők.

Hat óra előtt néhány perccel fékez Bécsi Antal. Valamilyen műszaki ülés

volt az egyetemen, nem tudott elszabadulni. Haza sem ment, egyenesen rohant Diósdra. Előre megy, óvatosan követem az ismeretlennek tűnő utakon. Előtűnnek az elektromos művek óriás vastraverzei. Erre emlékszem . . . Aztán a domb és az erdő. Amikor a ház előtt kiszállunk a kocsiból, az arcomat megérinti a hideg. Minusz négy fok van, süt a Hold. A kaput eltorlaszolja egy nagy sóderhalom. Bepréseljük magunkat. A ház kívül már kész, most a belseje épül. Bécsi Antal Kelenföldön lakik egy háromszobás lakásban. Diósd pihenő hely. Azt tervezi, hogy később majd kint laknak egész nyáron, s reggelente innen járnak be a városba dolgozni. A házat egyedül építi. Megtervezte, a falakat felhúzatta egy kőmivessel, azóta mindent maga csinál. Még a tetőt tartó gerendákat is egyedül húzta fel a magasba, egy erre a célra konstruált szerkezettel. Mindenhez ért. Villanyt szerel, betonoz, csempét rak, a maradék hajópadlóból pincaajtót ácsol, a manzárdba ablakokat szerkeszt, a társalgóba faburkolatot.

– Várj itt, villanyt gyújtok – mondja, aztán eltűnik a házban. Néhány perc múlva mellettem áll a nyírfák alatt és derűsen nézi befejezetlen alkotását. Félig az én szememmel, vajon mit szólok hozzá? De sokkal inkább a saját mérnökszemével nézi, újra mérlegelve a ház összehatását, részleteit, célszerűségét. Nagy, fedetlen teraszcsozól nyílik a bejárati ajtó. Fent az emeleti szinten hosszú fedett erkély húzódik végig. A hideg holdfényben nagyon tetszetős a ház.

Mérnökbarátom hátrább lép, és a sarjerdő fái között fehérlő nyírfákra mutat:

– Ezeket még szegény Bécsi Jancsi ültette. Látod, mennyire megerősödtek, amióta itt jártál?

Kar- és combvastagságúak már a nyírfák. Magasak.

– Egész nyáron ezen a tetőn dolgoztam. Egyedül. Állandóan fent voltam a tetőn. Már ismertek a helikopteres rendőrök is. Szombaton, amikor mentek az M 7-es fölé, mindig integettek . . .

Bécsi Antal hátra mutat a holdfényes erdőben:

– Itt, ezen a padon szoktam megpihenni. Itt a kút. Ez az Andi-kút, ott fent a teraszon túl az a másik csap a Nóra-kút. Andi az idősebbik lányom, tizenegy és fél éves, Nóra a kisebbik, négy és fél. Az Andi-kútról jó hideg vizet eresztettem a poharamba. Ittam a vizet és innen a padról néztem a házamat.

– Jó a levegő, csend van. Itt lehet pihenni – mondom befelé menet.

Bécsi elneveti magát, s az előszobában heverő szerszámokra mutat:

– Én nem tudok tétlenül ülni, állandóan csinállok valamit. Azt mondják, hogy az emberek infarktust kapnak a hajszoltságtól . . . Nem értem. Én állandóan csinállok valamit, mert másként nem tudok élni. Nem pihenni járok ide. Tizenöt perc alatt ideérek, és megoldást találok minden műszaki témára, amit a munkahelyemen nem tudtam megoldani. Nem felejték el semmit, inkább itt találok meg a legjobb megoldásokat. Én mindig dolgozom és a magam erős, rendszeres munkamódszerét kényszerítem másokra is. Akik öt évnél tovább ott vannak a cégnél, azokkal pertu barátságban vagyok. Be is mennek értem a tűzbe. Ez lehet, hogy nem tetszik mindenkinek. Nem baj. Aki nem becsületes ember, úgysem bír ki öt évet a munkahelyén. Aki kibírja, azt nem kell szégyellni. Én persze lemegyek az alagsorba a kazánok közé . . . Más az, ha egy vezető azt mondja, hogy gyertek utánam, és más az, ha odaszól nekik: „Ember, menjenek le”.

– Szép ez a ház.

– Szenvedélyem ez a ház. Nem dohányzom, nem iszom, kártyázni nem tudok. Nagyon szeretem a zenét, Beethoven és Bach muzsikáját. Gyere be, ez a nappali, itt lehet üldögelni.

Az előszobából nagyon tágas, berendezett helyiségbe jutunk. A szobának van egy alacsonyabb és egy magasabb szintje. A műkövel kirakott alacsonyabb szinten cserépkályha ontja a meleget. Kiderült, hogy földim már dél előtt kijött Diósdra tüzet rakni. Az ablakok előtt nagy asztal áll és fatámlás, esztétikus székek. A magasabb szint parkettás, faburkolatú, körbenfutó heverővel, asztallal. Az elválasztó térelem mélyzöld bárszekrény. A falakon olajfestmények. Érdeklődve megállok az egyik előtt.

– Apám, a szüreti kád mellett...

– Te festetted?

– Én mindig fölfedezek valamilyen gondolkodásbeli, vagy magatartásbeli dolgot, amiről érzem, hogy én is rájöhettem volna. Festek mostanában. Szébbé teszi az életet. Az ott a Bécsi Jancsi, megismered? Szeretem a festészetet. Órákig el tudok ülni egy kép előtt a Műcsarnokban. Az alkotóművészet az, amit szeretek. Egyszer megnézem, de akkor alaposan. Diákkoromban is csak egyszer tudtam elolvasni mindent. Nem tudok sokat olvasni, mint általában az emberek, de örömmel olvasok, és nem jár kevesebb élvezettel. Élvezem az olvasást, mint mindent, amit csinálok. Leginkább a munkát. Számomra nincs lehetetlen dolog, csak tehetetlen ember. Én még ki nem ejtettem a számon, hogy nem lehet. Mások a Holdba is elmentek.

Mérnök barátom körbevezet az épülő házban. Megmutatja a konyhát, az emeleti részeket, egy sablon segítségével elmagyarázza, hogyan kell metlahi kockákkal kirakni a padlót. Sokáig állunk az erkélyen, ahonnan a tiszta téli időben Dunaújváros fényeit is sejtjük, aztán megnézzük a pincét, s végül visszajutunk a szobába a cserépkályha mellé.

Fát dobálunk a kályha hunyorgó paraszára, megiszunk egy pohár győri bort, aztán hallgatunk egyet.

– Az elején kellene kezdeni – javaslom.

– 1933. március 12-én születtem Balatongyörökön. Anyám Nemes Anna, apám Bécsi Antal – mondja, és a kezemet nézi. Írom amit mond.

– Hány hold földetek volt?

– Hat hold... Ebből ezer négyszögöl szőlő. Csetényben és a falu végén.

– És a régi dolgok?

– Apámék családja győri volt, ahogy az anyakönyvekből látszik. Az anyám családja Lesencenémefaluból származott ide. Nemes Péter 1867-ben Győrökre nősült. Az ő fia Nemes Ferenc, annak fia Istók, annak fia János, az én nagyapám. Nemes Jánost haladó szellemű embernek ismerték. Könyvtárat tartott. 1919-ben ő volt a direktórium elnöke. Nemes Feri meséli: vöröskatonák jöttek a házba, és akkor hallotta először ezeket a szavakat, hogy „elvtárs”, meg „proletár”.

– Istók milyen volt?

– Istókot agyonlőtte valaki az erdő szélén harminckét éves korában. Fia tal házas volt, a Mogyorós oldalában lőtték agyon.

– Miért?

– Senki sem tudja. Istók fia volt János.

– Nemes János nagyapádnak nem lett baja a direktóriumból?

– Nemes Feri, a fiát, aki most szakfelügyelő tanár, és könyvei jelentek meg, először nem vették fel a gimnáziumba. Nagyapa a falu bírója volt. A di-

rektórium után újra megválasztották. Tizenegy évig volt a falu bírája. Neki köszönhető és Üst Gyula igazgató tanítónak, hogy a Belügyminisztérium Számvevőségének az üdülője, és strand épült, majd elkezdődött a parcellázás a villasoron... Egyébként, Vaszary János Szolgalegény című festményének János nagyapa a modellje. 1948-ban halt meg, öt gyermeke volt.

– Hogyan éltetek, mire emlékszel?

– Sokat dolgoztunk. Télen is... Más vidékeken a parasztnak tavaszig alig akadt munkája, de itt nem így volt. Szántó, szőlő, rét, nádas. Ez megnehezítette. Ha elfogytak a szántóföldi munkák, jött a szőlő. Kapálás, permetezés, szüret, aztán bekapálás, tavasszal a metszés. Télen trágyahordás, nádvás. A földjeink lenyúlottak a vízig, vízjoggal számítottak. Nádasunk volt Határon, Szentmihályon és Melléken. A vízjog azt jelentette, hogy a nádas szélétől még négyméteres terület minket illetett, de ezzel halászati jog nem járt, az a Festetics hercege volt. Egész télen dolgoztunk. Nekem is minden napra megvolt a munkám. Emlékszem, egyik télen méteres hóban mentünk szénáért. Magunk húztuk a szánt.

– Allatot is tartottatok?

– Egy ökröt és egy tehenet. Ezeket fogtuk össze a szekér elé. Állt még az istállóban egy borjú és egy üsző is. Mire a tehen vemhes lett, addigra felnőtt az üsző és az ökör mellé lehetett fogni. A háború alatt két tehenünk volt. Libát, disznót, tyúkot is tartottunk. Látod ott a falon azt a szénaforgató favellát? A járom is megvan. Kicsit belevágott a lánc, mert a tehenet oda kellett kötni, hogy egyformán húzzanak. Letisztítom, belakkozzom, s az is idekerül a falra...

Bécsi Antal feláll, teleönti a poharakat. Iszunk egy keveset. A favellára pillant, aztán a poharába.

– A jószágápolás nagy dolog volt. Minden reggel, iskolába menet előtt meg kellett pucolni a marhákat. Szecskát vágtunk, etettünk, itattunk. Emlékszel még a Kovács Miklóstra?

– Jó ruhákat varrt.

– Később. Az a hajnali szecskavágásokban ment tönkre. Szívbajt kapott.

– Nem tudtam.

– A fejőszékre álltam. Az istálló ablakában olvastam el az Aranyembert, A köszívű ember fiait és a Különös házasságot. Nemes Jánostól, a nagyapámtól kaptam a könyveket.

– Mi jelentette életedben a nagy fordulatot?

– Volt ott egy nagygazda gyerek, aki elszerette előlem a lányokat. Amikor bejöttek az oroszok, támadt bennem egy olyan érzés, hogy egycsapásra minden megoldódik. Csak el kell indulnom és kész. De nem így alakult, később meg kellett küzdenem mindenért. Dolgoztunk a mezőn és az állatokkal. Így ment ez tizenöt, tizenhat éves koromig. Akkor jött az ipari forradalom és a gépesítés. Semmiképpen nem maradtam volna otthon, de az iparosodás adta a végső lökést. Akkor már bent éltünk a május elsejék hangulatában, és ez magával sodorta az embert.

– Gondolom, volt ennek valamilyen előzménye is?

– Hetedik, nyolcadik osztályos koromban csónakos gyerekként dolgoztam a belügyi üdülőben, és olyan emberekkel ismerkedtem meg, akik munkások voltak eredetileg, vagy a rokonaik, gyermekeik valamilyen villamosági, műszaki pályát választottak. Vonzott az ipari munka.

Bécsi Antal hirtelen felemeli a fejét. Fülel.

– Megjöttek a macskák – mondja és feláll.

Kimegyünk. A macskák vernyákolnak. Barátom kiosztja a városból hozott maradékokat. Ezek rendes macskák, a kenyeret is megeszik. Amíg a macskákat etetjük, befut az egyik szomszéd. Kiszáll a kocsiból és kiabál. Azt mondja, hogy elültet egy fát, aztán átjön hozzánk. Este kilenc óra lehet. Süt a Hold, mínusz négy fok van. Most ültet fát... Különös. Az az érzésem, még mindig nem tudunk eleget az emberek természetéről, vagy egyszerűen csak félreismerjük embertársainkat.

Behúzódnak a házba, s dideregve iszunk egy pohár bort. A cserépkályhá-
nak támaszkodunk, félig belebújunk. Bécsi Antal várja az újabb kérdést, én meg arra gondolok, hogy ezzel a borral is milyen furcsán vagyunk. Györökön mindenki esküdött rá, hogy a csetényi, paphegyi bornak talajíze van, és ez megkülönbözteti minden más italtól. Amikor Györökön laktam, tudtam, hogy ez a jellegzetes íz a keserümanduláéra emlékeztet. Szerettem a györöki bort, de ezt a keserümandula ízt csak akkor éreztem meg a boron, amikor elköltöztem Pécsre. És most újra érzem. Földim nézi az arcomat, vár, s talán nem is tudja, hogy az egész régi falu ott van a szobában. Bejött, utánunk jött a bor ízével. Ott van Csetény, Mogyorós, és ott van Paphegy is. Lent, a hegy zöld lábát kék víz mossa. Itt vannak már a szobában a régi parasztok. Szőlőt művelnek, gondozzák kis birtokukat, de fél szemmel a vizet fürkészik. A szigony a nádkévék alatt lapul. Várnak. Közeledik az ünnep...

– Nem ízlik a bor? – kérdi Bécsi.

– A bor nagyon jó... Mi történt aztán, otthagytad a falut?

– Felültem a vonatra és ahol a legtöbb villany égett, ott leszálltam. Gondoltam, az csak Budapest lehet.

– Mi történt veled Budapesten?

– Azok cefet évek voltak... Nézegettem, hol van albérleti szoba kiadó, közben állást kerestem. Kijártam a Madarász telepre a munkaerőgazdálkodási hivatalba két hétig. Kiszóltak az ajtón: Kinek van hat gyereke, ha azok elfogytak, kiszóltak, hogy kinek van négy gyereke? Láttam, hogy ebből nem lesz semmi. – Végigjártam a gyárakat. A Ganz-Vagonba felvettek segédmunkásnak. Ez valamikor télen történt. A Ganzban lettem én vasesztergályos és onnan kerültem Pécsre. Három hónap után a tanműhelyből kikerültem a szerzőműhelybe, s onnan is továbbjutottam a következő év augusztusában. Köröztek egy felhívást: Munkásokat az egyetemre. 1950-ben agitálták a fiatalokat, főleg a DISZ-tagokat. Elvhűségről volt szó a jelszavakban. Jelentkeztem.

– Gyakorlatilag ki szervezte a beiskolázást?

– A Kommunista Párt szervezte a munkaügyi osztályon keresztül. Felvételi vizsgára kellett mennünk egy Vas utcai gimnáziumba. Összeszorult hátsóval érkeztem oda, de legnagyobb meglepetésemre nem is kérdeztek tőlem fizikát, matematikát, inkább az egész egy pszichológiai vizsga volt. Azt nézték, mire képes az ember, mennyi esze van. Így kezdtem felkészülni munkásként a szakérettségire. Ahogy én tudom, Budapesten a Hold utcában, továbbá Gyulán és Pécsen volt ilyen iskola. Én Pécsre kerültem, s ezért áldom a sorsomat.

– Mikor kerültél Pécsre?

– 1951-ben. Éjszaka érkeztem Pécsre. Augusztus 1-én reggel nyolc óra-
kor kellett a mai Pedagógiai Főiskolán jelentkeznem. A vonaton már verbuválódott a banda, mire kiszálltunk és a Széchenyi térre értünk, már legalább húszan voltunk. Nem tudtuk, hogy merre kell menni. Nem mentünk tovább,

ott töltöttük az éjszakát a téren. Én a Nagy Lajos Gimnázium oldalán ültem le egy padra. Madzagot kötöttem a bőröndre és a kezemre hurkoltam, hogy el ne lopják, aztán elszunnyadtam.

– Nem volt furcsa újra iskolapadba ülni?

– Erről az időről csak rajongással tudok beszélni. Hatkor ébresztő volt, torna, majd reggeli. Ez egy albérletből érkező munkásnak gyönyörű élet.

– Mikor végeztél Pécsen?

– 1952. augusztus 2-án érettségiztem, és augusztus 9-én állították ki az érettségi bizonyítványomat, kitűnő eredménnyel. Utána egy hetet társadalmi munkában kubikoltunk Zobák-aknán. 1952-ben felvettek a budapesti Műszaki Egyetemre, ami ötéves. Három évet jártam nappali tagozaton, az utolsó két évet estin fejeztem be.

– Elfogyott a pénzed?

– Világéletemben önálló voltam. A harmadik évben már, hogy eltartsam magamat, eljártam a Mélyépítő Tervező Vállalathoz a Haris köz 6-ba, és 4–8-ig, mint műszaki rajzoló dolgoztam. Egyébként én a vizsgaidőszak előtt már mindig levizsgáztam, s így volt két-három hetem, amit átdolgozhattam. Apajpusztán, amikor a szikes javításához lignitport szállítottak, én a gépeket ápoltam, Hortobágy Halastón a rizsföldeken a gépek műszaki ellenőrzését láttam el. Volt ott mindenféle ember, kitelepített urak, kulákok... Emlékszem egy éjjeliőrrre... Bátyám, a Feri katonakorában készített egy balalajkát, azt pengettem esténként. Az éjjeliőr nagyon szépen énekelte a Darumadár útnak indul, búcsúzik a fészektől... kezdetű dalt. Csak ellopta közben a sátorból a kolbászsomát. Kiderült aztán, hogy érthető, mert a környéken decemberben vágnak disznót, s februárra a kolbász elfogy.

– Mi történt az egyetemen?

– A harmadik év után estin tanultam tovább. Visszamentem a Ganz-Vagonba, ahol előtte dolgoztam. Szerszámkészítő lettem, s 1958-ban diplomáztam, mint gépészmérnök. Három munkahelyem volt életemben.

– Melyik a másik kettő?

– 1957-ben eljöttem a Ganz-ból, mert a Fém bútór- és Drótszövetgyár elcsalt. Üzemfejlesztési osztályvezető-helyettesnek mentem, később TMK-vezető lettem. Kilenc évig dolgoztam náluk. Amikor a gyár vidékre akart menni, eljöttem. Le kellett volna adnom a lakásomat. 1964 őszén egy jeligés újsághirdetésre válaszoltam, és 1965 tavaszán közölték, hogy megnyertem a pályázatot. Egy karbantartó üzemet kellett szervezni a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen. Itt osztályvezető főmérnök lettem, egy önelszámoló egység élén. 165 emberrel dolgozom. Olyan részlegünk is van, amelyik külső vállalatokkal dolgoztat. Ezeket a munkákat persze elő kell készítenem, terveznem, ellenőriznem. Gazdái vagyunk ennek is.

– Mit csináltok tulajdonképpen az orvosi egyetemen?

– Hozzánk tartozik az építészet, az épületgépészet, a szakmai felszerelések, röntgen, EKG, Enkefalográf, a műtők elektromos berendezései, sterilizátorok stb.

– Jó munka ez?

Bécsi Antalnak felcsillan a szeme:

– A veszélyes terepeket szeretem. Az az igazi, ha éjjel telefonálnak ott-hon, hogy baj van. Akkor én egy óra múlva teljes brigáddal ott vagyok.

Bécsi Antal menedzser típusú ember. Tele van energiával és képzelőereje is van. Nagy szerencséje a társadalomnak, hogy eljött Győrökről és felelős,

fontos poszton dolgozik. Pontosabban ez nem is szerencse, hanem szükségszerűség. Eljött volna Győrökről mindenképpen, előbb vagy utóbb. Ha nem, akkor Győrökön szervezett volna egy mindenki hasznára való üzemegységet a téess mellett, vagy ki tudja mit . . .

Az általános iskolai bizonyítványa kitűnő, a szakérettségije kitűnő, a Műszaki Egyetemen a diplomája jó. Bécsi Antal a Semmelweis Orvostudományi Egyetem kiváló dolgozója, s mint a Polgári Védelem műszaki parancsnoka a honvédelmi érdemérmet is megkapta. Több műszaki szakkönyv szerzője és társszerzője. De boldog vajon? Jól érzi magát a bőrében?

– A feleséged mivel foglalkozik? – kérdem.

– Műszaki rajzoló, könyveket illusztrál. Jól nősztem, két gyermekünk van és ez összekovácsol bennünket. Tudod, én mindig visszajártam a Ganz-Mávagba tanácsot kéregetni. Ott koslattam Hefler Antal mellett, akit tanítómesteremnek tekintek. Nem tudtam olyant kérdezni tőle, amire nem válaszolt, és nem volt olyan sürgős munkája, hogy ne lett volna ideje eligazítani egy fiatal mérnököt. Ott ismertem meg a feleségemet is.

– Ezek szerint elégedett ember vagy?

– Én állati boldog ember vagyok, egy megelégedett ember. Amit elhatároztam, tulajdonképpen elértem.

– A testvéreid hogyan élnek?

– Bátyám, a Feri kádár itt Pesten. 1939-ben meghalt az anyám. Apám elvett egy özvegyasszonyt, aki a Szij Ilust hozta. Kisöcsém, a Lajcsi 1941-ben született. Az Ilust elvette a Vörös Feri. Ismered a Ferit. A Lajcsi itt él Pesten, a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézetben tervező technikus.

– Ugye a templomsoron volt a ti házatok?

– Ott. A templomtól a hetedik ház. Móriczék háza, aztán Mikoláék, Kákosiék, Gálék, Ságiék, Molnárek, majd a mienk. Nádfedeles volt, két ablaka nézett az utcára, az ablak előtt diófák álltak. Elöl a lakás, hátul a gazdasági épületek. Konyha, egy nagyobb és kisebb szoba, benyíló kamra, és egy nagy kamra, ahol a gyalupad is állt. Több, mint százéves ez a ház, a bejárati ajtónak nagy kovácsolt kilincse volt. Lehetett vagy öt kiló. Egyszer a kéregető cigány megállt előtte és azt mondta: „Milyen derék egy kilincs . . .”

Bécsi Antal feláll, nevetve mutatja, mekkora volt a kilincs, aztán kilép egy pillanatra a konyhába, és grill csirkét, kenyeret és savanyú uborkát tesz az asztalra.

– Együnk most már – javasolja.

Asztalhoz ülünk, levágunk egy-egy darabot a sült csirkéből és falunk belőle. Harapunk hozzá uborkát is. Sűrűn kortyolgatunk a győri borból. Ez a bor mindig a múltat idézi. Megszólalok:

– A régi időkben mit szoktatok reggelizni Győrökön?

– Paprikás krumplit, ünnepeken tojást. Volt úgy, hogy reggelire sült krumplit ettünk pörkével (töporlyú) és törkölyös savanyú paprikával. Ez úgy készült, hogy szüretkor leraktak a hordóba egy sor paprikát, rá egy sor egyszer préselt törkölyt, majd újra egy sor paprikát, míg tele nem lett a hordó. Jöttek rá a dongafák, kövek. Aztán elkezdett forni, s ez egészen különleges zamatot adott a paprikának. Ha disznótorhoz elővettek a törkölyös paprikából, az fogalom volt. Reggelire sütőben sült krumplit is ettünk, zsirban megsütött savanyított káposztával. Esetleg egy kis kolbász került az asztalra, de az már nagyon ünnepi dolog volt.

– És az ebédek?

– Változott . . . Attól függött, hogy milyen munkát végeztünk. A háború alatt sok babfőzeléket ettünk, füstölt oldalassal. Ha erdőre mentünk fáért, akkor kukoricakását főztek, rája karikára vágott kolbászt sütöttek. Az öreg Vörössel sokat jártunk az erdőre fáért. Tehénnel nem lehet az erdőre menni. Vöröseknek lovuk volt. Főétkezésre általában bableves, vagy főzelék került az asztalra, füstölt oldalassal, esetleg füstölt karaj krumplival. Hús csak füstölt hús volt, friss tökehús soha. A munka szabta meg az étkezést. Ami egyébként nem termelt a környéken, azt ez a győri nép nem is ette. Senki nem szereti a rizst és a lencsét, mert azt nem termelték arrafelé.

– Az ételt és az italt nem kellett nélkülözni soha?

– Nézd, a mi otthoni életünket a tisztesség és a mértéktartás jellemezte. Az magában, hogy sem anyám, sem apám részéről nem voltak módosabbak a lehetőségeink, meghatározta az életünket. Egész éven át való beosztásból és mértéktartásból állt az élet. A búza beosztása, a bor beosztása . . . Szüretkor, ami nálunk októberben szokott lenni, még mindig volt két-három liter óborunk. Önfegyelem és szigorú magatartás kellett ehhez a paraszti élethez. A legnagyobb téli hidegekben vágtuk a nádat. Nyáron a legnagyobb melegben permeteznünk kellett a peronoszpóra és a lisztharmat ellen. Ez önfegyelmet parancsoló dolog volt. Ha egyszer elmulasztottuk volna a permetezést, egész évre elveszthettük a termést. Ha vasárnap kirándulásban vagy mulatságban vettünk részt, elképzelhetetlen volt, hogy hétfőn ne menjünk permetezni. Én már Pesten dolgoztam, de még mindig segítettem az otthoni munkában is. Szombatonként hat órakor érkezett meg a vonatom Pestről. Azonnal biciklire ültem, és elmentem az apám után Kongóba kaszálni. Emlékszel, ez ott volt Ederics és Szigliget között. Sásos, savanyú rétek . . . Este kilencig kaszáltunk.

– Ez a sok, nehéz, kikerülhetetlen munka meghatározta az emberek egyéniségét. Téged is meghatározott. Ezért tudtál ilyen konokul végigcsinálni mindent. Nem így van?

Bécsi Antal rábólint:

– Önfegyelem nélkül nem ment. Emlékszem, amikor szegény Bécsi Jancsival egy bandában jártam az erdőbe irtani. Hajnalban keltünk. Amit vittünk, közösen sütöttük meg a tűzön. Ételből megkínáltuk egymást. A bort közösen ittuk meg. Ez az erdőre járás nevelte az emberekben a közösségi magatartást. Emlékszem, a Tötő, aki korábban nem volt paraszt, odatette a pintest a tűz mellé, mint a többiek. Mindig több bort hozott, mint mások.

Bécsi rámnéz, aztán a maradék csirkére:

– Együk meg még ezt a csirkét.

– Én már nem tudok többet enni.

– Én sem. Adjuk a macskáknak?

– Miért? Sajnálod tőlük a húst?

– Nem sajnálom, a macska szebb állat, mint én vagyok – mondja, aztán feláll és kiviszi a macskáknak a csirke maradékait. Én is kimegyek. Fényes, dermesztő éjszaka van odakint. A macskák vernyákolva a lábunkhoz szaladnak.

Teleszívjuk a mellünket friss levegővel, aztán visszamegyünk a házba.

– Sokat dolgozott ez a nép, és megbecsülte az eszközeit – mondja Bécsi Antal befelé menet. – Többet értek sokszor, mint az egészség. A kútásó Major Józsefre egyszer tizenöt méter magasból leesett a vödör. Csaknem eltörött a gerince, de nem azzal törődött, hanem az összelapult vödörrel.

Megtapogatta az edényt, aztán felkiáltott a kútból: „Teremtő szent isten, teljesen tönkrement ez a vödör”.

– Mondd, akinek nem jutott föld, az mihez kezdett? A hegy és a víz közé szorult keskeny földszávon nem igen lehetett osztozkodni.

– Mivel Györökön nem volt több föld, a fiatalok egy időben átnősültek, átköltözködtek a túlsó partra, Balatonmáriára. Ezt Györökön csak Telepnek mondták. „Megyünk a Telepre” – mondogatták ünnepek előtt. Egyszer történt is egy nagyon jó eset. Fölpakoltak az egyik ünnepen és a halász Varga Mihály átvitte őket csónakkal Telepre. Bementek az egyik ismerős házhoz, ahol éppen palacsintát sütött a háziasszony. Megkínálták őket palacsintával. Halász Varga Mihály illendőségből szabódott egy kicsit. A többiek összenéztek, aztán a háziakhoz fordultak: Ne tessék a Mihály bácsit palacsintával kínálni, mert nem szereti. Halász Varga Mihály ezek után már nem mert a palacsintából enni, pedig nagyon kívánta. Amikor eljött az este, halász Varga Mihály beszállt a csónakjába, s még mielőtt a többiek követhették volna, ellökte magát a parttól. Odakiáltott a györöieknek: „Én nem szeretem a palacsintát, ti meg gyalog gyöttök haza.” A telepi kirándulóknak körbe kellett gyalogolni a Balatont, Berényen, Fenékpusztán, Keszthelyen érkeztek meg reggelre.

Bécsi Antal fényképeket tesz az asztalra.

– Ez itt Pécs. A szakérlettségi diákonthon kapujában állok Pintérrel és Galinával – mondja. Aztán másik fényképre mutat. – Ez a Ferink. Megismered?

– Meg. És ez itt?

– A Rába Öcsi. Meghalt. Ez egy szörnyű eset volt. Az Igazságügyi Orvostani Intézet hullakamrájában jártam valamiért. Felemeltem egy takarót. A Rába Öcsi feküdt alatta. Darus volt. Áramütés érte. Kiesett, koponya-alapi sérülést is szenvedett. Külön-külön mind a kettő halálos. Azóta nem kíváncsiskodom.

Újabb levelezőlap nagyságú képre mutat. Jellegzetes kép a húszas évekből. Egy györöki, műkedvelő előadás rendezőit és szereplőit ábrázolja. Az ülő sor közepén Jüngling Zoltán plébános, mellette Üst Gyula igazgató tanító, kackiás bajusszal, még alig testesedve. Tőlük jobbra és balra lányok ülnek. Az ülő sor mögött a legények állnak. Bécsi Antal a szélső legényre és leányra mutat:

– Ez itt az apám és az anyám. Ez itt Major Vilmos, mellette áll a Bákász. Ez a szép lány a másik szélén pedig Major Jolán. Emlékszel még a Bákászra?

– Emlékszem – mondom, s azon gondolkodom, hogy mennyi minden történt nálunk egyetlen emberöltő alatt? Túlélünk egy világháborút, a négyöt-hat holdakat a faluban maradt gazdák, főleg az öregek, közösen művelik. A földműveléssel foglalkozó emberek fiaiból munkások, mérnökök lettek. Érdekes lenne tudni, hogy harminc-negyven év múlva, amikor Nóra és Andi itt ülnek ebben a szobában, s a hetvenes években készült régi fényképeket mutogatják valakinek, mit mondanak majd a szüleikről, a gyermekkorukról? Mit mondanak vajon Bécsi Antalról, aki élete folyamán mind a három néposztályba beletartozott. A paraszti nép között született és eszmélt a világra, munkásként küzdötte végig az ipari forradalom időszakát, de mire meg-nősült s gyermekei megszülettek, már értelmiségi volt. Mit mondanak majd a lányai Bécsi Antal főmérnökről?

Vargabetűk

*Csigámat és kócmadzagustoromat ledobtam az eperfa alá,
hogy kedvemre folytathassam majd a játékot*

Hiszen

*éppencsak leszalajtott mama a pincébe
csíráskrumpliért a kimiskárolt emséknek
éppencsak előfordultam néhányszor az óvodában
elrontotta kedvem a Vasorrúbába meg a Békáspince
éppencsak bekukucskáltam az Árok utcai kerítésen:
bugyi nélkül napozott Cs. Böske pesti unokahúga
éppencsak beszipantottam mezétlábas bölcsködésünk
Tanuljfiamhogyrlegyenbelőled-szintű dilettantizmusát
éppencsak elhatároztam kevésbé sikerült
számítan-extemporálémon tűnődve: mért ne válthatnám föl
világhírű kapuvédői posztján Zamorát vagy Planičkát
éppencsak kijelentettem a kékruhás futika-baktísnak:
Veddtudomásulhát Hátveddtudomásulhogy Szeretlek
éppencsak verseket irkáltam amikor nem lehetett focizni
holott játszva megtanulhattam volna három élőnyelvet
éppencsak Piripócsra indultam adakozó nosztalgiával
szaporítandó a nemzet napszámiosainak számát
éppencsak megladikáztattam ifjú asszonyomat
máris körülhordozták a véres kardot: CSAPJFELŐCSÉM
KATONÁNAK JOBBDOLGODLESZ MINTAPÁDNÁK
éppencsak megszagoltam a puskaport s bár igyekeztem
mégse sikerült elmaradnom a Csodaszarvast hajkurászók
kardcsörtető – és Nyugatra iszkoló bagazsériájától
éppencsak kapituláltam a linzi télidikötőben
míg erre-arra vetődve-bújkálva hazavánszorogtam
éppencsak maradék-gyertyámat akartam meggyújtani
a kikiáltott Köztársaság Mindenki Karácsonyfáján
de úgy vágtak orrba hogy évekig attól koldulhattam
éppencsak a nagyobb lelkesedés hiányzott belőlem
így hát fejemre olvasták: könnyű potázni a kívüllállónak
éppencsak szert tettem a legfőbb tanulásra:
büntetlenül nem lehet IS-IS-re cserélni a VAGY-VAGY-ot
éppencsak keresztülbucskáztam néhány szívintarktuson
ám harmadtű csikóként mégse ticánkolhatok többé
éppencsak éppencsak éppencsak
nem találok se a csigát se az ustort
az eperfának is lába kelt
éppencsak elanyátlanodtam dokumentum híján*

*mint akinek a csibék megették a kenyerét
éppencsak pusmognak sajnálnivaló sajnálkozóim:
Szegénynek alighanem van valami a fejibe
És egyáltalán mit akar Pont az a pár kacat hiányzik neki*

*Pörgöcsiga Kócmadzagustor Öregeperfa
különben rám fogják: ÉPPENCSAK kitaláltam vargabetűimet*

Aranyvasárnap

Minden lehetséges még

*Ajándékhegyeket hazacipelni-kész
vásárlók és báméskodók rohamosztagai
tolonganak az agorán*

*Fogyogat szépen a tömérdek portéka
eladó és kuncsaft szavaiban
békességes szeretet virágzik*

Persze bogáncs is akad meg számártövis

*Itt-ott fölbukkan egy-két hivatásos
istentől elrugaskodott gyanakvó
aki a pult alá kacsingat*

*Fehér Karácsonyunk is lehet
beteljesülhet ajándékváró reményünk
szétsugározhat ajándékozó mosolyunk*

Minden lehetséges még

Varázslat

*Vakszemed lángoló kútjába
bámul a vénülő Harlekin.*

*Zaklató-különös tükrözés:
nem saját arca néz vissza rá.*

*Nincs többé tegyelem, se törvény:
szüntelen önmagad tükröződ.*

*Megváltás nélküli szenvedés
kegyelme: ihlető Varázslat.*

Lucia és Rodrigo

Lucia és Rodrigo nagyon szerették egymást, de Rodrigo csak ritkán lopakodhatott le a partizánok búvóhelyéről a folyóparti találkahelyre, ahová Sanchez, a hat gyermeket eltartó szegény halász vitte át a lányt a túlsó oldalról. Kockázatos útjait odafelé a lány, visszafelé Rodrigo fizette meg. Egy nap a munka nélkül maradt Luciának elfogyott a pénze, pedig éppen találkoznuk kellett volna, talán utoljára, mert Rodrigóék körül egyre szorosabbra zárult a gyűrű. Pénz nélkül is lement a partra, mert bízott a halász jó szívében. „Gyermekeim éheznek, nem vállalhatom ingyen az életveszélyt – sajnálkozott Sanchez. – Kerits valahogyan pénzt, megvárlak.” Lucia elszaladt gyerekkori játszópajtásához, Garcia de Lopezhez, aki a város első divatüzletében dolgozott. Amikor elmondta őszintén, hogy mihez kér kölcsön pénzt, Lopez ezt súgta neki: „Túl sokat kérsz, mégis kevésre mennél vele, mert már elkezdődött a razzia. Egy megoldás mégis van: nálam kellemesen átvészeljük az igazoltatást, utána átviszlek én a motorcsónakomon.” Lucia meghökkent. „Hogy tehetném, amikor őt szeretem?” – zokogta. Lopez megvonta a vállát, és a vevőkhöz sietett. Lucia sírva bolyongott az utcán, aztán eszébe jutott, hogy José bácsitól, öreg tanítójától biztosan remélhet tanácsot. José bácsi figyelmesen hallgatta, tűnődött egy darabig, majd így szólt: „Lányom, most valami bölcsességet vársz tőlem. Hidd el, sokat kellett szenvednem a bölcsességért. Te sem tehetsz másként. Menj tehát, és keresd meg a magad bölcsességét!” Lucia kétségbeesetten bolyongott az utcákon, majd zokogva Lopez lakása felé indult. Amikor felöltözött, Lopez a zsebébe csúsztatta a pénzt. Futva ment a folyóhoz. Sanchez megvárta, és a pénz láttán azonnal evezni kezdett. Rodrigo, aki már türelmetlenül várta, karjába kapta, magához ölelte, és együtt voltak szerelemben hajnalig. Csak akkor jutott szóhoz a lány, amikor búcsúzniuk kellett. Elmondta, hogyan sikerült átjutnia. Rodrigo elsápadt, és dühösen támadt rá: „Hogy adhattad oda magad másnak? Te hűtlen rongy! Undorodom tőled! Tetteddel eldobtad szerelmemet. Nem akarlak látni többé!” Zsebéből gyűrött pénzdarabot vett elő, és a lány elé dobta. „Miért sírsz?” – kérdezte visszafelé Sanchez. „Mert szeretem őt” – válaszolta Lucia magába roskadtan. „És ki a hibás?” – faggatta tovább a halász. „Nem tudom” – zokogta a lány.

*

A történetet a sátorlajújhelyi Járási és Városi Könyvtár olvasószolgálati csoportvezetője a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Olvasáskutatási Osztálya munkatársainak instrukciója szerint ötven fiatal munkással olvastatta el, és megkérdezte tőlük, hogy mi a véleményük az öt szereplőről. Legtöbbször Rodrigónak adtak igazat, Lopezt meg Luciát ítélték el leghatározottabban, az öreg tanítót és a szegény halászt illetően megoszlottak a vélemények. A kutatók hipotézise igazolódott, és Bársony Mihályné, az olvasó-

szolgálat vezetője elégedetten jelenthette, hogy ez az akció is sikerrel lebonnyolódott.

Encsi Zsuzsa hat éve, tizenhat éves kora óta volt a könyvtár tagja. Még mindig Éva néninek szólitotta a nála mindössze kilenc évvel idősebb Bársony Mihálynét, akivel mint kísérleti személy gyakran elbeszélgetett. Bársony Mihályné ugyanis külső munkatársként bekapcsolódott a Könyvtártudományi és Módszertani Központ „Ízlésalakítás és tudatformálás” című kutatási programjába. A kísérlet célja a még elsősorban alacsony esztétikai értékű műveket olvasó fiatal munkás-könyvtártagok irodalmi ízlésének befolyásolása volt. Mivel legnagyobb élményt jelentő olvasmányai elsősorban a „lektűr” kategóriába sorolt művek közül kerültek ki, Encsi Zsuzsa is a kísérleti személyek közé került. Bársony Mihályné első feladata az volt, hogy minél többet megtudjon a kísérleti személyről, és amikor már ezt elmondhatta magáról, akkor próbálkozott a Központ által javasolt kísérleti olvasmányokkal. Különösen az első feladatot végezte nagy kedvvel Bársonyné, mert amióta házassága zátonyra futott, egyre szívesebben foglalkozott mások életével.

Néhány nap elteltével már a következőket tudta Encsi Zsuzsáról: 1. 1957-ben Pesterzsébetről költöztek Sátoraljaújhelyre, amikor Encsi Zsuzsa apja, akinek hentes volt a foglalkozása, disszidált. 2. Ő is, meg anyja is a fatelepen dolgoznak, és ott is laknak, az irodaépület végében kialakított egy-szoba-konyhás szükséglakásban. 3. Négy testvére van, akik közül a bátyja Pesten dolgozik, mint idomszerész, idősebb húga Sárospatakon szakközép-iskolás, fiatalabb húga kereskedelmi ipari tanuló. 4. Van egy ötéves óvodás kisöccse, akit „ajándékgyerekek” neveznek a családban. 5. Nem nagyon szeretett tanulni, de azért egyetlen napot sem mulasztott az általános iskolában. 6. Varrónő szeretett volna lenni, de nem indult abban az évben ilyen tagozat. 7. Tizennégy éves kora óta napi nyolc órát dolgozik a fűrésztelepen, ahol anyját is, őt is mindenki nagyon szereti. 8. Nagyon szeret a KISZ-ben nyüzsgögni, de nem az Erdőgazdaság, hanem a Volán alapszervezetébe jár, mert ott érdekesebbek a programok. 9. 16 éves korában egy adminisztrációs hiba folytán véletlenül beiskolázták egy KISZ vezetőképzőbe, csupa érettségizett közé. 10. Az elmúlt évben olvasólámpát vett magának. Még egy fontos dolgot megtudott a könyvtárosnő, de az már Pálházi Imrével is kapcsolatos.

Pálházi Imre még csak három éve látogatta a könyvtárat, de május végén minden évben kiiratkozott, és csak október végén jelentkezett újra, mert „nyáron az ember nem ér rá olvasni”. Pálházi Imréről a következőket nyomozta ki Bársony Mihályné: 1. 29 éves, özvegy anyja nevelte fel. 2. Két idősebb testvére Várpalotán dolgozik, de valamilyen okból, amit sem ő, sem anyja nem voltak hajlandók elmondani, sosem látogattak haza. 3. Bár anyja azt szerette volna, hogy rögtön munkába álljon, egyszerűen elszökött otthonról, és anyja, aki rajongásig szerette őt, kénytelen volt beleegyezni, hogy motorszerelőnek tanuljon. 4. Amikor megszerezte papírját, az Állami Gazdasághoz került, a Gépjavítóba. 5. Amikor már kezdte unni, hogy télen-nyáron a földön fekdjön, a gépek alatt, nekivágott a technikumnak, de ezúttal anyja is támogatta, csak a főnökök nem, úgyhogy saját szabadsága terhére végezte el. 6. Harmadéves korában nekivágott az építkezésnek is, egy háromszobás családi háznak, és a kőműves munka kivételével minden szakipari munkát maga végzett, miután eljárt hasonló építkezésekhez, és megnézte,

hogyan ott hogyan csinálják. 7. Úgy jutott el a könyvtárba, hogy egyik építkező társa egy-két jó szakkönyvet ajánlott neki. 8. Itt ismerkedett meg Encsi Zsuzsával.

*

Bársony Mihályné mindenre gondolt volna, csak arra nem, hogy egy nap odajön hozzá Pálházi Imre, akivel addig még három mondatot sem beszélt, és megkérdezi, hogy mi a véleménye Encsi Zsuzsáról, mert el akarja venni feleségül. Nagyon röviden válaszolt, és roppant kíváncsian várta az alkalmat, hogy most már Encsi Zsuzsától tudjon meg valamit a képtelennek tűnő kapcsolatról. Igaz, Encsi Zsuzsa sohasem beszélt ilyenfajta elképzeléseiről, de a kísérleti olvasmányok számára elég szokatlan életmódú és értékrendű hőseire kifejezetten érzékenyen reagált. Igaz, a Könyvtártudományi és Módszertani Központtól kapott, olvasói beállítódást mérő teszt alapján mindkettőjüket a „kikapcsolódó–menekülő” kategóriába kellett sorolnia, mégis fontos különbségként könyvelte el azt a tényt, hogy a „Mi a véleménye arról az emberről, akinek sok könyve van?” kérdésre Pálházi Imre azt válaszolta, hogy „Biztos rendes, de az biztos, hogy túl sok ideje vagy pénze van”, Encsi Zsuzsa viszont azt, hogy „Attól függ, hogy azok milyen könyvek, és hogy el is olvassa, és meg is érti-e őket.” Amikor meglátta őket kézenfogva sétálni, már reszketett a kíváncsiságtól, a lány ugyanis folyton elengedte a fiatalember kezét, előreszaladt, hívogatta, hogy fusson vele. Nem utána, hanem vele. Másnap akkor leste meg Encsi Zsuzsát, amikor az óvodába ment kisöccséért. Torkában dobogó szívvel szólította meg, mint egykori barátnőjét, hogy tőle tudjon meg valamit Pálházi Imréről, de hirtelen elakadt. Amikor Encsi Zsuzsa furcsán kezdte nézni, elszántan nekivágott. Encsi Zsuzsa nyugodtan hallgatta, majd elmondta, hogy még nem gondolkodott különös képpen a házasságon, csak Imrén. Két dolog tetszik neki a fiúban: az, hogy a saját szabadságából nekivágott a technikumnak, és az, hogy nagyon finoman tud egészen apró és törekeny dolgokat, pihét, hangyát, vékony szegget megérinteni és felvenni a hatalmas, erős kezével. Ezen kívül más nincs is, de éppen ez a harmadik oka, hogy tovább is gondolkodjon rajta.

*

Encsi Zsuzsa és Pálházi Imre is elolvasták Lucia és Rodrigo történetét.

„A Lopez, az egy rohadt alak. A csónakost nem lehet hibáztatni. A tanító tisztességes ember volt tulajdonképpen, de ezt a dolgot elügyetlenkedte, legalábbis azt hiszem. A fiúnak, a Rodrigónak teljesen igaza van. Még ha nem lett volna partizán, és csak egyszerűen ott lakott volna a túlparton, akkor is ugyanez a véleményem. A lány bűne a legnagyobb, ezért még le is löhette volna őt a vőlegénye. A Lopez is egy rohadt alak volt, de ő nem mondta a lánynak, hogy szereti, kellett neki, megkapta, kész. A lány viszont eljátszott mindent. Énelöttem abszolúte leszerepelt. Remélem, mások előtt is” – mondta Pálházi Imre a könyvtárosnőnek.

„Lopezről nincs mit mondani. Tiszta sor, rohadt alak. Az szép lett volna, ha a halász ingyen is átviszi, de mivel szegények voltak és számított a pénzre, meg lehet őt érteni. A tanítótól azt vártam volna, hogy eligazítson. Igaz, ha azt mondta volna, hogy légy erkölcsös lányom, meg ilyesmit, az se ért volna semmit. A fiúnak, Rodrigónak nem volt igaza. Rejtőzködött, talán még har-

colt is, rendben van. Ez az egyik dolog. Amit viszont a lánnyal csinált, ahhoz nem volt joga. Lucia kétségbeesett helyzetben volt, választania kellett. A választáshoz mindig nagy bátorság kell. Nekem nem volt módomban tanulni, nem járhattam el a kistestvéreim miatt, nekem nem volt nehéz a fűrésztelepet választani. Lucia nem Lopezt választotta, hanem azt, hogy borzasztó árat fizessen Rodrigóért. Nem tudom ezért elítélni. Én nem tettem volna meg, ha pedig valamiért mégis megtettem volna, akkor én megmondtam volna Rodrigónak, hogy neki könnyű, és hogy nincsen igaza" – mondta Encsi Zsuzsa Bársonynénak.

*

Aznap, mint Bársonyné később megtudta Pálházi Imre anyjától, együtt mentek haza, de nem beszéltek Luciáról és Rodrigóról.

- Fussunk egyet – kérte Encsi Zsuzsa.
- Fáj a fejem – dörögte Pálházi Imre és megköszörülte a torkát.
- Amikor először éreztem magam nagylánynak, futásnak eredtem, nagyon komolyan és nagyon vidáman. Sokáig bírtam. Az Óvár kútjánál estem össze.
- És mi lett aztán?
- Aludtam. Csodálatos volt. Szerinted nem?
- Nem tudom. Szerintem csak a rossz lelkiismeretűek futnak. Meg a bolondok. Meg a sportolók. Aki egész nap keményen dolgozik, látni sem kíván futást.

*

Két nap múlva, mivel május vége volt, Pálházi Imre szokása szerint a nyári hónapokra kiiratkozott a könyvtárból. Bár erre rendelkezés nem volt, ragaszkodott hozzá, hogy nevét is kihúzzák az olvasókat nyilvántartó könyvből. Bársony Mihályné ezúttal is mosolyogva tett eleget a csak „lemorzsolódó” olvasót ismerő könyvtáros számára szokatlan kérésnek. Aznap este Pálházi Imre Encsi Ferencnéől nagyon halkán és nagyon komolyan megkérte Zsuzsa kezét. Hangsúlyozta, hogy egyelőre még nem gyűrűs menyasszonynak, de hamarosan majd annak is, ha levizsgázik géptanból.

Amikor a fiatalok egyedül maradtak, óvatosan megcsókolták egymást, majd amikor Pálházi Imre megnézte az óráját, Encsi Zsuzsa gyorsan bejelentette, hogy jelentkezett a segédápolónői tanfolyamra.

- Komolyan? – kérdezte Imre idegesen, majd megköszörülte a torkát, és újból megnézte az óráját.
- Beszéltünk róla, nem?
- Hogy elmentek Irmával, megnézitek.
- Őt is felvették. Háromhónapos, bentlakásos.
- Miskolcon. Itt pedig fél év alatt gépkezelő lehetnél.
- Tíz év alatt meg még orvos, vagy még tanítónő is lehetek.
- Most már állj le! Hogy a búbánatos módon lehetnél orvos?
- Imre, én most segédápolónő akarok lenni, de aztán, ha akarok, két éves gyakorlat után elmehetek ápolónőire. Gyermekkorházi gyakorlat után pedig gyermekgondozó, és azután óvónő is lehetek.
- Egyelőre hullamosó leszel!
- Holnapután utaznom kell.
- Hogy gondolod, hogy érettségi nélkül akár óvónő is leszel?

- Úgy beszélsz, mintha nem te vizsgáznál géptanból.
- De csak a rohadt záróvizsgáig, aztán egyszersmindenkorra végzek minden rohadt tanulással.
- Irma vőlegénye örült.
- Abszolúte nem érdekel az Irma vőlegénye. Te rendes lány vagy. Még dolgoznod sem kellene... - ezt már megint halkán mondta Pálházi Imre.
- Én csinálni akarok valamit, nem bizonyítványt szerezni - szúrta puha szavai közé Encsi Zsuzsa.
- Rendben van, akkor menj gépkezelőre.
- Én már tudom kezelni azt a gépet, csak nem engedik, mert lány vagyok. Imre, én komolyan segédápolónő akarok lenni.
- Tessék, parancsolj! Mikor látlak? Három hónap múlva?
- Nem. Legkésőbb egy hónap múlva hazajövök.
- Óriási. Hát ez óriási!
- Hétvégekre is szerveznek programokat.
- Kik? Milyen programokat? Mi a fenének?

Pálházi Imre később elmondta Bársony Mihálynénak, hogy ebben a pillanatban eszébe villant Lucia és Rodrigó története. Ekkor fogadta meg: ő nem fogja engedni, hogy odáig fajuljanak a dolgok, mint Rodrigó, csak azt nem tudja, hogyan kezdjen hozzá.

*

Egy hónap múlva a vasúti pályaudvaron Pálházi Imre alig ismerte meg a banánszoknyás lányban Encsi Zsuzsát.

- Mi van rajtad?
- Nem látod? Nem tetszik? Banánszoknya.
- Banánszoknya...
- Irma adta kölcsön. Emlékszel, a Gorcsik lányon neked is tetszett! Képzeld, most már pontosan tudom, hogyan lesz a gyerek!
- Csendesebben! Hadd lássalak!
- A fáraó üzenete és a repülőhalak is érdekes volt, de a gyerek, ahogy kialakul, az volt a legérdekesebb.

Pálházi Imre ekkor már másodszor köszörülte meg a torkát.

- Könyörgök, csendesebben! Gyerünk innen! Ne hülyéskedj, eddig nem tudtad a gyereket? Még a tablettát is szedted!
- Ilyesmivel, mint ez a tablettá, már a régi egyiptomiak is próbálkoztak.
- Ilyeneket tanultok?!
- Dehogyan. Ágyazni, hőmérőzni, fertőtlenítés, ilyenek. Ezeket meg a programokon.

- A programokon...

- Van úgy, hogy a fiatal orvosok is beszállnak. Egy élsportoló is volt nálunk. Az Öreg meg bemutatja a könyveket. Az Öreg könyveket árul az előcsarnokban, de amikor program van, nem azért csinálja, hogy vegyünk, hanem hogy tágujon a világunk.

- A világotok...

Encsi Zsuzsa szeretettel felnevetett:

- Megkukultál? Mit ismételsz mindent?
- Tessék, folytasd!
- Hét év alatt kicserélődik az emberi test, 2000-re pedig dupla ennyien leszünk a világon, vagy még többen is.

Pálházi Imre később elmondta Bársony Mihálynénak, hogy ettől kezdve megint Rodrigó volt.

– Olyan furcsa, éles lett a hangod, vagy mittudomén, milyen.

– Az Öreggel mindent meg lehet beszélni. Irma a vőlegényét is megbeszélte vele. Képzeld, még azt is tudja, hány lottószelvénnel lehet biztosan nyerni.

Pálházi Imre most mégse látta reménytelennek az ügyet:

– És hányval?

– Elfelejtettem, mert az nem érdekelt különösebben. A végtelenről is volt a szó a programokon, hogy fekvő nyolcassal ábrázolják.

– A programokon?

– Mit mondasz?

– Semmit.

– A Laborosról még nem beszéltem. Zenekarban is játszott, de most fotoművészettel foglalkozik. Óriási fényképek vannak a labor falain. Az egyikben sivatag, benne kicsi tevekaraván, a másik végtelen tenger és sok palack hányódik benne, üzenettel. Ezt ő mondja. A harmadikon tömeg hömpölyög...

Pálházi Imre megköszönte a torkát.

– Megkezdjük a tetőt.

– És halottat is láttunk. Ne félj, nagyon szép volt. Mintha éppen sikerült volna neki befejezni, amit akart. A következő program...

– Én neked nem vagyok elég program?

– De Imre, hidd el, mindig arra gondoltam, hogy ezeket majd neked is elmondom. Például, amikor a delfineket mutatták, egy fiú és lány delfint, amint...

– Hetente haza fogsz jönni!

*

A következő szombaton Pálházi Imre éppen indult a vasútállomásra, amikor szembetalálkozott Encsi Zsuzsával.

– Imre!

– Te vagy?

– Félig már segédápolónő vagyok.

– De még csak öt óra van.

– Autóstoppal jöttem.

– Ezért vetted fel megint azt a szoknyát?

– Egy nő hozott el, Imre.

– Képzelem, annak milyen szoknyája lehetett.

– Egy ügyvéd volt. Elmagyarázta a jogaimat, nagyon kedves volt.

– A jogaidat?

– Válni is megtanított. És a gyerekeim jogait.

– A gyerekeid jogait...

– Te most már ezentúl mindent meg fogsz ismételni?

– Ennek vége. A stopnak. Világos?

– Ha akarod. A vonaton is vannak érdekes emberek.

– Neked most már minden érdekes?

– Még van sok unalmas is. Az egész tanfolyam az, talán azért, mert túlságosan könnyű. Szerencsére sok programot szerveznek. A városi könyvtárban van az Önismereti Kör.

– Micsoda?

- Magunk megismerése. Fogalmad sincsen, mennyire nem ismered magad!

- Én?

- Mindenki. Úgy van, hogy mindenki kipakolja magát, aztán vitatkozunk, segítünk egymásnak.

- És az orvosok? Nem molesztálnak?

- A betegek inkább, de nem veszélyes. Nekem például a fenekemre vert egy idős úriemberféle, aztán nagyon bocsánatot kért.

- Itt a telepen senki sem bántott, igaz?

- Igaz, Imre, de csak azért, mert anya még mindig szép, érted?!

Pálházi Imre megköszöri a torkát.

- Nem tudtam. És miért hagyja?

- Jaj, könyörgök, ez nem ilyen egyszerű! Az önismereti körben anyámat is megérténék.

- Minden nap haza kell jönnöd. Majd megbeszélem Töttösi bácsival, hogy hozzon haza esténként. Ezentúl itthon lesznek programok.

- Imre, értsd meg, a programok fontosabbak, mint a tanfolyam!

- Nálam is? Meg a házuknál is? A fejfájásomnál is?

- Akkor legalább mi ketten olvasnánk el azokat a könyveket, és ketten beszélünk meg. Például azt, a férfi és a nő kapcsolatáról.

- Jó, ha lesz érkezésem, elolvasom. Reggelenként mehetsz a gyorsal, majd kibírjuk. Az öreg Töttösinek meg majd adunk valamit, mert be lesz rezelve az ellenőrzés miatt.

*

Töttösi Vince huszonnégy éve szállította az oxigén- és disszociációs-gázpalackokat a miskolci központi telephelyről. Ezt lányaitól tudta meg Bársony Mihályné, de ez még nem volt minden. 1. Négyen voltak, valamennyien látogatták a könyvtárat. 2. Pöttyös és Csikos könyveket vittek, és olyan útleírásokat, amelyeket nők írtak. 3. Még nem sikerült férjhez menniük, a Kézműipari KTSZ bedolgozóiként otthon szöszmötöltek, de vagy nagyon szaporátlanul, vagy túl sok időt szenteltek Töttösi néni végrendelete szerint a lakás gondozására, úgyhogy nagyon kevésbé jövedelmezett munkájuk. 4. Így Töttösi bácsi egy évvel nyugdíj előtt is elvállalt mindenféle különmunkát. 5. Ezek közül a legkockázatosabb, de a legjövedelmezőbb, sőt a legkedvesebb is az volt, hogy esténként hazahozta a lányt, akit saját lányainál is jobban megszeretett.

1974. augusztus 11-én Töttösi Vince hiába várta a megbeszélt helyen Encsi Zsuzsát, pedig mindig hajszál pontosan hatkor megállt a József Attila lakótelepi városi könyvtár közelében lévő benzinkútnál. Fél hétig várt, aztán aggódva elindult, mert félt Pálházi Imrétől, nem maga, hanem a lány miatt. Jól sejtette. Pálházi Imre letöltte, hogy egy perccel is tovább várt rá, ő erre közölte, hogy egy olyan rendes lányra, mint Zsuzsa, órákig is várna, erre Pálházi Imre ordítani kezdett, hogy ne avatkozzon bele a magánéletébe.

*

Mint ezt Bársony Mihályné egy héttel később, az olvasószolgálatosok megyei továbbképzésén Salamon Máriától, a Miskolci Városi Könyvtár József Attila Lakótelepen lévő Herman Ottóról elnevezett 6. számú fiókkönyv-

tárának vezetőjétől megtudta, augusztus 11-én volt a könyvtár Fiatal Olvasók Klubjából alakult Önismereti Körének ülése, ahol ez alkalommal is többen vettek részt a segédápolónői tanfolyam hallgatói közül, már csak azért is, mert ez alkalommal éppen Encsi Zsuzsa jelleme volt terítéken. Mivel a nemrég felavatott könyvtárnak aznap is akadt egy Pestről érkezett vendége, ezúttal éppen a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Ifjúsági Szekciójának titkára, a Kör foglalkozása egyórás késéssel kezdődött. Encsi Zsuzsa tudta, hogy biztosan lekési Töttösi bácsit, de nem akarta, hogy gyávának tartsák, mint azokat, akik előző alkalommal az utolsó pillanatban hátráltak meg, pedig csak olvasmányélményeik tükrében elemezték volna őket. Háromnegyed nyolckor hagyta el a könyvtárat, és mivel mindössze két forint húsz fillér volt nála, egyetlen jó ötlete támadt, hogy korábbi szobatársánál fog aludni a nővérszálláson, annál is inkább, mert Irma ezt többször felajánlotta neki. Most viszont nagyon furcsa képet vágott, amikor bekopogott hozzá.

- Hát te?
- Elfelejtettem, hogy ma én leszek soron az önismeretin. Itt kellett maradnom. Küldtem egy táviratot Imrének.
- Csak holnap reggel viszik ki.
- Az nagy baj lenne.
- Én is bajban vagyok.
- Gáborral?
- Aha. A Laboros csinált rólam egy művészi akt képet. Tudod, milyen, csak az arcom van letakarva, mint a Kék fényben.
- Megengedted?
- Dehogy! Valahogyan be tudott lesni a zuhanyozóba. Sok lányról készített, de nem ez az érdekes. Gábornak is megmutattam, teljesen fel volt dobva tőle. Kitétte az öltözőszekrényébe. Csak az a baj, hogy nem mondtam meg neki, hogy én vagyok. A haverjait azzal hecceli, hogy egy új nője. Az a ciki most, hogy nem merem neki megmondani, hogy én vagyok, pedig nagyon szeretném.
- Ha művészi kép lenne, amit rólad készített, akkor nem lenne letakarva az arcod.
- Tévedsz, ez csak diszkréció. Én is ilyen diszkrécióra szeretnék megkérni. Az a helyzet, hogy minden percben itt lehet Gábor, tudniillik, engem nem parancsolgat haza, hanem ő látogat meg néha. A Laboros ötlete. Neked is ő segíthet. Ma ügyeletes. Jó haverom.
- Nem kérnéd meg akkor te, mert már nem indul több vonatom?
- Most nem, ne haragudj. Minden pillanatban itt lehet Gábor.

*

A Laboros, vagyis rendes nevén Kronstein Péter fototagozatos középiskolát végzett, de már harmadikos korában játszott a Three Guitar Men együttesben, három év múlva ORI engedélyt is kapott a fellépésekhez, de ekkor már nem érdekelte különösebben a dolog. Elhelyezkedett a kórház fotolaborában. Először hungarocell szobrokat készített, majd hirtelen díjat nyert egy megyei fotokiállításán a Munkásnő a zuhanyzóban című képpel. Emiatt szülei kitagadták, a Megyei Művelődési Központ viszont meghívta fotoszakkör-vezetőnek. Irányítása mellett a szakkör tagjai először a földszinti lakások nyitva maradt ablakain fényképeztek be, aztán a város pince-

helyiségeiben működő műhelyek életéről készítettek felvételeket. Bársony Mihályné ezt fáradságos nyomozás után, végül is dr. Répcelaki Imrénétől, a megyei kórház szakkönyvtárának vezetőjétől tudta meg, aki meg is mutatta az udvari ablakból a Laborost, akit Bársony Mihályné nagyon rokonszenvesnek talált. Igaz, Kronstein Péter, vagyis a Laboros ez alkalommal egy különös virágú bokrot fényképezett. Amikor augusztus 11-én negyed tízkor Encsi Zsuzsa benyitott hozzá, egy csepp meglepetést sem árult el. Miután Encsi Zsuzsa elmondta, hogy mi járatban van, a Laboros a heverőre mutatott, hogy fekdjön le, maga pedig visszament a munkájához. Encsi Zsuzsa ült egy darabig a heverőn, az ajtót nézte, aztán odament a Laboroshoz.

– Az a helyzet, hogy Imre nagyon megkért, hogy minden nap menjek haza, de ma az Önismereti Kör miatt nem sikerült, a volt szobatársamnál pedig nem volt hely.

– Imre a vőlegényed?

– Még nem gyűrűs.

– Őt már ismered?

– Imrét? Miért? Imre nagyon rendes. Valószínű, rendesebb, mint én. Azok közé tartozik, akik helyettünk is építenek, szerelnek mindent. És mostanában sokat fáj a feje. Talán ezért követeli meg...

– Követeli? Akkor tudod mit? Nem beszélünk tovább róla. Itt alhatsz a laborban.

– Biztos, hogy éjszakás vagy?

– Látod én is éppen ilyen kíváncsi vagyok. Engem például most az érdekel, hogy mit fogsz mondani Imrének arról, hogy hol aludtál.

– Még nem biztos, hogy itt alszom.

– Rendben. És még mit követel meg az Imre?

– Ne várd, hogy megvédjem. Anyámat sem védtem meg sohasem, ha lekurvázták. Csak akkor kell valakit megvédeni, ha igaz, amit mondanak rá.

– Ez jó. Igazán. Csak attól félek, hogy az Imre ehhez nem túlságosan szerencsés illusztráció, egy kicsit mégiscsak egyszerűnek tűnik az elméleted, ezért aztán gyanús is.

– Ha valakire azt mondják, hogy rossz, és ez nem igaz, akkor az, akit megrágalmaztak, önmagával védte meg önmagát egy vacak hazugsággal szemben, de ha tényleg rossz, akkor meg lehet védeni. A hazugság ellen nem szabad pazarolni az igazságot.

– Aha, te az Öreghez jársz szemináriumba, igaz?

– Nagyon tisztelem az Öreget.

– Én még szeretem is, de általában kiröhögöm.

– Tényleg úgy csinálod azokat a fényképeket?

– Hogyhogy úgy?

– Lesből.

– Leselkedni azt nagyon szeretek. Az utcán is be szoktam lesni az ablakokon, és nagyon érdekel mindenkinek a magánügye. De azt a képet, amilyen Irmának is van, nem úgy csináltam. Az maga Claudia Cardinale, csak le van takarva az arca. Így aztán, aki adott magára, önmagára ismert. Még a főnövér is, de neki mégiscsak feltűnt valami differencia a méretekben, beköpött, hogy eltorzítottam az arányait. Ilyenekkel szórakozom. Az Öreg csak dumál, én meg kísérletezem.

– Velem is?

– Veled is, és Imrével is.

- Magadra nem vagy kíváncsi?
- A legkevésbé sem.
- És miért vagy kíváncsi másokra?
- Mert ez a legjobb szórakozás.
- Nem azért, hogy segítsél?
- Én nem akarok ápolónő vagy kedvesnővér lenni.
- De rajtam most segítesz?
- Rád is kíváncsi vagyok, és szórakozom.
- És ha elalszom?
- Kíváncsi vagyok, el tudsz-e aludni?
- Nem tudok.
- Miért?
- Sok mindenért. Most például elképzeltem, hogy csináltál rólunk egy esküvői képet, rózsaszín angyalakkal a fejünk felett.
- Ide figyelj. Megtiszteltetésnek venném, ha lefeküdnél velem, de szeretném hangsúlyozni, hogy ez nem kötelező, szeretném, hogy azt érezd, szabad vagy.
- Én szabad vagyok.
- Na persze. Le szabad feküdnöd az Imrével, mert már majdnem meggyűrűzött jegyesek vagytok. Voltál te már hosszabb ideig egyedül?
- Hogyan lettem volna, amikor hatan voltunk? Most meg öten.
- Látod, ezért nem vagy szabad.
- Az Öreg azt magyarázta, hogy a szabadság belül...
- Ismerem. Az Öregnek ebben is százszázalékig igaza van. Ő világéletében egyedül élt, ami megint csak túlzás, de így aztán beleférhetett saját magába. Ehhez viszont én nem értek.

*

Az Öregről, vagyis Birinyi Kálmánról, aki a kórház előcsarnokában árult könyveket, a Művelt Nép Könyvterjesztő megyei kirendeltségének vezetőjétől tudta meg Bársony Mihályné, hogy tíz évvel ezelőtt kitűnően érettségizett a Herman Ottóban, de azóta minden évben jelentkezik filozófia szakra és árulja a könyveket. Hívták már központi boltba, de az Öreg – Gyaraki elvtárs, a kirendeltség vezetője is így nevezte – nem akart menni. Nagy forgalmat csinál, de szinte akaratán kívül. A betegek, de a hozzátartozók is szeretik, mert mindenkivel el tud beszélgetni. Szívesen vállal társadalmi munkát, a kórház KISZ-szervezetében. Inkább pszichológusnak tudná elképzelni, de jó könyvtáros is lehetne, tette hozzá Gyaraki elvtárs.

Az Öreg Encsi Zsuzsával is sokat beszélgetett. A Laborosnál töltött éjszaka után is felkereste őt a lány, elmondta neki Lucia és Rodrigó történetét, és megkérdezte tőle, hogy kinek ad igazat.

- Véleményem szerint mindegyiküknek igaza van, méghozzá egyformán.
- Hogyan?
- Innen így látom. Persze, ha felülről tudnám szemlélni az egészet, akkor onnan talán másképpen látnám, de ahhoz meg kellene találni azt a pontot ott fenn. Fel kellene jutni oda, meg kellene kapaszkodni benne jól, hogy vissza ne pottyanjunk a valóság vastagjába.
- Kérdezhetek még valamit?
- Parancsolj.

- Imrének is igaza van?
- Természetesen neki is. Innen lentről legalábbis.
- Ma éjjel a Laborosnál aludtam. Nem történt semmi. Sokáig beszélgettünk, aztán nem tudtam elaludni, mert azon problémáztam, hogy jó-e, vagy rossz, amit csinálok. Hajnal felé aztán egy kicsit elaludtam, akkor lefénycépezett. Nagyon szépre sikerült. Elmondjam Imrének? Azért fontos ez, mert nagyon komolyan akarok vele beszélni kettőnkéről, hogy ez így nem mehet tovább. Ha előtte mondom el, hogy mi volt a Laborosnál, lehet, hogy szóba se áll velem. Vagy éppen hogy ezt kellene előbb elmondanom, és ez lenne a próba? Nem tudom, mit csináljak.

- Döntsél, mert az ember döntéseinek története, te pedig eléggé elején vagy még a történetednek. Tulajdonképpen mindegy is, hogy most hogyan döntesz

- Mindegy? Ezt nem mondhatod!
- Hidd el, hogy mindegy. Ezzel nem mondtam azt, hogy nincsenek jó meg rossz döntések. Minden döntés vagy ilyen vagy olyan végeredményben. Mégis az a lényeg, hogy ezek a jó vagy rossz döntések végül is összeadód-
nak, és csak ez számít igazán, a végeredmény. Így aztán a rossz döntés is a
lényegét, vagyis a végeredményt szolgálja.

*

Aznap este, mint ezt később Bársony Mihályné a Töttösi lányoktól megtudta, Encsi Zsuzsa Töttösi bácsinak is elmesélte Lucia és Rodrigó történetét.

- Kutya furfangos történet, Zsuzsika. Várj csak, az öreg halászt, azt ugye meg kell érteni. Éppen olyan szegény volt, mint én. A Lopez, az disznó. A tanító nagyon okos ember, csak éppen nem értem én, hogy mit mond. A fiúnak, várjál csak, a fiún azon gondolkodni kell. Az biztos, hogy igaza volt, de azért mégsem kellett volna így viselkedni, mert irgalom is van a világon. A lány az, akit nem lehet megmagyarázni. Szereti, de megcsalja, hogy szerethesse. Ez, ez nem megy. Az ember nem lehet egyszerre fehér és fekete, jó és rossz. Te... miért sírsz?

- Mert lehet, Töttösi bácsi.
- Bizony, hogy nem lehet, mert abból kalamajka lesz. Te pedig rendes lány vagy. Össze is vesztünk rajtad Imrével. Mondhatom, még az én lányaimnál is rendesebb, pedig azok nagyon maflák.

- Töttösi bácsi, maga fehér vagy fekete?
- Én öreg vagyok és fáradt, és az öregeknek már kifele megy a színe.
- A fehér is megfakulhat?
- Te rendes lány vagy Zsuzsika, ezért nem is kell ilyesmin töprengened.

Töttösi bácsi és Encsi Zsuzsa meglepődve tapasztalhatták, hogy Pálházi Imre a telepen várja őket. Aztán még jobban meglepődtek, mert mosolyogni látták. Töttösi bácsi, aki elhatározta, hogy megvédi a lányt, gyorsan elpárolgott.

- Hát megjöttem!
- Nincs semmi bajod? Csak az az önismereti?
- Nem haragszol?
- Nem.
- Igazán?
- Mondtam. Sietnünk kell. Anya odaát van Rézi tantinál.

- Várj egy kicsit! Tényleg nem haragszol?
- Többször nem akarom mondani. Máskor majd elkéretőzől egy kicsit előbb, és eléred a Töttösi bácsit. Kész.
- Akkor elmondom, amit még el akartam neked mondani, de ez, úgy látszik már nem lesz aktuális.
- Nekem is van mesélni valóm. Azt a könyvet elolvastam, a férfiről meg a nőről. Azt gondoltam, elég, ha szeretjük egymást, ki a fene gondol azokra a lelki meg biológiai izékre, de hát építkezni meg gondolkozni nem lehet egyszerre, mert akkor széthasad az ember feje.
- Imre, nagyon figyelj ide. Azzal jöttem haza, hogy mindent tisztázzunk, aminek az lett volna a vége, hogy abbahagyjuk ezt, miközöttünk. Most, hogy egészen másként fogadtál, rájöttem, a mi dolgunk is bonyolultabb annál, mint gondoltam. Így csak két dolgot szeretnék kérni. Menjünk ma oda, a mi házukba, és útközben hadd mondjam el, ami tegnap este meg ma éjjel történt velem.
- Anyámnak nagyon rosszul fog esni. Tudod jól, hogy ilyenkor Rézi tantival rózsafüzéreznek, értem, hogy ne legyen gyereked az esküvő előtt.
- Hát nem azért megy el anyád a Rézi tantihoz, hogy egyedül lehessünk?
- Jól van, hozok egy pokrócot.

Az építkezés felé vezető úton Encsi Zsuzsa nagyon pontosan elmondott mindent, ami vele történt. Pálházi Imre ideges lett, azt mondta, nem ért az egészből semmit. Encsi Zsuzsa türelmesen elmondta még egyszer.

- Fogd már meg ezt a rohadt pokrócot, és mondd meg világosan, hogy odadobtad magad, vagy sem?
- Mondtam, hogy nem, és mégis néha úgy érzem, hogy majdnem.
- Azt nem érezni, hanem csinálni lehet, vagy engedni. Mondd el rendesen! Levetköztél?
- Nem egészen, és akkor is kiment. Mégis néha úgy éreztem, hogy levetköztem volna, és nem alváshoz.
- Hát ettől teljesen kiborulok! Add már ide azt a rohadt pokrócot!
- Az zavart, hogy nem tudtam, de most sem tudom, mit gondolt rólam és rólad a Laboros.
- Akartad, vagy nem akartad?
- Nem akartam. Mégsem voltam határozott, nem döntöttem. Dönthettem volna, hogy ott alszom, de nem vele, de én nem döntöttem, inkább szorongtam. Szorongtam, mert felőled nem döntöttem.
- Végképpen nem értek semmit. Ez a Laboros először is disznó képeket csinált a lányokról, nem?
- Nem figyeltél oda. Nem róluk, csak a lányok hitték azt. Egyébként művészi képeket csinált. Tessék, rólam például ezt, amikor aludtam.
- Pálházi Imre két ujjával megfogta, és hosszasan tanulmányozta a képet.
- Miért nem evvel kezdted?
- Mert egyrészt nem evvel kezdődött, másrészt ezzel kapcsolatban nincsenek problémáim. Ezt ajándékba adom neked.
- Mi van ezen? Mit csinálsz ezen?
- Én vagyok, és alszom.
- Hol van ennek a képnek a folytatása?

- A folytatása?
- Ne ismételd! Ezen csak a fejed látszik, a nyakad és a válladból egy rész.
- Nem szép? Nincsen folytatása. Semmi olyasmi nem történt, amitől félsz.
- Amitől csak neked kellene félned. Ha nem történt semmi, akkor mi a haragos istennyilat akartál elmondani olyan sürgősen? Fogd már meg ezt a rohadt pokrócot!
- Azt akartam megbeszélni veled, amiről még most sem tudom, hogy jó volt-e, vagy rossz, hogy volt-e jogom bizonytalan helyzetbe kerülni, amikor még nem voltam biztos abban, hogy hozzád tartozom-e vagy sem.
- Ebből elég. Amit az egészből kivettem, az, hogy a Laborosod egy rendkívüli módon kétes alak, a művészi képeivel együtt. A legtöbb úgynevezett művészi képen ugyanis, ha nem tudnád, meztelen nők vannak. Te evvel az alakkal nyugodtan beszélgettél, és nem vágtad a képébe, hogy neked vőlegényed van, és nem avval kezdted, hogy te becsületes lány vagy, akinek a vőlegénye egész nap gürcöl érted.
- Encsi Zsuzsa finom mozdulattal kikapta a kezéből a képet.
- Imre, egészen hihetetlen, hogy ennyire másfelé megyünk. Te nem vagy hibás, de én sem tehetek róla, hogy nekem állandóan fel kell röppenni, hogy onnan nézzem a dolgokat, vagy csak úgy, egyszerűen örömben. Te pedig ilyenkor idegesen hunyorogsz felfelé, köszörülöd a torkodat, mintha mittudomén milyen magasan lennék. Aztán, amikor már úgyis jönnek lefelé, elkezdesz ordítani, kivörösödve, hogy azonnal jöjjenek le, mert egy rendes lány nem repked.
- Hát először is, add ide azt a pokrócot, másodszor is, értsd meg, hogy én nem érek rá, abszolút nem érek rá repkedni. És én sohasem mondtam, hogy nem kell a lelkiismeret. Az vagy van, vagy nincsen, érted? De ami furdal, az egészen más, az már régen nem lelkiismeret, hanem egy nagy rakás romlottság. Ha ezt nem érzed, akkor nekünk nincsen dolgunk egymással.
- Most akkor már elmondhatom, hogy azért akartam abbahagyni az egészet...
- Ebből nem eszel! Vigyázzunk csak! Ezt én hagytam abba, nem te!
- Imre, ehhez nincsen jogod!
- Innentől kezdve nem érdekel az egész.
- Várjál még egy kicsit! Imre, akik nem szeretnek téged, azok mind irigyek, vagy rossz a lelkiismeretük. Nincsen igazuk, mert te rendes ember vagy. Lehet, hogy én sokkal rosszabb vagyok, mint te, de mégsem lenne tőlem rendes dolog, ha arrafelé mennék, amerre te.
- Nem érdekel, hogy milyen ember vagyok, az sem, hogy hány jó pontom van.
- Imre, igazán nem hallgatsz meg?
- Fogd már azt a rohadt pokrócot!
- Azt hiszem, megértettelek, de éppen ebben a pillanatban állapítottam meg, hogy másfelé megyünk.
- Akkor rendben vagyunk, tessék, itt a buszpénz, feleslegesen hívtalak ide, elnézést. Add már ide azt a rohadt pokrócot. És vigyázz, ezt én fejeztem be.
- Imre, azért én majd egyszer szeretnék tanító lenni.
- Nem érdekel. Menj haza!

*

Bársonyné elment a fűrésztelepre is. Az irodaépület végében megtalálta Encsi Zsuzsáék lakását. Meglepődött, hogy egy lépcsővel lejjebb van a konyha, mint a föld szintje, hogy vizesek a falak, hogy mennyi ág van bezsúfolva a szobába, hogy az egyik felett olvasólámpa van akasztva a falra. Encsiné nagyon kedves volt, elmondta, hogy Zsuzsa megkapta a papírt, és most ott dolgozik a kórházban. A bizonyos reggel óta még nem volt otthon. Encsiné megmutatta, hol állt akkor Zsuzsa, hol állt ő, aztán nagy átéléssel eljátszotta a beszélgetésüket.

– Zsuzsi, ezt a füzetet nem viszed magaddal? Amit a könyvtárból hoztál haza.

– Te is elolvastad, anya?

– Nagyon kíváncsi voltam, de nem értem rá.

– Akkor figyelj ide!

– Lekésed, kislányom!

– Gyorsan elmondom. Lucia és Rodrigo szerették egymást, de csak nagy nehezen találkozhattak. Egyszer, amikor Luciának nem volt pénze, a csónakos nem akarta átvinni szerelméhez. Lopeztől kért, de ő nagy árat kért cserébe.

– Azt?

– Igen, és meg is kapta, mert a bölcs csak olyan tanácsot tudott adni, hogy neki kell a bölcsességet magának megkeresni, vagyis neki kell döntenie. Így aztán túljuthatott a folyón, együtt lehetett szerelmével hajnalig. Amikor el kellett válniuk, akkor mondta el, hogy milyen árat fizetett. Ekkor a fiú ellőkte magától.

– Kislányom, elhagyott az Imre?

– Nem anyukám, én mentem avval, hogy vége legyen, de ő olyan kedvesen fogadott, hogy egy pillanatra visszavontam. Így aztán megelőzött, és ő mondta ki.

– Imre rendes fiú.

– Tudom, anyukám, mégis Luciának van igaza, mert minden este avval indult át a folyó túlsó partjára, hogy elmesélje, mi minden történt vele, kikkel találkozott, mire gondolt egész nap. Az a rendes fiú pedig mindig kedvesen, csendesén félbeszakította, magához ölelte, és evvel elindult ellenkező irányba.

– Értem. Sietned kell.

– Az olvasólámpám itt hagyom, jó?

– Azt a fényképet is itt hagyod?

– Igen. Ugye szép?

– Nagyon. Vigyázz magadra!

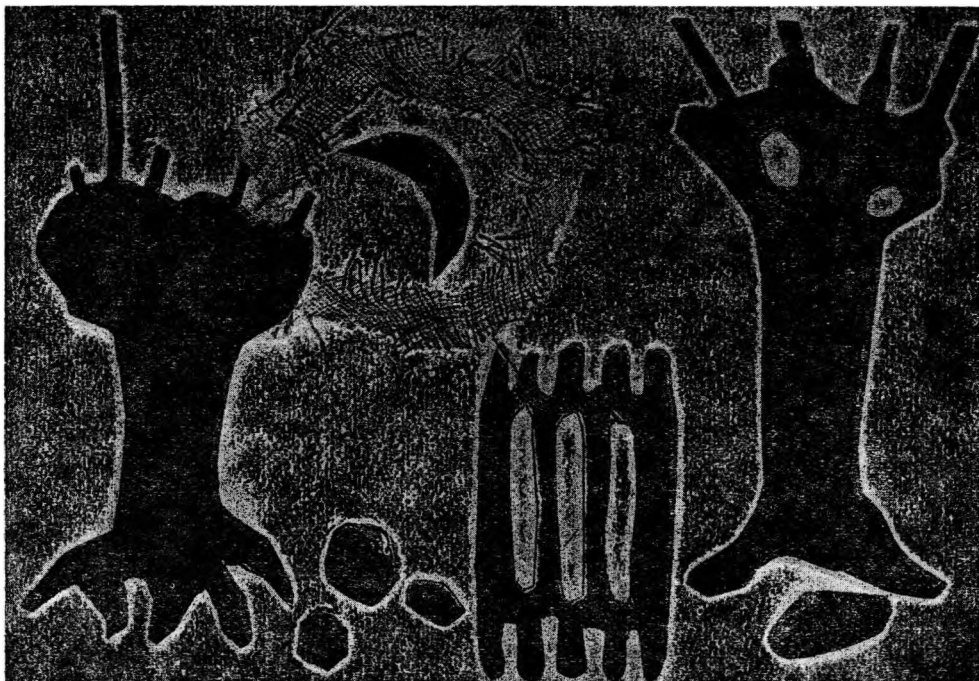
*

Bársony Mihályné éppen a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Olvasáskutatási Osztályának készülő jelentésen dolgozott, amikor váratlanul betoppant Encsi Zsuzsa. November lévén, Pálházi Imre már visszairatkozott a könyvtárba, és kivitte a Szobafestés és mázolás, valamint a Tűzistennő Havaiban című könyveket. Encsi Zsuzsáról két hónapja ő sem hallott. A lány sovány volt, kissé szomorú, vagy talán csak komoly. Lelkesen mesélt a munkájáról, még lelkesebben a programokról. Aztán nagyon szépen megkérte, hogy elolvashassa Pálházi Imre véleményét Lucia és Rodrigo történetéről. Bársony Mihályné egy pillanatig habozott, hiszen, az anyagot bizalmasan kel-

lett kezelnie, aztán arra gondolt, hogy Encsi Zsuzsa mostani reagálása fontosabb lehet a kutatóknak, mint a diszkréció. A lány kétszer is elolvasta Pálházi Imre véleményét. Először úgy tűnt, mintha ingatná fejét, aztán mintha bólogatna, de akkor már fel is állt, meg is köszönte és indulni akart. Bársony Mihályné képtelen volt feltenni kérdéseit, mert sírnia kellett. Encsi Zsuzsa odalépett hozzá, és furcsán odakapva felé, ujjai hegyével megsimogatta arcát. „Így gondoltam”, mondta, és megkérte szépen, hogy ne sírjon.

*

Mielőtt Bársony Mihályné végleg lezárta volna Encsi Zsuzsa anyagát, még egyszer bement Miskolcra, ezúttal csak a kórházba. Lényegesen újat nem tudott meg, pedig járt a laborban és Encsi Zsuzsa szobájában is. Csupán annyit, hogy az egész kórház Lucia és Rodrigo történetét vitatta. Itt is a kutatók hipotézisei szerint ítélték meg a szereplőket, pedig az itt elterjedt változatban Lucia nem szövőgyári munkásnő, hanem segédápolónő volt.

Asszonyok ők...

*laposmellű asszonyaink vetik
az ágyat begyes szeretőknek
száraz derékkal hajlanak
a lepedőt kerek csipője alá
míg kifeszítik s habosra
verik a párnát fehér a csipke
hegyesmellű szeretőnket
kemény ölükben hordják elibénk
szikár derékkal hajladozva
mossák a vért lepedőnkről
asszonyok ők csak mossák
a szennyest fehérre mossák
szűz szeretőknek hegyes melle
lepad mossák egyre mossák*

mossák laposmellű asszonyaink

Egymásra hordott kövek

*kifordított üres tenyérrel
szereetre merevült karokkal
ahogy megszülettünk oly üresen
a talaj sem emlékszik túl sokáig*

*hangos önzésünk rég kifulladt
minden nappal szegényebben
bezárva térbe és időbe
ami rajtunk kívül mind értelmetlen*

*a magasba vágyunk tökéletlenek
kincsekre akik múlandók
köveket rakunk egymásra
hogyan nyomunk maradjon*

*nyomunk maradjon és hazataláljon
valaki egyszer a kövek mentén
kifordított üres tenyérrel
amikor a talaj már nem emlékszik*

Istenek csatája

Dráma

II.

Ötödik kép

Szín: Put hajóépítő műhelye.

PUT: Nem sikerült a terved. Minden elveszett. Az ellenőrzést nem tudjuk kijátszani. Tönkrementem! Megfulladok!

EFRON: Túléljük. Nem fuldoklunk, csak árral szemben úszunk.

PUT: Állni sem bírok már. Sosem hittem, hogy így kell lerogynom egy kikötőcölöpre. Zsebtolvaj az élet. Beledkarol. Elkísér. Szép szavakat sutog. Azután zsebedhez kapsz, és üres. Ó, Élah! Miért nem tartottál vissza a főpap házatól? Miért adattad velem megtakarított siklumaim ellenségeid kezére? Elátkozom a percet, midőn megcselekedtem a tébolyult dolgot.

EFRON: Átkozd el, apám. Átkozd a percet! Mindent és mindenkit. Mert most lesz csak szükség az elkeseredésre. Most kezdődik a tánc, amelybe beleszédülnek a bálványimádó bitangok.

PUT: Bolond beszéd. Ez a vég. Semmi sem kezdődik már. Legföljebb a megélélt hajó süllyedése.

EFRON: Nem, apám. Ez a hajó itt, a győzelem maga.

HÁRÁN: Semmi már ez, Efron. Csak lom lesz a vizek mélyén.

EFRON: A hajó kifut a tengerre. És minden jóslat ellenére sem fog elsüllyedni. Hirdetni fogja az egész világ előtt győzelmünket, és Tharéék bukását.

PUT: Nem fog kifutni. Az ellenőrzés az ő kezükben van. Meglátják az átépített hajót, és minden kiderül. A va-

gyonom után az életem is elvész. Az iszonyat napja közeleg, nem a győzelemé.

EFRON: Nem, apám. Nem dőlt még el a harc. Még nem mondták ki az utolsó szót. Eljön Élah győzelmének a napja. És azok, akiktől most rettögünk, könyörögni fognak még a lábunk előtt. De akkor, égő testüket rakom majd világítani ezekre a cölöpökre. Szétszóratom itt a májukat, hogy a kutyákra se legyen gondod. És nemcsak a hatalmasok fognak jajgatni, megtanulnak nyűszíteni a lapulók is. Tüzes vassal veretem Élah valamennyi ellenségét Hárán gályáira.

PUT: Elég a mámorból, Efron! A magam fájdalmát nem enyhíti mások képzelt gyötrelme.

EFRON: Nem képzelgés ez, apám. Hallani fogod még ordításukat. Látni fogod kicsavart tagjaikat.

PUT: Hallgass el, végre! Szegény anyád, jó, hogy nem érte meg e napot. Meghasadna a szíve bajom láttán.

EFRON: Kemény szív kell a győzelemhez, apám.

PUT: Győzelemről beszélsz? Mit teszel, ha Tharé feljön a hajóra?

EFRON: Megvárom.

PUT: Hogyhogy megvárod?

EFRON: Ha föllép a hajóra, megölöm.

PUT: Megörültél?

HÁRÁN: Akkor téged is megölnék.

EFRON: Ezer élet se sok Élah hitéért.

HÁRÁN: Mester! – Hozz vizet, Efron!

PUT: Semmiség... Néha már kihagy a szívem.

HÁRÁN: Arnyékba kísérek.

EFRON: Igyál egy kortyot, apám.

PUT: Ez jól esett.

(*Milka és Ketura jön*)

HÁRÁN: Hogy kerültök ide? Mitől vagytok ilyen sárosak?

MILKA: Tarts meg, Hárán, mert a lábam már nem tart meg engem.

PUT: Menjünk a házba.

HÁRÁN: Mi történt hát?

KETURA: Atyánkat elhurcolták.

PUT: Uramisten! – mit kell még megélnem!

EFRON: A barmok! Maguk vetettek pányvát maguknak. Most aztán egyenesen a vágóhídra mennek. Mit álltok itt ilyen halottsirató képpel? Hát nem fogjátok föl, hogy mi történt?

PUT: Ezek megölik Avramot.

EFRON: Avram meghal és a nép föltámad. Nagy a keserűség az emberek szívében. Egy csepp és túlcsoordul a lélek búsulása a test határain. Nyitott kapu lesz a testén ütött seb. A szabadság kapuja.

KETURA: Miféle barátok azok, akik éppúgy örülnek atyám halálának, mint ellenségei? Nincs különbség itt ellenség és barát közt?

MILKA: Én vagyok vesztének okozója.

HÁRÁN: Képtelen dolgokat beszélsz.

PUT: Efron! – hozz pálmabort! Az erőt ad.

HÁRÁN: Mondjatok már el mindent, sorjában!

KETURA: Mindjárt belekezek. Kint ültünk a repkény előtti kőpadon. Ofir, Milka meg én.

EFRON: Ofir, Tharé fia! –

HÁRÁN: Hagyd ezt most! Folytasd, Ketura!

KETURA: Egyszerre lábak alól való kavicropogást hallok a bokrokon túlról. Várjatok itt, mondtam és beszaladtam a házba. Amikor benyitottam, már tudtam, hogy baj van. Atyám és Tharé ott álltak egymással szemben. Körülöttük katonák. Mozdulatlan pillanat volt. Mint amikor a pusztában támadni készül az oroszlán. Tharé Milkát kérte a Marduk ünnepre áldozatul. Atyám megtagadta kiadását. Azt mondta, senkit sem köteles háza népéből Tharé kezére adni. Ha engem kér

Tharé, nem rémülök így meg. Tudtam, ha Milkát elviszik, Hárán, de anyánk sem éli túl a Marduk ünnep napját. És mit vétett bárkinek is e két ártatlan? Amikor Tharé azt mondta: ő sem örömeiben adja rabszolgáját, láttam, hogy atyám combjához szorítja öklét. Kiosontam és futottam vissza a kertbe Milkához. Ofir szégyentől pirosan nézett rám. Utánam jött. Amikor mindent elmondtam, ami odabent történt, Ofir kézenfogta Milkát. Nekem csak annyit mondott, keressem a vadásztanyáján. Azzal hátul, a kerten át el is tűntek. Félelem fogott el. Akkor ismét visszamentem, atyám már nem volt a házban. Szobáinkat, mintha ellenség dúlta volna fel. Néhány pillanatra tehetetlenül álltam. Lelkemben éppúgy szerteszórva minden, mint házunkban.

HÁRÁN: Ofir tanyáján biztonságban voltatok. Miért jöttetek el?

MILKA: Miattam. Amikor Ketura megérkezett, Ofir még ott volt. Azt kérte, bújjak el, mert rövidesen vadászok érkeznek. A szénatárolóba bújtunk. Szűk volt a hely. A levegő szinte égett benne. Néha patkányokat hallottam neszezni. Rosszul lettem. Mialatt a két vadász bent volt a házban, Ketura kivezetett az erdőből. A városzéli mocsáron át jöttünk ideig.

PUT: Itt, most már biztonságban vagytok. Ez ma a legbiztosabb hely Babilonban. Legalább titeket mentsenek meg Tharének adott aranyaim.

HÁRÁN: Ne sírj, kedves! – Elviszlek erről a mocskos földről. Hol bálványainak embert áldoz az ember. Ha szál deszkán menekülünk is, ha kezemmel kell eveznem, akkor is elviszlek innen.

MILKA: Vigy el, Hárán! Vigyél, akár a tenger mélyére. Nincs más vágyam, mint meghalni veled. Levetem átkozott sorsom, mely szeretteim viszi kárhozatra. Bár most halhatnék meg, így téged öelve.

HÁRÁN: Micsoda balga voltam én! Hogy hajókat álmodtam Babilon kikötőibe. A világra nyílt szívem kapuja, midőn e városba jöttem. Hallottam a szelek süvítését, hullámok moraját. Szolgámnak hittem minden elemet. Biztos hajókon, dagadó vitorlák mel-

lett, a tenger királynőjének láttalak már. És most? –
 PUT: Úristen! – mivé lett minden körülöttem! Üres csűr lett mindenik lélek.
 EFRON: Ez nem lehet Élah utolsó szava. Hová mész?
 KETURA: Vissza a vadásztanyára. Ofir bizonyára keres bennünket. Meg kell mondjam, hogy idehoztam Milkát.
 EFRON: Ennyire bizol Ofirban?
 KETURA: Meg van rá minden okom. Nem kapta olcsón a bizalmat.
 EFRON: Lehet, hogy ma már ő is igaz híve Élah hitének?

KETURA: Nem tudom. De Marduknak már nem híve, az bizonyos. És az ő hite mindenönknél erősebb és tisztább lesz, mert úgy küzd ki magából, mint gyöngyét a kagyló.
 EFRON: Tudtam, hogy Élah nem hagy el bennünket.
 PUT: Mire gondolsz?
 EFRON: Majd meglátjátok. Ti maradjatok itt! Apám háza egyelőre biztos menedék. Te pedig, Ketura, gyere! Elkísérlek...

Hatodik kép

Szín: Nimród palotája.

AVRAM: Uram, nézd kezem! A gyalázat kenderéből font kötéllel van megkötözve. Katonáid így hurcoltak végig, mint nyomorult gonosztevőt, a kézművesnegyed szűk sikátoraiban, és királyi városod szentélyei előtt, a sokaság szemeláttán. Kérlek, Uram, oldozz el engem!
 THARÉ: Térdelj le királyod előtt!
 NIMRÓD: Hagyd! Hazugság lenne az ő térdhajtása. Te, Avram, bűnödnek kötelékével vagy megkötözve. És álnokságod tart téged fogva. Övemet hordod derekadon, de adott szavad pántját lecsatoltad lelkedről. Hát most én is lecsatolom rólad e jelvényt, mely irántam való hűséged jelképe. Vegyéd le a szőszegőről királyi övemet!
 AVRAM: Könnyű az ártatlant ütni, ki nek nincs védelmezője.
 NIMRÓD: Hallgass! Elegem van már ékesmázú szavaidból. Engem a tettek érdekelnek. És tetteid ellenséggemmé tesznek téged. Úgy látszik, feledte elméd, miként kopogtattál szavaid koldusbotjával Babilon rézkapuján.
 AVRAM: Rosszul ítélsz meg, király. Én elismerem a te nagy míveléseidet. Tudom, hogy e földet a te csatornáid tették virágzóvá. Házam emeletéről tekintve, magam is datolyásokat és olajligeteket látok sorakozni egész a szemhatárig. És hálát érzek lelkemben irántad, ha hajdanvolt fekete kecskeszór sátrainkra gondolván végigtekintek fehérre meszelt házam téglafalán.

NIMRÓD: Hát akkor miféle megátalkodottság van benned? Ha egyszer kezded köteléke sem lett nyelved béklyója, ha még megkötözve is háláról tudsz beszélni előttem, akkor miért van, hogy barátságom minden előnyét élvezve sem tartod be a törvényt?
 AVRAM: Megátalkodottnak, törvénytörőnek mondasz engem! De hát emlékezz. Nem vertek-e már hasonló bélyeget rám alaptalanul? Ott álltál házam padlatán, amikor Tharé árulónak mondott. És áruló voltam-e? De úgy látom, mást akarnak tőlem az Eufrát partján.
 NIMRÓD: Mit, mást?
 AVRAM: A hitemet.
 NIMRÓD: Ki gondol a hiteddel? Meghagytam a lelked szabadságát. Vagy egyszer is kényszerített, vagy akár csak hívott-e bárki is Marduk isten templomába? Felelj!
 AVRAM: Nem, Uram.
 NIMRÓD: Akkor hát mit kevered ide a hitedet? Egy vacak rabszolganő miatt rablod drága időmet. Nincs szabad ember Babilonban, ki meg merné tagadni a rabszolgaáldozatot. Tharé éppúgy áldoz, mint jómagam. De te a főpap és a király, vagy tán a nép érdeke fölé helyezed magad? Avram, a szent próféta! Az új isten! Le is boruljunk előtted?
 AVRAM: Én az isten parancsának engedelmeskedem. Isten parancsol mindenkinek, nekem is. Ő az ura szán-

dékaimnak: fölbuzdulásaimnak és el-
ernyedéseimnek. És ugyanúgy ő az
ura a szolga buzgalmának is. Mert ő
a gazda. Ha Élah akarja, akkor a szol-
gákon keresztül meg tudja mutatni
nekünk az utat, amelyen járnunk kell.
Ezért, ha halálba küldöm szolgálmat,
vétket veszek magamra.

THÁRÉ: Hallod ezt a poklos beszédet,
Uram?

NIMRÓD: Elég a papolásból! Hát mit
gondolsz te, miért áldozom én a ma-
gam rabszolgáit? Talán kedvtelésből?
Csak a csatornaépítésnél háromezret
veszítettem. Bányaimba százával
vesznek el naponta. És vajon miért?
Fogalmad sincs?! – Azért, mert én
megtanultam, hogy aki ma sajnálja
jóságát igába fogni, az holnap elve-
szejtí. És azért is, hogy a magadfajta
ártatlan bárányok, akik nem vesznek
bűnt magukra, azok is kedvükre
ehessenek az én bűnös kenyereimből.

AVRAM: Jól mondod. Bűnösök vagy-
tok. És az is igaz, hogy magam is bü-
nös lettem, mivel ettem kenyerekből.
De inkább kiköpöm számból az étet,
mint hogy Marduk táborához csatla-
kozzam. Mert a ti istenetek, aki em-
bert kíván áldozatul, zsarnoka e nép-
nek. Ezért kell korbáccsal fenntartani
a rendet. És ezért fogtok elpusztulni.

THÁRÉ: Uram, a viperatojásból nem kel-
ki pacsirta! Most már láthatod.

NIMRÓD: Hát, valóban nem. Elegem
van Avramból is meg a rabszolgájá-
ból is. Rokon, vagy nem rokon, többé
nem kímélem, mert húgom a felesége.
Kimetszem ezt a kelést népem testé-
ből.

AVRAM: Uram, uram, bocsáss meg ne-
kem! Az indulat zabolátlan csikó. El-
ragadott engem. Térdre ereszkedvén
kérem bocsánatod. Kíméld meg, ki-
rály, családomat!

NIMRÓD: Állj föl!

AVRAM: Felség, nem kívántam én bele-
ártani magamat a te királyi dologba.

NIMRÓD: Állj föl, és ne rimázkodj!

AVRAM: Halgass meg!

NIMRÓD: Mit akarsz még?

AVRAM: Kegyelmet. Nem magamnak,
családomnak, házam népének. Ez a
szolgálólány testvérhúgod lelkének
gyógyító írja. Fiam szerelmese. Ne
oltsd ki életét. Ha Hárán felesége lesz,

diszére lehet még királyi udvarodnak
is.

NIMRÓD: Elég legyen! – Ha többet
juttatok annak, aki a kapálásnál ott-
hon maradt, és csak a szüretre jön el,
azzal megalázom azokat, akiknek a
munkájából szüretelünk. Szemed láttá-
ra adom a lányt a főpap kezére. Hoz-
zatok ide!

THÁRÉ: Azt nem tehetjük.

NIMRÓD: Hogyhogy?

THÁRÉ: Felség, a lányt nem találtuk
meg. Avram elrejtette előlünk.

NIMRÓD: Mit nem merészelsz még?!

AVRAM: Mi módon rejthettem volna
el? Hiszen a kezükben voltam.

THÁRÉ: Itt már nem segít a ravaszko-
dás.

AVRAM: Én ravaszkodom? Engem meg-
fogtatok. Milkát elraboltátok. És most
rajtam keresitek. Uramisten! Micsoda
világ, hol a halálba menőnek még
szerepet is kell játszania!?

NIMRÓD: Mit beszélsz itt össze-vissza?
Ki tervezte volna ki a te elveszejtése-
det?

AVRAM: Mindegy is, Uram. Talán te
is. Vigyetek, katonák! Múljon már el
tőlem e nyomorú élet.

(Tiszt jön)

TISZT: Felséges Úr!

NIMRÓD: Ki mer zavarni?

TISZT: Ofir kér színed elé bebocsátást.

NIMRÓD: Küldd el!

TISZT: Felség, azt mondja, Avram ügyé-
ben szeretne elébed járulni.

THÁRÉ: Várjon!

TISZT: A rabszolgálynét hozta.

NIMRÓD: Engedd elébem!

(Ofir és Milka jönnek)

THÁRÉ: Ez az a lány, Uram.

AVRAM: Kinyílt az igazság zárja. Most
láthatod király, hogy nem én rejtettem
el, hanem ők fogták meg.

OFIR: Hódolatom.

NIMRÓD: Te vagy Avram rabszolgája?

MILKA: Igen, felség.

NIMRÓD: Kelj föl! Beszélj, hogy ke-
rűlsz ide!

OFIR: No, mondd csak el az igazat!

MILKA: Uram, házukban, a konyhából
rálátni a kapura. Amikor katonáid
jöttek, épp a szénszerpenyőbe raktam
faszenet a lepénysütéshez.

THÁRÉ: Mi közünk a lepényeidhez?!

NIMRÓD: Folytasd!

MILKA: Láttam, hogy a tisztelendő főpap, aki elől jött, nem mos kezét a kövezett udvar tőkéjében. Innen tudtam, hogy nem vendékként érkezett házukba. Amint eltűntek a ház ajtaja mögött, kiosontam.

OFIR: De még nem menekültél el.

MILKA: Még nem. Azt gondoltam, uramért jöttek. Megálltam hallgatózni a karzat alatt. Az ajtón át kihallatszott a főpap hangja. Amikor meghallottam, hogy értem jönnek, úgy elfogott a félelem, hogy néhány pillanatig mozdulni sem tudtam. Azután rohanni kezdtem. Magam sem emlékszem, hogyan jutottam az Eufrát partjára. A régi otthonunk felé akartam jutni. De már ölmosak voltak tagjaim. Leültem egy kőre pihenni.

OFIR: Ott találtam rá.

MILKA: Ofirt jól ismerem. Gyakran megfordult nálunk. Amikor leszállt a lováról és nevemet mondta, megörültem. Azt hittem, segíteni akar. De tévedtem. Megragadott, földobott lovára és idehozott elébed, fenséges Úr. Hiába rúgtam, haraptam, nem tudtam tőle elszabadulni.

NIMRÓD: Így történt, Ofir?

OFIR: Igen, Uram. De engedd meg, hogy néhány szót magam is mondjak.

NIMRÓD: Beszélj!

OFIR: Királyom, hogy Avram szökött rabszolgáját megszereztem, nem a magam érdekére cselekedtem. Atyám miatt ültem lóra. Fölindulva tért meg Avram házából. Le-föl járt házuk karzatán. Nem tudtam tétlenül nézni, hogy egy rabszolga miatt eméssze magát. És hittem, hogy kegyelmes istenünk sem hagyja el szolgálatában megfáradt főpapját. E hittel indultam a szolgálólányt megkeresni.

AVRAM: Összeomlik itt ma lelkem állványzata. Hazug, csaló vagy! És én még házamba fogadtalak.

THARÉ: Hallgattassátok el!

OFIR: Várj, atyám! – Hadd nézzek szemébe Avramnak, ki engem most csalónak lát.

AVRAM: Megkötözött kezemmel takarom el előled arcom.

OFIR: Megértelek, hogy megvetsz. De én tudom, hogy igazság és erény lakik bennem. Mert az erény nem más, mint

mi bennünk a köz javára van. És én most a köz javára cselekszem.

AVRAM: Álnok vagy, mint a többi.

OFIR: Igen. Álnok is vagyok. Mert a becsület olykor álnokságot igényel.

THARÉ: Fiam, ha urunk hozzájárul, úgy itt, az ő színe előtt hintek hamut ősz fejemre.

NIMRÓD: Mi okod rá?

THARÉ: Igaztalan voltam egyetlen fiamhoz. De hát beteg vagyok és öreg. Nemcsak testem ráncai, de lelkem fájdalmai is mélyebbek már. Életem és műveléseim folytatását láttam benned, Ofir. De Avram ittléte óta, úgy véltem, e folytatódás megszakadt már.

OFIR: Nincs okod megkövetni atyám. A te szavaid vezettek el a tudatos cselekvés magaslatára engem. Földhöz tapadt a magának élő ember. És én földhöz tapadt ember voltam. De ma már látom a célt. Részt kívánok magamnak a köz ügyeiből. Itt, a király színe előtt kérlek meg, apám, hadd vezessem, mintegy nagy munkám megnyitásaként, a hajódiszító szertartást helyetted.

THARÉ: Legyen a te kívánságod szerint. Lépj nyomdokomba! Úgyis tiéd lesz helyem, ha majd megtérek őseimhez. Kérlek, Uram, add te is beleegyezésed.

NIMRÓD: Örömmel. Avramot és rabszolgáját pedig kezedre adom. Elegem volt belőlük. Vigyétek őket!

THARÉ: Most legalább igaza lesz istenednek, Avram. Egyazon sors vár urára és rabszolgájára is.

(Avram, Milka és a katonák el)

Uram, a lányt a hajóra küldöm. De Avram a papok tanácsa elé kerül. Azonnal végezni kell vele. Marduk isten így is túl sokáig volt türelmes hozzá.

NIMRÓD: Nem tudom, helyesen cselekszünk-e, ha azonnal kivégezzük őt? A halál könnyen mártírrá magasztosíthatja hívei szemében. De hát a kegyelem eszközét már kipróbáltam. És be kell látnom, nem járt eredménnyel. Legyen hát döntések szerint.

OFIR: Felség, engedd, hadd szóljak én is.

NIMRÓD: Beszélj, Ofir!

OFIR: Igazad van, atyám. Ezt a mótelyt el kell távolítani. De szent hitünk sze-

rint, ki nem lel nyugalmat az alsó világban, feljön az élők közé és itt rontja a lelkeket. Ezért nagy királlyal érték egyet. Többet nyerünk, ha Marduk isten előtt térdre kényszerítjük, az ünnepi istentisztelet nyilvánosságán. Ha megtagadja Élaht a sokaság előtt, akkor pillérét veszti az a hid, melyen át Marduk híveit Élah hitére csalogatja. Meg kell győznünk, hogy csak így mentheti meg magát és

családját. És ha semmiképp sem hajlik a szóra, akkor az ünnep után assák elevenen a földbe.

NIMRÓD: Okos beszéd. Szavaid szerint rendelkezem. De most már nagyon unom ezt a huzakodást. Ha nem lesz nyugvás, még az irmagját is kiirtom ennek az istenesdinek. Legyen akár vérfürdő, de legyen béke. Végre legyen a szó az építőké a rombolók helyett.

H e t e d i k k é p

Szín: Ofir vadásztanyája

EFRON: Megjött az őrök?

TISZT: Rád vár, vezér!

EFRON: Hozd be! Voltál Avramnál?

ÍRNOK: Nem...

EFRON: A pokolba is! Akkor mit keresel itt? Nem vállaltad, hogy hírt hozol róla?

ÍRNOK: Hírt hozok, vezér. De nála nem voltam bent.

EFRON: Akkor meg beszélj!

ÍRNOK: Amint tudod, nekem kellett volna fölolvasnom Avram előtt Tharé levelét. De erre nem került sor. Mivel Avram maga üzent Nimródnak, hogy az ünnepen megtagadja Élaht és tervedt hajt Marduk előtt.

EFRON: Légy eszednél, ha velem beszélsz!

ÍRNOK: Ne bánts uram, hidd el, minden szavam igaz. Nézd, itt a szertartásrend másolata. Leírtam, ahogy kérted. Tharé maga állította össze. Olvashatod benne, hogy az ünnep egyik fő eseménye, Avram meghajlása lesz.

EFRON: Lehetetlen. Olyan ez, mintha kettérepedne az ég gátja, s az alsó világ mindenestül a felső világba kerülne.

ÍRNOK: Vezér, visszamehetek? Feltűnő lesz már távollétem.

EFRON: Nem, nem mehetsz vissza! Itt rejtésétek el! Amilyen gyáva vagy, még eljárna a szád. Menjetek!

(Tiszt és Írnok el)

Nincs gyűlöletesebb most ennél a táblánál, melyre Avram árulása íratott. Nem hiszek a szememnek. Ki, vagy mi vehette rá, hogy megtagadja Élaht?

Családjáért tette? Nem... Nem fogja föl az elmém Avram átkos mivélését. Hogyan lehet az egy élő isten próféta hitehagyóvá? Hát ilyen semmi gazok lennének? Csak ennyi volna az ember? Micsoda bennünk a hit, hogy nem ér föl a téglákat egymáshoz kötő szurok erejével? Amikor a csatorna menti lázadást leverték, akkor csak az izzó faszén parázsát szórták szét. De ha a levegőt veszik el, akkor végleg kialszik a láng. Ez nem lehet Élah akarata. Avram azt mondja: ne akarjuk megérteni istent emberi ésszel. Kifürkészhetetlenek az ő szándékai. De hát mi most az ő terve mivélünk? – Mi más lenne, mint hogy diadalra vigyük a hitet. Hát persze! Hát persze! Uramisten! – micsoda gyöpös agyú vagyok! Csak Élah sugallhatta prófétajának, hogy tagadja meg őt. Így kényszerítve bennünket cselekvésre. És nekem is Élah sugallja, hogy értsem meg akaratát. Cselekednünk kell. Meg kell ölnünk Avramot. A hitnek most nem prófétára, hanem vértanúra van szüksége. Én ölöm meg. Magam. A hitvallás pillanatában.

(Tiszt jön)

TISZT: Ketura és Ofir van itt, vezér!

EFRON: Mindjárt. Figyelj ide! Avramot vagy a király, vagy Élah sugallata rákényszerítette, hogy az ünnepen tervedt hajtson Marduk előtt. Ha ez megtörténik, helyrehozhatatlan csapást szenved a megváltásra várók minden reménysége. Ezt meg kell akadályozni! Ha Avram kész Marduk elé tér-

delni, én magam szúrom át. Itt a vázlat a fölkelés megbeszélte részleteiről. A térkép az Észagiláról és Etemenankiról. Ezen minden folyosó, mellékkapu, lakoszoba föl van tüntetve. A vázlatból kitűnik, hogyan kell elosztani az erőket, ha egyszer szám szerint mi vagyunk hátrányban. A többit személyesen. Estére hívd össze a testőrlaktanya pincéjébe Marassut és társait. Gyertek be! Élah adjon békeséget nektek.

TISZT: Élah nevében.

(*Tiszt el, Ketura és Ofir jön*)

KETURA: Eljött az írnök?

EFRON: Igen.

KETURA: Beszélhetnék vele?

EFRON: Sajnálom, Ketura, de annyira félt, hogy elküldtem apámhoz, nem mert megvárni benneteket.

KETURA: És atyám mit üzent?

EFRON: Nincs ok aggodalomra. Élah vigyáz az ő prófétájára. Nem merészelik bántalmazni.

KETURA: Nem kényszerítik arra, hogy hitét megtagadja?

EFRON: Eddig semmire sem kényszerítették.

KETURA: Énbennem mégse nyugszik meg a lélek, míg szabadnak nem látom. Farkasok, hiénák veszik körül. Nem tudok megbízni bennük. Ki kell szabadítani őt.

EFRON: Nem kockajáték a hit.

KETURA: Hogy érted ezt?

EFRON: Érts meg Ketura! A hitnek győzni kell, mégha mind elpusztulunk is. Atyád jól tudja, az ember mitsem ér a hit örökkévalósága nélkül.

KETURA: Élnünk kell ahhoz, hogy istent dicsérhessük.

EFRON: Nem. A mi dolgunk a jövő. El kell pusztítanunk Élah minden ellenségét. Mi isten kénköves villáma vagyunk. Leromboljuk a hazugság építményét, és ha kell, magunk is alátemetődünk. De még a romok alatt is tovább sistergünk. Atyád bejött ide, a farkasodúba. De nem azért, hogy családját mentse. Hanem, hogy behozza Élah hitét. Mi tőle tanultunk áldozatvállalást. És ha Élah úgy kívánja, én ő érte föláldozom magam, testvérem, vagy akár atyádat is. Isten azért teremtette Avramot, hogy hitet hoz-

zon. Engem azért, hogy kardot rántsak érte.

OFIR: Menjünk, Ketura! Engem már vár a papnő a templomkapuban.

EFRON: Miért?

OFIR: Át kell adnom a hajóhoz vezető kapu kulcsát.

EFRON: Akkor mi hogyan jutunk be?

OFIR: Már ott a másolat Hárán kezében.

KETURA: Uramisten! – legalább Háránt ne tudnám veszélyben! Ha elszülled a Makua, sem atyám, sem bátyám nincsen.

EFRON: Korán keseredsz el! Most csak annyit mondhatok, hogy a döntő harc az ünnepség alatt az Észagilán lesz. És ott mi fogunk győzni.

OFIR: És mi lesz az én feladatomban?

EFRON: Te már elvégezted, ami rád bízott.

OFIR: Ma igen. De a dolgok neheze csak holnap kezdődik. És azt akarom, hogy az új világ ne azt nézze majd, honnan jöttem, hanem, hogy hová érkeztem. Ehhez pedig a harc útját is végig kell járnom. Ott akarok hát lenni az Észagilán.

EFRON: Ott nem lehetsz. Ám igazad van, ha részt kívánsz a veszélyből. De a legnagyobb veszély úgysem a templomban lesz.

OFIR: Hát hol?

EFRON: Kérdezd meg Keturától!

KETURA: Csak nem a hajóra akarod küldeni őt is?

EFRON: Miért ne? Ha Hárán leül az evezőpadhoz, Ofir nem ülhet mellé? Igaza van Ofirnak, mindnyájunknak mindent vállalni kell. Atyád megköztözött kézzel is helytáll miértünk.

KETURA: Atyám az emberségért adta ezt a hitet. Te pedig minduntalan gyilkossággal, öldökléssel törödsz.

EFRON: Miért? Az ellenség mivel törődik? Igen, azzal törődöm. Mert itt már arról van szó, hogy vagy mi döglünk meg, vagy ők.

OFIR: Hagyd, kedves! Ezt mi, férfiak, jobban értjük. Vállalom a hajót is, Efron.

EFRON: Akkor hajnalban jelentkezz Háránnál. Én még ma este beszélek vele.

KETURA: Nem tudom, isten teszi-e kegyetlenné az embert, vagy az ember torzítja el isten képét.

OFIR: Menjünk, Ketura!
 EFRON: Élah oltalmazzon benneteket.
 (Ketura és Ofir el, Tiszt jön)
 Még egy utasításom van. A vázlatból
 remélem mindent megértettél.
 TISZT: Egy kivétellel.
 EFRON: Mi az?
 TISZT: Mi lesz, ha nem érkezik meg
 a Makua?
 EFRON: Miért ne érkezne meg?
 TISZT: Úgy áll a dolog, hogy embereim
 nem nagyon bíznak a Makua sikeré-
 ben.
 EFRON: Nem bíznak Élah segítségében?
 TISZT: Mondjam meg nekik, hogy te bi-
 zonyos vagy benne?
 EFRON: Én nem a hajó visszatérésében,
 nem az evezők, vagy a vitorlák erejé-

ben bízom, hanem Élahban. De külön-
 ben is másként döntöttem. Az írnok
 elhozta a szertartásrendet. Az ünnepi
 szertartásba illesztették Avram hitval-
 lását. Így hát nem a hajó megérkezése
 lesz a jeladás, hanem Avram megölé-
 se. A többit már tudod. Most már ha-
 tot, vagy vakot. Mindent, vagy bele-
 dőglünk. A lámpásokat eloltjuk.
 TISZT: Igenis. Megkötözzük a főpa-
 pot...
 EFRON: Nem. Tört döfesz belé! Ott gö-
 zöljön ki istene előtt.
 TISZT: Ofir jelenlétében?
 EFRON: Ofirt rávettem, hogy a hajóra
 menjen. Csak a hajóbeliekkel együtt
 tér vissza. Ha Élah visszasegíti őket.
 TISZT: Legyen Élah rendelése szerint.

N y o l c a d i k k é p

Szín: Észagila, Marduk isten temploma.

ELSŐ ŐR: Megint itt az ünnep.
 MÁSODIK ŐR: Itt.
 ELSŐ ŐR: És megint a szüzek váltanak
 meg minket.
 MÁSODIK ŐR: Az ember mindig elkö-
 vet annyi bűnt, hogy megváltásra szo-
 rul.
 ELSŐ ŐR: Én velük érzek. Miattunk
 hánykódnak a viharban.
 MÁSODIK ŐR: Már bevégezték. Mar-
 duk minden ünnepen gyorsan elviszi
 magához szüzeit.
 ELSŐ ŐR: Akkor miért nem kezdik
 már?
 MÁSODIK ŐR: Valahogy nekem is rossz
 előérzetem van. Tíz éve őrködöm itt
 Marduk szentélyében. De a főpapi me-
 net még egyszer sem késett az ünnep-
 ről. Átkozott Lamasztu Démon. Tud-
 tam, hogy valami baj lesz.
 ELSŐ ŐR: Mi köze van ehhez a Lázat
 Hozónak?
 MÁSODIK ŐR: A csatorna menti láza-
 das előtt is meglátogatott. Úgy rázott
 egész éjjel, mint asszonyok a szitát.
 Majd kihullott belőlem a lélek. Meg-
 lásd, nem nyugszik le a nap békében.
 ELSŐ ŐR: Na, te nagyokos! Már hal-
 lom is a papnők énekét.
 PAPNŐK KARA: Belépünk, Uram, az új
 esztendő házába. És te megítéled a mi

mívelésünket. Félelem csordul lelkem-
 ből szívem edényébe. Kedves-e előt-
 ted, mit én cselekedtem? Érdemes va-
 gyok-e, hogy megtartsál engem?
 KATONA: Kegyelmes főpap!
 THÁRÉ: Megtaláltad Ofirt?
 KATONA: A házadban sincs uram.
 THÁRÉ: Úristen! – hol kerestessem
 hát?
 KATONA: Talán a kikötőben van, hogy
 maga hozzon hírt az isteni akarat be-
 telléről.
 THÁRÉ: Keressétek tovább!
 (Katona el)
 Urunk, Marduk isten! A mi bűneink
 túlnőttek a Libánus hegyén. Ellened
 támadtak a te nemzetséged fiai. De mi
 kifolyattuk a bűnösök vérének. A Ma-
 kuán gyolcs-lelkű leányainkat küldtük
 el engesztelésül hozzád. A Makua ket-
 té töretek, Uram. A Makua szétszó-
 ratik a tenger hátán. Megmutatva né-
 künk, hogy mi téged elhagy, az magát
 pusztulásnak adja.
 (Efron jön katonák élén)
 Efron!
 EFRON: Igen, kegyelmes főpap.
 THÁRÉ: Küldj egy katonát az Eteme-
 nankira! Hozzon hírt Ofirról! És a
 hajóról is.
 EFRON: Ofirral az imént beszéltem. A

Kőhidra ment. Azt üzeni, maga kíván jelentést hozni a Makua pusztulásáról.

THARÉ: Köszönöm, fiam.

(Tiszt jön)

TISZT: A király!

(Nimród jön)

NIMRÓD: Elsüllyedt már a hajó?

EFRON: Nem kaptam még jelentést fel-séges úr.

NIMRÓD: Akkor várunk.

THARÉ: Nem várhatunk.

NIMRÓD: Miért?

THARÉ: Az új szertartásrendben előbb van Avram hittétele.

NIMRÓD: Akkor kezdjük.

THARÉ: Király! Tedd le a te gyűrűd és tedd le a te pálcád Marduk isten elé, kitől hatalmad való.

NIMRÓD: Királyok királya, fényesség-
es isten! Az ő és új év határkövé-
nél megállva, levetem magamról királyi
terhem. Egyszerű szolgaként térdelek
előtted. A lélek és a szív is esendőbb
most bennem. Elébed engedem hát lel-
kem szűk kamrájából tülekvő keser-
veim. Mivé lett az én népem, mely-
nek lelke építményébe a te neved
égettem? – Ellened támadott és ma-
gát rombolta. Miből építem újra ben-
nük a te falaidat? Adj erőt nekem!
Mert meg kell tartanom ezt a népet.
És a cédrusfák gerendázata bennem
is megroppant már.

THARÉ: Lépj hozzám, királyom! Meg-
ütöm a te arcod és megrántom a te
füled. Mert Marduk isten fájdalmá-
nak mind okai vagyunk, és az ő fü-
lének bántásában is mind egyenlők.
Mártsd olajba az ujjad! Hogy tiszta
kézzel kormányozhasd a népet! Húzd
föl a gyűrűt! És vedd kezédbe a pál-
cát! Ti pedig zengjétek Marduk isten
győzelmét, amíg a szent nászhoz elő-
készítik a nyoszolyát.

MIND: Győzelmes vagy, istenünk! Eget
is megrázó, földet is megrázó. Harag-
vó, mennydörgő. Remegjen a te ellen-
séged orrcimpája, mint áldozati álla-
toké. A kegyelmet te nem néki osztod.
Sárba taposod minden ellenséged. Vé-
rét sárral kevered.

TISZT: Indulok az oltárhoz.

EFRON: Ki biztosít engem?

TISZT: Azok ott ketten, a király mel-
lett. Minden lámpás mellett közölünk
való áll.

THARÉ: Most pedig kezdődjék a szent
nász! Kísérjétek a papnőt a nászágy-
hoz! Király, oldd meg övedet! Ti pe-
dig énekeljétek!

PAPNÓK KARA: Elepednek az én ter-
mékenységem utai, ha te nem segí-
tesz rajtam. A te gyöngyhar-
matod az én táplálékom. A te nagy villám-
testemnek ekéje. A te szerelmes vi-
zeddel öntözzél meg engem. A te fé-
nyességed készítse meg bennem jó
termésem ágyát. Mert ha föld vagyok
én, az ég vagy te fölöttem.

PAPOK KARA: Az én villám-
aim benned fényesednek. Az én gyöngyhar-
matom benned lel életet. Te vagy az
én földem, melybe vágyam töltekez-
het.

THARÉ: A király immár a szent nászt
bevégezte. Örvendezzünk! Termékeny
lesz immár a mi új esztendőnk. Ör-
vendezzünk!

MIND: Örvendezzünk!

THARÉ: És most vezessétek be Avra-
mot!

(Avram jön)

Állj meg! Lép ki sarudból! És mi-
előtt szólnál válogasd ki szavaid
ocsujából a tiszta búzát! Mert a leg-
hatalmasabb isten előtt állsz!

AVRAM: Ha nem emeled is föl szavad
intő ujjként, akkor is megremeg az
én ajkam, midőn az egyetlen, hatal-
mas isten kegyelméért esdem. De mi-
előtt istennek tennék fogadalmat, hadd
köszönjem meg előbb a királynak és
neked főpap, hogy ma itt állok előt-
tetek. Ha ti nem ösztökéltek, hogy
álljak ki a sokaság elébe, úgy én
megmaradok családom szűk körében,
és ajkam sem nyitom nyilvános hitté-
telre.

PAP: Nagyon csüri-csavarja!

AVRAM: Babilon népe befogadott en-
gem. De én elhúzódtam tőle. Bezár-
koztam lelkem kamrájába. Gyöngének
hittem magam. És gyöngé is voltam.
Mert mind gyöngé, ki nem néz túl
a maga szorongásaiból épített fala-
kon. Ki nem figyel már az ég földi
jeleire. Bocsássatok meg nekem érte.
TISZT: Vezér! Most szúrj! Mielőtt még
kimondaná...

EFRON: Várj! Nagyobb ő, mint mi
gondoltuk volna.

AVRAM: Most már tudom, hogy az

embert csak önmaga tudja elpusztítani. A halál nem. A futás a kínok, a megpróbáltatások elől, az az ember pusztulása. A kényelmes élet az igazi enyészet. És bűnös, ki tudván tudva elhallgatja az igazságot. Ki világíthatna, de nem világít. Ki ismeri az utat, de eltitkolja.

PAP: Borulj le Marduk előtt!

AVRAM: Én csak az igaz isten előtt borulok le. Élah előtt, aki le fogja dönteni a bálványokat.

NADIN: Megjött a Makua!

EFRON: Ki a kardokat, Élah nevében!

PAP: Világosságot!

THÁRÉ: Gyilkosok!

TISZT: Nimród megszökött.

EFRON: Utána, fogjátok el!

AVRAM: Álljatok meg! Nimród melletttem van. Védelmem alatt áll.

EFRON: Elő a fáklyákkal!

TISZT: Vezér! Ledől a bálványkő Babilon fölül.

EFRON: Dicsőség Élahnak! Emeljük trónra Avramot, Élah földi helytartóját!

MIND: Éljen Avram!

EFRON: Húzzátok ki a halottakat! Nadin! Álltasd a bálvány helyébe Élah jelvényét! És zengjen himnuszunk!

MIND: Élah, csillagfényű isten! Lelkünk tápláléka, testünk megtartója. Vitorlánk vagy nekünk, út vagy mielőttünk. Dicsőség tenéked!

EFRON: Babilon királya, Élah földi helytartója. Vérrel szentelt kardokat nyújtunk elébed, melyekkel hitünk szabadságát irtuk Babilon tégláira. E véres szerszámok még csak most kezdik a munkát. Kérd Élah, hogy az ő éleslátását kölcsönözze szemünknek. Hogy minden ellenségét kikutathassunk. Mert azt akarjuk, hogy békessége legyen a népek. De előbb le kell számolnunk minden ellenségével. Azokkal is, akik a mi köpenyünket öltik föl. Akik a mi imánkat mormolják. Akik a mi kardunkkal verekednek.

AVRAM: Fiaim! Élah oroszlánjainak nevezlek benneteket. Mert bátorság és hűség lakik a ti szívetekben. Fölfaltatok a bálványhit hamis apostolait. A szűkek meggyilkolóját. Megszabadítottatok e népet Marduk falainak halálos szorításából. Kaput nyitotta-

tok a mindenségre. Élah az igazság, a szeretet és a béke. Legyetek ti az ő igazságának bajnokai! A szeretet védelmezői. A békének pajzsai.

MIND: Éljen prófétánk, Avram!

EFRON: Királyom, Élah kiválasztotta! A bálvány földre döntve hever. De Élah oroszlánjainak, ahogyan harcosainkat nevezted, nincs pihenésük. Számunkra a munka java még hátra van. Ki kell vetnünk székükből Marduk szolgálóit, akik Élah híveinek üldözése által szereztek vagyonukat és hatalmukat. És helyükbe Élah híveit kell ültetnünk.

AVRAM: A ti ifjú erőtek tartópillére lesz Élah szent földjének.

(*Ofir, Hárán, Ketura és Milka jön*)

EFRON: Íme, megérkeztek a Makua hősei!

AVRAM: Alázatos szívvel köszönöm, Élah, hogy viszont láthatom őket. Most látom csak útmutató kezedet. Védelmező erőd. De mit keres itt az áruló Ofir?

HÁRÁN: Atyám, Ofir velem küzdött a Makuán az elemekkel. És ő tervelte ki, hogy Nimród elé vezeti Milkát. És a te megmentésed is neki köszönhetjük.

EFRON: Ez így igaz, felség.

AVRAM: Végtelen Élah kegyelme! A boldogság nektárát tölti ma szívem edényébe.

OFIR: Uram, láthatnám atyám?

EFRON: Szerencsétlenség történt, Ofir. Parancsot adtam, hogy vezessék ki. De a sötétben valaki tévedésből leszúrta. Mi megbocsátottunk volna, de úgy látszik Élah nem.

OFIR: Meghalt?! –

AVRAM: Arra kérlek most, ne háborgon szíved. Isten fölötte áll dolgainknak. Legyen békesség a te lelkedben.

OFIR: Nem nyűszíték. Nem siratom hű kutyaként atyámat. Tudom, miként élt. Ő hitt azokban a falakban, amelyek annyi jóakarató ember börtönévé váltak. Bűneit tiszta szívvel követte el. Én Tháré fia vagyok. És talán Élah azért teremtett engem, hogy legyen kinek megváltani atyám bűneit. Arra kérem az egy élő istent, hogy műveléseim elégnék bizonyuljanak az ő kegyelmére.

(*Put és társai jönnek*)

PUT: Dicsértessék Élah szent neve!

EFRON: Várjatok, apám!

AVRAM: Lépjetek csak beljebb!

KETURA: Atyám, én elkísérem Ofirt.

Vele együtt leszek atyja siratója. Meg kellett halnia Mardukért, hogy mi Élahért éljünk. A halandók mindig az istenekért halnak. Ha Marduk tündökölt, Ofir kísért volna árvát. Így én kísérem őt. És imádkozom, hogy legyen végre az emberé a világ.

(*Ofir és Ketura el*)

AVRAM: Fiam, te milyen helyet választasz mellettem?

HÁRÁN: Atyám, én itt csak partravetett hal lehetnék. A Makua, mely terveim szerint épült, itt ring a kikötőben. Áldj hát meg, és küldj a hajóépítő műhelyekbe! Isten dicsőségére fogom hajóid építeni. És kérlek, add mellém feleségül Milkát.

MILKA: Hadd legyek én, aki a tenger sós vizét a hűség édes vizével mossa le róla. Hadd legyek én a part, amely mindig hazavárja.

AVRAM: Menjetek, gyermekeim! Ti vigyétek meg a jó hirt anyátoknak.

(*Hárán és Milka el*)

PUT: Szólhatok, felséges úr?

AVRAM: Beszélj, Put!

PUT: Bevallom, uram, alig hittem, hogy e napot megérem. Összefut most a sós lé szememben. A szavam is elakad. Mert úgy van az, hogy a hajós kemény, míg a veszélyt hordja magában.

AVRAM: Megértetek, Put. De arra kérlek, térj a lényegre.

PUT: Mint az álmot, vártuk ezt a napot. Hogy megszabaduljunk terheinktől. Arra kérünk hát, engeddd el azokat az adóinkat, amelyeket az utolsó öt évben raktak ránk. Azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a papságnak tettünk. És kérünk, a jövőben adóinkat ne a munkásaink száma szerint, hanem hasznunk szerint fizessük.

EFRON: Engedelmet, Uram, hogy közbeszólók. De nehéz ezt szó nélkül hallgatni. Micsoda mohóság ez, atyám?! Még itt vannak Marduk szobrai, még rendet se tettünk, és ti már is csak a magatok hasznát akarjátok lefölni? Szó nélkül fizettetek, míg adóitok az ország ellenségeit gazdagi-

tották. Most, mikor az igaz hit országát akarjuk fölépíteni, már nem ál-doznátok? Mi Élahért életünk ládáját nyitottuk meg. Ti pénzesládátok sem vagytok hajlandók kinyitni? A ti hajóitok fogják járni a tengert. Aranyat, ezüstöt, fát, selymeket hoztok. Én, felség, ellenkezőjét kérem, mint atyám. A Marduk papjainak fizetett adót emeld kétszeresére. Valamint a királyi udvarnak fizetett adót is.

AVRAM: Nem, fiam. Én szerényen fogok élni. Élah helytartójának ékessége, erénye legyen. És ezt kívánom majd Élah felszentelt papjaitól is. Szívesen elengedem azokat az adókat, amelyeket atyád és társai eddig a papságnak fizettek.

EFRON: Nem teheted, Uram! Magad mondtad, és így igaz, Élah az egész világ istene. Kötelesek vagyunk hát terjeszteni hitét az egész világon. De ehhez a mostaninál sokkalta különb hadsereg van szükség. Az ijászkok számát meg kell növelni. Kilövő kocsikat kell gyártani. Bőrpajzsot minden gyalogosnak. Fém-pajzsot a lándzsásoknak. Harci méneket kell vásárolnunk. És a te udvarod is fényessé kell tenni. Többé már nem az elesettek prófétája vagy, hanem a minden-ség istenének királya. Élahnak tündökölni és perzselni kell minden népek fölött, akár a napnak. És kápráznia kell annak, aki földi sugarát megpillantja. Hallod, a nép máris látni akar téged.

AVRAM: Jól van, Efron. Mindezt később, részletesen megbeszéljük. Most sorakoztassátok fel odakint a titkos gyülekezet vezetőit, akikből Élah felszentelt papjai lesznek. Szedjétek össze Élah elrejtett zászlóit, ereklýeit! És gyűljetek ide a templomba, hálaadó istentiszteletre. Addig hagyjatok magunkra!

EFRON: És Nimród?

AVRAM: Vele akarok kettesben maradni.

EFRON: Kint öröködünk.
(*Valamennyien el*)

NIMRÓD: Mi dolgod még vélem? Igaz, vihetem póre éltm. És ezt még tisztesség megköszönöm.

AVRAM: Nem egy köszönömre tartot-

talak vissza. Adóst, ki tartozást ró le, amúgy sem illet hála.

NIMRÓD: Hát mi lehet még beszéd tárgya köztünk?

AVRAM: Minden. Vagy nem a víz-e a gondja gátnak és medernek? Bár a a meder természetes útja a víznek. A gát pedig tőle védi a partot. De ne most firtassuk, melyőnk a gát és melyőnk a meder. Szemed komor fényei azt mondják, holt vidék most a te lelked.

NIMRÓD: Megfáradtam. Sorsom betelt. Kiddólt a tamariszkusz. Bárki átléphet a törzsén, aki alatta állt eddig.

AVRAM: A tamariszkusz nemcsak az Eufrát disze. Öléből hasítja ki ekéjét a földműves. Belőle készít magának vetélőt a takács. Lisztet tartó ládát a pék. Ha egy szép, ám mihaszna fa kipusztul, elég újat ültetni helyébe. De a tamariszkusz földre fektetve is érték.

NIMRÓD: Hagyd a példabeszédet!

AVRAM: Befejezem. Mert úgy kívánok beszélni veled, mintha most is kecskeször sátrunk alatt ülnénk.

NIMRÓD: A lélek útján fölszárad és eltűnik a nyom. Nem tudunk kétszer ugyanabban a keréknyomban járni. Mondd inkább, mi a szándékod velem!

AVRAM: Emberhez méltó sorsod lesz.

NIMRÓD: Ez üres szó az én fülemnek. E föld a szívem és ereim tápláló csatornája. És most ellenem támadt a vérem. Ne mondd a kovácsnak, kinek a kalapács kivétt a kezéből, hogy műhelyét elhagyva, emberhez méltó sorsa lesz, mert gúnyt űzöl belőle. Az embernek csak munkája adhat méltó sorsot.

AVRAM: Csak a hatalom hullott ki a kezedből.

NIMRÓD: Nem. A mindenség. Ami kovácsnak az üllő, nekem Babilon. Föl kellett volna tekintenem! Meg kellett volna látnom istenedet. Magamnak kellett volna lehengeritenem a követ népem válláról.

AVRAM: Lelkedből beszélsz?

NIMRÓD: Lelkem legmélyéből.

AVRAM: Nem volt hát hiábavaló az én bizalmam benned. Dicsőség néked, Élah, ki fölerdemited az érdemest! Légy hát szabad, isten rendelése szerint! Tudásod mázas háza legyen ott-

hona a teremtető isten ígéinek. A királyi család tagjait megillető testőrséget rendelek melléd. Háza ajtaja szabaddon lengjen a sarokvason. Jelezvén, nyitva áll bárki előtt. Érzed az egy élő isten mindönk sebeit gyógyító jótékony hatalmát!

NIMRÓD: Üres csűr az én lelkem. Kisöpörtetted az élet igazságának seprűivel. Mit kívánhatsz hát te a gazdától, ki az ajtó előtt áll?

AVRAM: Miként városod kapuit, akként a lelked bezárt csűrjét is megnyitja Élah. És miként egész Babilont, úgy ezt a csűrt is megtölti az ő ígéivel. Mert ő egyaránt tápláléka rab-szolgának és királynak. Örvendezz, hogy Élah igazsága tisztára söpörte lelked csűrjét! Mert megmentésedkor nem együgyű rokonai érzés vezetett. Nem is csupán a hála kötelezettsége, hanem az igazságot fölismerni, és az isten igazságával élni tudó embert őriztem meg benned. Élah igazsága vett ki trónszékedből. És ez az igazság emelt most föl.

NIMRÓD: Istenek igazsága! Csak az életnek van igazsága. Amelyet napon-ta újjá sző szövésékén a takács. Naponta alakít szekercéjével az ács. Nem istenek, hanem emberi sorsok igazsága ez. Hitükben gyökerező emberi sorsoké. A jó uralkodó tudja: hogy a hitnek változásai a sorsok változásainak csillagjelei. Mint Tharé követte a nap és hold égi járását, hogy megjövendölhesse a földi aszály és áradás idejét, nekem is úgy kellett volna követnem a hitnek útját, hogy a földi tennivalókban kiigazodhassam. De én nem figyeltem, miként fénylik föl Babilon egén Élah, és miként fordul sötétbe Marduk. Nem láttam népem fürkésző tekintetét, mellyel Élah nevében rés után kutattak Marduk falain. Marduk csorbult eke, ott kellett volna hagyni a szántás végében...

AVRAM: Élah azonban új, fényből kovácsolt eke. A mindenség ekéje.

NIMRÓD: De csak eke... Nem a mindenség maga.

AVRAM: Hát mégis Élah kibebítt?!

NIMRÓD: Nem kibebítem. Csak tudom, hogy az élet Élah fölött való. A jó királynak istene fölött kell állnia.

ÁVRÁM: Élaht káromlod önteltségeden!

NIMRÓD: Nem magamról, hanem a jó királyról beszéllek.

ÁVRÁM: Nehéz megérteni most téged. De kérem Élaht, adjon erőt neked, hogy szélesebben láss. Hogy értsd, Élah nem mozdulatlan kő, faragott bálvány, hanem minden mozgás és minden változás. Ő az egy élő Isten. Nem az Észagila lakója, hanem a mindenségben örökkön örökké jelenvaló, hatalmas szellem. Nemcsak egy város szabad lakóinak istene, hanem minden szabadé és minden rabszolgaé a földön, aki királyok fölött áll, és akarata szerint tartja meg és veszi ki őket trónszékükből.

NIMRÓD: Engem nem Élah vett ki székeimből, hanem egy olyan erőszak, amelyet Marduk neve helyett, most Élah neve fed. Máris Efron katonáinak halált hozó dárdáira támaszkodsz. Élah igéit faljátok a valóság kenyeré helyett.

ÁVRÁM: A valóság helyett? Hallgasd az éneket! Élah dicsőségét hirdeti az emberi szó. Mert az egy igaz isten kivette őket falaid rabságából. Mert fogságnak háza volt itt minden otthon. A kereskedők nem kereskedtek. A kézműveseknek alig jutott fa, bőr, fém a kezükbe. Áruik így oly drágák voltak, hogy nem tudták eladni. A paraszttól erőszakkal vettétek el a termést. De abból nem lett Marduknak nagyobb dicsősége. És neked se. A szegénység akkorára nőtt, hogy a rabszolgától csak a jogok különböztették meg a szabad embert. A valóságról beszélsz? Tessék! Állj a sokaság elé! Kérdezd meg tőlük, kit akarnak maguk fölé. Élah földi helytartóját, vagy a bálvány uralkodóját?

NIMRÓD: Igazad van. Már megadták a választ.

ÁVRÁM: Tudom, nehéz most benned a szív. De ha majd érteni fogod Élaht, az örök istent, fölemeltetsz. Az ő akarata teljesül mindenek és mindőnk sorsában.

NIMRÓD: Örök isten? ... Az örök isten akarata?! – Én valaha szeretett király voltam. Városalapító. Úgy hittem hát, hogy én uralkodom Babilonban. Most már látom, gyermeknél bal-

gább voltam, ki a patak partján homokgátat emel, és azt gondolja, ő parancsol a víznek. Késérű a szám, mert magamat kellene kinevetnem. Ahogy én Tharé istenét szolgáltam a nép megmentésére, úgy használtak őt engem a maguk szolgálatára. Nem tudtam az ő szívükkel érezni. Nem tudtam az ő értelmükkel gondolkodni. Kivetettek hát a szívükből, és kivetettek trónszékemből is, istenemmel együtt. Te pedig most azt hiszed, Élah intézi a világ sorsát. Hát nem! Ugyanúgy választod őt, mint téged választ a nép hiteddel együtt. Mivel most rád és istenedre van szüksége. Minden kis kőfaragónak, cserző varga inasának több köze van a világ sorsához, mint az én falak mögé zárkózott Marduk istenemnek, vagy a te mindenütt jelenvaló, örökkön örökké élő Élahodnak. Dehát igazad van. Mit is csahol már a házból kivetűt kutya. Vágasd ki a nyelved és hajítsd az Eufrátba! Tolasd ki szemem, hogy a mohó értelem ne kényszerítse a jövőt fürkészni. Mert már látni sem akarom a múlandó istenek örök csatáit. Én, Marduk zsarnokságát szolgáltam. Ledöntött hát a nép bálványommal együtt. De volnék csak olyan fiatal, mint unokád unokája lesz, még megélném a pillanatot, amikor Élah templomába új isten költözik.

ÁVRÁM: Nevetséges és hiú beszéd a tiéd. Élah mindenható és örökkévaló törvény. Rabszolgák és királyok halnak és születnek. De az egy élő isten mindétig volt és mindétig lesz is.

(Efron jön)

EFRON: Élah örök!

ÁVRÁM: Mi okod zavarni engem? Várakozz odakint!

EFRON: Felséges Úr, Élahtól való bíró! Az egy élő Isten legfőbb ellenségeit hozom elébed.

ÁVRÁM: Azt mondtam, gyűjtsd össze Élah híveit. Nem azt, hogy hurcold elébem Marduk híveit.

EFRON: Nem Marduk híveiről beszéllek, Uram.

ÁVRÁM: Hát kik Élah legfőbb ellenségei, ha nem ők?

EFRON: Jeruzsálem fiai.

ÁVRÁM: Jeruzsálem fiai?! –

EFRON: Így nevezik magukat, mert ve-

zérük Jeruzsálemből való. Nátánnak hívják. Egy húsz éves csavargó. Ő Élah árulójának nevez téged. Engem a pokol követének, ki Élah nevében mészárlom le és gyalázom meg az embert.

ÁVRÁM: Próbáltatok meggyőzni őket?

EFRON: Még kényszeríteni is próbáltuk őket, nagy király, hogy járják Élah igaz útját. De inkább választják a halált, semminthogy tanításodat kövessék.

ÁVRÁM: Mit akarsz mondani?

NIMRÓD: Semmit. Csak várom, hogy sorsom beteljen.

ÁVRÁM: Efron! Küldd be a testőrséget!

(Katonák jönnek)

EFRON: Mi legyen Jeruzsálem fiaival?

ÁVRÁM: Vigyétek őket a várbörtönbe! Nimródot kísértessd házamba! Semmi bántódása ne essék! Házát el nem hagyhatja. Vendéget nem fogadhat benne. Azok a falak fogják őrizni, melyek engem őriztek. És csak azok a kötelmek kötik, melyek engem is kötöttek.

NIMRÓD: Isten veled, Ávrám!

EFRON: Élah örök!

(Nimród és Efron el)

ÁVRÁM: Nyissátok ki a templom kapuit! Hadd járuljanak Isten színe elé az igazhitűek!

(Tömeg jön)

MIND: Élah, csillagfényű isten. Lelkünk tápláléka, testünk megtartója. Vitorlánk vagy nekünk, út vagy mielőttünk. Dicsőség tenéked!

- Vége -

DOB AI PÉTER

Buddha virágbeszéde

*És Buddha visszatért a téltiszta hegyekből,
ahol a sziklák ősjégtől takartak
és a barlangok lakhatatlanok.
Buddha visszatért a hirtelen hegyekből,
ahol egy évtizedig Buddhán gondolkodott.*

*Visszatért a mezőkbe, a falvak közé,
ahol az aszkéták várták, hogy beszéljen,
és ahol azok is várták, akik sorsszótlanak:
a szegények, a népek, a sárházak rabjai,
azok, akik magukról még soha nem beszéltek.*

*A csend várt rá. A milliókba zárt reménység csendje.
Szólt volna itt minden igaz és minden hazug hazatérő.
De Buddha megállt és nézte a nézésüket.
Lehajolt, mintha meghajolna és egy virágot a kezébe vett.
A virágot tartotta a magasba, kimondhatatlan szavak helyett.*

Önéletrajz

*Még egyszer össze kéne fogni –
 Vali fürdőruhája szárad
 az agyonégett zsinegen
 s én még gyermektüdőruháját
 vizes szagát is szeretem –
 és anyám lába megdagadt
 patentharisnyába sodorva
 a kétszáznegyven vérnyomás
 agyát a koponyatetőig nyomja
 a gyermekek részletei –
 Dóri haja és Trudi álma
 egyetlen és beirhatatlan
 kék füzetbe van bezárva –
 jó voltam! – néha ordítok –
 ahogy a rém a farkas ordít
 de mögém a hó irtózatoss
 emeletes falakat lódit
 és eltemet agyontemet
 karácsonyaim összezúzza –
 aranydíszek közt matatok
 fehér arccal a hóra bukva
 még mindent megtalálhatok!
 eszem a szigorú havat
 ahogy éhségükben kifosztva
 falat rágnak a madarak...
 Kölcsönt veszek és házat építek
 és emeletes könnyű házban
 élünk ahogy az angolok
 szerveink gyalázatában
 szabályos lesz minden óra
 halálospontos egy időt
 ütnek a falon zakatolva
 ahogy az asztalnál ülők
 farkashidegtől menekedve
 kiköpöm számból a havat
 görcsös ujjakkal gémberevedve
 írok bűnbánó lapokat...
 És bombaszilánkokat gyűjtök
 idegen lábat gyógyítok
 három háborút heverek ki
 rendezek vidám névnapot
 jó leszek! – és a szerelemben*

*végülis föladom magam
halálig takaratlanul
boldogan és baromian!
Dolgozom mint az igásló húzom
a vállamra akasztott terhet
s házam körül újra ragyognak
a kivilágosodott kertek
Karácsony lesz megint Karácsony
leverem számról a havat
nem mérgezek a szeretettel
senkit az ajándékokat
meg fogom menteni! Gyereknek
nőnek ruhát veszek ragyognak
a Karácsony rendkívüli
részletei de az e g é s z e t
már nem lehet megmenteni.*

Kölcsön

*Csillagok csillagok
szépen ragyogtatok
a szív gyökeréig
utat mutattatok*

*Kiszúrták szememet
fényes ágaitok
hogy azt is láthassam
amit nem láthatok*

*Csontot égettetek
velőt kiszívtatok
végső ragyogásra
de elkapattatok*

*Csillagok csillagok
maholnap meghalok
ahogy kibirtalak
ti is kibirjátok*

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

Új szelek friss légáramot keverték ősszel a pécsi színházban. Új hang, új témák jelentkeztek; fiatal rendezők léptek a régiek mellé. A műsorba betört a szex meg a humor.

Ősrégi mintát a legmaibb tükörben mutatott meg Illyés Gyula (*Orfeusz a felvilágban*). – A mítoszi Orfeusz még két motívum hordozója volt; egyik szerint a bűvös énekes, másik szerint a halálon túli szerelem hőse. Vissza-visszatérő alakmásaiból a későbbiekben szinte kiszorult a költő-jelentés – mindössze mint érzékenység maradt meg – és egyre inkább szerelmi hőssé lett. Aztán gyors züllésnek indult. Nemcsak Offenbach jóvoltából, inkább a polgári szerelem természete folytán: Anouilh sem tud egzaltált kamasznál egyebet faragni belőle; filmbeli, fekete változatát meg az egzotikum hitelesíti. Illyés új vigjátéka szerint Orfeusz szerelmi csödbe jut. Kikorhadt belőle az, ami a szerelemben az embert naggyá, ami a szerelmet szerelemmé teheti. Orfeusz már nem tud szeretni, csak élvezni és birtokolni vágyik. Szabadon csapongani, de a fészek biztonságával is rendelkezni. Orfeuszt kizárólag az önzése vezérli. Illyés ábrázolta alakja és története ugyanakkor nem csupán a polgári család, a polgári szerelemfelfogás tarthatatlanságát, de éppannyira azoknak a tőle csak felszínen különböző, látszat-újdonságú megoldási kísérleteknek a kudarcát is jelzi, melyek pusztá tagadással, a nemi zabolátlansággal vélik fölfedezni a spanyolviaszt.

Mondják, hogy minden kornak olyanok a hősei, amelyeket megérdemel. Mi-lyen hát a mi korunk szerelmi arénája? Illyés Gyula egyik nyilatkozata szerint „Belepottyantunk a teljes szerelmi zűrzavar tökéletes szabadságába...”, ami mélyen igaz. Bár nem valószínű, hogy az ilyen-olyan alapon szerveződő szex-csoportok, kommunák társadalmunkban túlsúlyos tényezők lennének, de nem is kell a nemi szabadságnak föltétlenül szervezett formát öltenie ahhoz, hogy komolyan számoljunk vele. Amint számolnunk kell a kiüresedő hagyomány egyre torzultabb továbbéléseivel, előítéletté merevült, avult családeshímenyekkel is. A férfi-nő kapcsolatok terén uralkodó, jobbára vagy hazug vagy galád és szembetűnően változékony viszonyok kétségkívül jelenünk és valóságunk emberi infernóját jelentik. Orfeusznak már nem kell alászállnia, megtalálja a „felvilágon”. Ezúttal egy tudós kutatócsoport fennköltlen megideologizált, luxus kényelmű bordélyában, ahol a nemi életet hipertudattal racionalizálják és – föltehetően – sterilizálják, mert gyerekekről szó sem esik. Csak élvezet van. Ebben az útvesztőben bolyong Eurydike is. Őt a „két magány egy börtöne”-szerelem, a családi köteléknek hazudott, legalizált egyenlőtlenség *elutasítása* vezette ide. Orfeusz-Orbánt viszont épp a felbomlott, de neki továbbra is legkedvesebb, legkényelmesebb, más férfi- és más nőerkölcsre épített szerelmi támaszpont *visszaszerzési* vágya. Mikor meglelt párja mégis magányosan vonul ki e pokolból, mert elutasítja ezt is, de vele sem alkuszik, – ő marad itt fogva. A mítoszi megoldás – mint több részletben is – a visszájára fordul, Orfeusz *anti-hős* lett. Korunk százalmas, szenvedő és csaló szerelmi hőse. – Akadt, aki játékpisztolyos öngyilkossági kísérletén meghatódva már-már hősnékké látta. Pedig eddigre már tudjuk, hogy a pisztolyoknak, lövéseknek csupán jelző szerepük van. Mindig azt „lövök le”, akinek az emléke, vágya kínozza a „gyilkost”, s a gyilkosságok eredménytelenek, a másik tovább él (benne). Orbán játék-öngyilkosságát érthetjük „gyilkos” önkritikának, de hősiességgel nemigen. Ha akad itt hős, nem inkább Erika az? Tátongyó bizonytalanságba indul, csupán egy hasonló értékrendet sejtető partner korábbi hívására emlékezhetünk, – de van ereje hátat fordítani az ismert pokloknak. Ehhez jellemerő, értéktudat, felelősség kell. Szóval az, ami a szexust humanizálja.

Illyés Gyula veszélyről szól, ami abban rejlik, hogy korunk szerelemtudata (és gyakorlata) felettébb kaotikus. Örök erkölcs ugyan nincs, de vannak változatlan létadottságok, melyeknek a változott helyzetbe beilleszkedése roppant összetett tudati fejlődéssel történik. A szabadsággal egyelőre sokan nem tudnak mit kezdeni: a bőség zavarába esnek, olykor a kötelekek megszűntével azonosítják, olykor úgy érzik, lealjasulni is szabad. Súlyosan igaz problémát talált Illyés most is, amikor megkondította vészharangját – egy vigjáték nyelvével. Vagy egy tragikomédia nyelvvel, mely a felelőtlen szerelem lélekharangját szólaltatná?

Az Orbán–Erika történet beágyazódik a tudósi szex-klán, a szabadszerelem-modell harsányan *szatirikus* életkép-sorozatába, ingerlő epizódjaiba, melyekben komédiává oldódik a leleplezés. Illyés évezredek óta ismert szerelmi magatartás- és viszonytípusokat vonultat fel, és a legmulatságosabb, hogy lényegileg mit sem változnak a korlátalanságban sem. Pl. egy neje féltékenységtől menekülő férj itt is a szerelmi szolgálatok mellé feltálatl izletes vacsorától andalodik el igazán; a szellemi munkájába savanyodott kékharsnya itt is romantikus vágyképeket tápál, miközben jobb híján ágyába fogadja hitványka famulusát; a jólelkű nimfomániásnak itt is mindig nyitva az ajtaja, de nem szereti, ha ezt ki is mondják; a csillapíthatatlan étvágyú Don Juan ezer érvet hadar elő nemes eszményeiről és így tovább. A kommuna egyetlen új eredménye, hogy megszünteti a szerelmet. Szerelemről ugyan beszélnek, de szexuális „inklinációik” kielégítéséből aszketikus keménységgel irtják a „kötődést”, a partner egyéni-emberi tudomásulvételét. A főideológus így érvel: „... a szerelem az egyetlen testi szükséglet, amelyhez még egy lény kíváncsi. Bármily közös művelet azonban másik személlyel, óhatatlanul felelősséget jelent, az érző lélek legszörnyűbb gúzsakötését. ... hogyan szabadulni ebből a gúzsból? Ha bele sem lépünk. Ezért kerülöm a lámpagyújtást is, ha lenyomok egy-egy kilincset. Nem személyt akarok ... Igen: egyénietlenül: tisztán akarom a szerelmet.” Soha szánalmasabb (íróilag: szellemesebb) eszmehabarákot! Magasröpte a legnagyobb képmutatás, racionalizmusa hitvány kibúvókeresés, szabadsága a legsivárabb kéjvágyé, melyről annyian megállapították már, hogy a leghamarább kelt csömört. Az érzelemtől és egyéniségtől, értéktől és felelősségtől steril szerelem nem emberi, állati párosodás legföljebb. – Míg ez a mondandó a mellbevágóan nyílt epizódok láncából kibontakozik – kitűnően szórakozhatunk; a részletek elbűvölően szellemesek. Az író nem szorul mentségre – maga-mentségére se – a téma „ledérsége”, a szöveg egyértelműségei miatt. Ha valami gyöngítheti mondandójának hatását, az a kommuna, illetve az utópikus kommuna ábrázolása; ez ugyan ingerli a kacagást, de gátolja az általánosítást, a magunkra ismertetést. „Pointillista” technikájában is van veszély; hogy a részletek tűzijátéka és nem mindig immanens összetartása (pl. a Főnöknek a többiekétől elütő, indoktalan beléptetése) elnyomja, fellazítja a központi téma követhetőségét; az egységteremtő „távlati pontot”, a drámai fókusz túl-ságosan a szélire, a befejezésre szorítja, ahonnan már nem töltheti be teljesen a funkcióját. (Az analógiásan említett festészetben ez a pont mindig az egészre nézve, egyszerre érvényesül.) Orfeusz legújabb színpadi megjelenése azonban kitűnő színházi élménnyel és időszerű elgondolkoztatással szolgált.

Ez volt Pécsen az ötödik Illyés-premier, valamennyi közül a legsikerültebben megoldott. *Sík Ferenc* leküzdötte tavalyi kifáradását és elkerülte modorának túlzó kísértéseit. Nagyrészt rendezésének felelősségtudatán múlt, hogy a legfontosabb tanulságok kiemelkedtek az epizódokból, hogy Orbán és Erika fővonalának egysége nem lazult, s hogy még a legpikánsabb pillanatok is általánosabb, elvibe jelentéseket inspiráltak. Nem kezdett szemérmeskedni a szöveggel szemben, de eljátszását kifejező ízléssel a központi gondolatra irányította. Darabelemzése és -értelmezése ezúttal kifogástalan; csakúgy, mint a zenei elemek szellemes felhasználása és a pompás szereposztás. Ismert eszközeit is megújította. Jellemző mozgásossága még soha nem volt ilyen oldott és átgondolt, ennyire az egésznek, a helyzetnek és az alakok természetének megfelelő. Koreográfiája azért remek, mert alig véteti észre magát, noha szüntelenül irányít. *Vata Emil* ötletes színpadát a játékkal úgy tölti be, hogy felerősíti a látvány közléseit. A középső szintéren uralkodó hatalmas,

süppedős, vörös fotel-pamlagon és körül, annak csábító puha öbleiben, poklaiban folyik a játék, a háttérben perspektivikusan jelzett, rideg unalmú szobasor folyosóján a be- és kilépések zöme megy végbe. Egyetlen szereplő halad végig ezen a folyosón, ki egészen a földgömbbel jelzett szabadba: Erika. A színpadképről eszünkbe jut a József Attila-i gondolat az *Emberiség*-ről: „két milliárd párosult magány”. (A jól tagolt, erős effektusokkal szerkesztett tér fölött ott lóg a Rodint másoló eozin-embléma, a *Csók*. Eszmei helyénvalósága is erőt felszínes, stílusban meg több, mint bűn: hiba.) – Az együttesnek kezére játszott a darab mozaikszerkezete: egy sor jobbnál jobb epizódalakításra nyújtott alkalmat; szélesivű, átfogó főszerep csak Orbáné és Erikáé. Az epizódok írói ereje nem teljesen egyenletes, de mindegyik lehetőséget ad rá, hogy érett eszközökkel szélesebb sorsot is ábrázolni lehessen általuk. A színészek szinte mind „hozták” ezt a többletet. Kiemelkedően legtöbbet *Pásztor Erzsitől*, *Petényi Ilonától*, *Sólyom Katalintól*, illetve *Dávid Kiss Ferenc*től, *Holl Istvántól* és *Huszár Lászlótól* kapunk. Teljesítményük művészi tanulmány: öntudattal, önátlatással, önmegadással lebegnek a bátor gyávaság és a gyáva bátorság csapataiban. A világhíres vágyképeket öltő *Melis Gábort* egy árnyalattal éreztük gyengébbnek, mert a vágyképek megtestesítése – a rendezői elképzelésből eredően – nem a legsikerültebb. Ha Simon Templarnak kellene látnunk, miért olyan és viselkedik is úgy, mint egy századvégi arszlán? Ma a romantikus vágyálmok is más szabásúak. A Nobel-díjas paprikakirály bohóci disze mulatságos és személyre találó, de a szupertudósi vonzerőt halványítja. A nimfomániás Helént játszó *Déry Mária* alakítását némi értelmezési zavar terheli: a mániát jellemerővé nemesíti. Nagyszerűen komédiázik *Kézdy György*, de csöppen kilóg a sorból, magánszámot ad elő, alighanem leküzdetlen parodizáló hajlamából kifolyólag. – A két főszereplőnek jutott a legnagyobb próbatétel. *Győry Emil* Orbánként helyes elképzelést követ, mikor egy kapkodó, fennhéjázó, hisztériás, önző fickót állít elé, de mindezt sokkal határozottabb kontúrokkal, sokkal tipizálóbban tehetné, ahogy a befejezésben már kezdi megszilárdítani alakját. Erikaként *Miklósy Judit* egységebb, tisztább jellemet formál, bár játékának merevsége néhol túlzott. Azokat az alapvető vonásokat azonban, hogy Erika a valósággal keményen szembenéz, tévelygéseiből önmagát kiemelni képes, egyszerre öntudatos és vonzó nő, teljesértékű és sebezhető ember – mindvégig megvalósítja. A jelmeztervező (*Jánoskúti Márta*) szellemes és szép munkáján a két főhős ruházata ejt némi szeplőt. Színben egyezve stílusban szét-tartanak, és a többiek utópikus eleganciájához végképp semmi közük. Orbánon egy hippi stilizált műtörprongya lóg, amit könnyebb megmagyarázni, ám Erika szelíden biedermeier öltözeke sem Orbánéhoz, se a többiekéhez, se ő magára nem illik: inkább a múltba, mint a jövőbe utalja.

Illyés Gyulát tragikus tünetek birták szólásra; megoldóképlettel nem szolgálhatott, de útjelzéssel igen. Darabja a *felelősség szabadsága* irányában sejtet kiutat.

*

Véletlenül-e, vagy mert a téma a levegőben lóg, a szomszédos Kamaraszínházban Páskándi Géza új darabjának – *Szeretők a hullámhosszon* – kétes egzisztenciájú hőse, a hivatásos szerető bohózati lépésekben, de ugyanebbe az irányba terelgeti a történetet két és fél felvonáson keresztül. Az I. felvonás közepén ui. rájön, hogy az asszony, akivel a polgári szerelmi háromszög komfortos helyzetében elad-dig szórakozott – fontos lett számára, beleszeretett. A szerelem pedig a frívol kalandot „javító szándékú csábítás”-sá alakítja. A szeretőből „házi Makarenko”-t nemesít, akinek az a vadonatúj ötlete támad, hogy próbáljunk tisztességesek lenni a szerelemben, ne mások bőrén váltsuk meg boldogságunkat, ne tekintsük a szerelmet és az életet játéknak, bár a játék nagyon kedves, vonzó dolog, de hosszú távon már nem elég. Azt ne firtassuk, hogy ki ez a csodás átalakulást mutató ködlovag, hogy szerelmén kívül mi indítja példás erkölcsi tettekre pl. a férjjel szemben, mert erre semmiféle választ nem kapunk. Lényeg az, hogy a rejtélyes múltú-jelenű nő-

csábászt Hámorilla szépsége, szelleme léprecsalja, s fogva marad a szerelem kontra házasság helyzetében, amit „progresszív” módon old meg. Ahogy a szerző súgja.

Páskándi „szatirikus-parodisztikus bohózat”-nak jelöli színművét, amiben valóban mindegyik elem megtalálható. Mégis, az író a bohózati alaphangot csendíti legerősebben, elragadó-szellemesen. Karinthy Márton pompás rendezése meg ennek alapján a paródiát erősíti. A szatíra éle eltompul kissé, a szerzőt nem vitte rá a jókedve, hogy kellő kegyetlenséggel bánjon alakjaival. Beéri fricskákkal, de azok roppant találók. A darab legnagyobb pozitívuma a szöveg *nyelvi* játékosága, az az „intellektuális blödli” (a történetben a vonzó-üres játék megfelelője), ami kinrímes halandzsából, nonszensz-ötletekből és találatokból, weöresi lengeségekből és vad karikatúrából, üdítő hülyeskedéssé áll össze. Kezdetben alapfunkciója van. Később a polgári szalonvigjátékok és a házassági viszonyok paródiájára, a bohózati helyzetekre kerül a hangsúly, s ezzel a nyelvi réteg funkciója csökken; jó bemondásokra, fordulatokra korlátozódik. Az író itt már az asszonyleckéztetés és férfiszolidaritás bohózati tégláiból építkezik, s elviszi a szereplőket a „vöröskeresztes” szerető kalauzolásával a hiánytalan boldogságig. Illetve a „tisztességes” megoldásig; mert közben maga is megsajnálja a visszahozhatatlan szerelmi kaland elveszett játékát, s tán érzi, hogy a tisztességes boldogság garanciái („Bizzunk egymásban, de azért legyünk éberek. Teljes bizalom, de nyitott szemmel. ... Igen: megfigyelve – megbízni.”) elég laposak, semmitmondók. Nem annyira az élet többrétűségéről, mint az írói gondolat kimunkálatlanságáról beszélnek. – Páskándi elragadó tehetséget és szerzői gondatlanságot egyaránt mutogató blödlíje, bohózata olyasmit képvisel, ami halálkomoly színházi műsorainkból (és irodalmi kánonjainkból) aggasztóan hiányzik: a röhögve igazat mondás, a játékos pofonok sértés nélkül csattanó lehetőségét.

A színházi rendezést sokféleképpen fogják föl manapság. A szöveg puritán, betűhív színreállításától kezdve a szövegtől függetlenül önkényességig, mutatványig számtalan árnyalat jelentkezik. *Karinthy Márton* a számunkra legszimpatikusabb rendezői magatartást mutatta: önálló elképzelése volt az előadásról, amit következetesen megvalósított, de elképzelése nem független a műtől, belőle fejlődött. Nem vitatkozik a darabbal, és nem terül sima szőnyegként a lába elé. Az írótól adott, lehetséges „hullámhossz” adásait hangosítja föl, teszi játékelvvé, ilymódon egységesítve és kiegyenlítve a szöveget. Ez a hullámhossz a *paródiáé*. Karinthy a szerelmi háromszögek untig ismert viszonyainak és a kiegészítő viszonyoknak (pl. baráti kör, alkalmazott) tökéletesen mai – sajnos eredeti álságaival továbbélő – variációját mutatja, szüntelenül rájuk vetítve a némafilmek, filmszkeccsek hazug, illúziós világlátását. Amivel persze nemcsak a helyzetek és viszonyok hazug voltát leplezi le, de múlthoz tartozó korszerűtlenségét is sugalmazza. Paródiájának ez a rétege fogja át az egész előadást, ez mozgat minden szereplőt, minden részletet, a saját kitűnő ötleteit. Egy másik rétegben a mindig élvezetekre vágyó, az életet felszínes kalandokkal megszépíteni akaró tartalmatlanságot fordítja fonákjára, főképp Hámorilla alakjában és epizódikusan a Bonifác-házaspárban. A végső jelenetekben a paródiának ez a síkja elfoszlik, mert a szöveg „betart”, Páskándi maga is megkönnyezi Hámorillával a játékos szépnapok elmúltát, azt, hogy a szerető csak férj lehet, akivel nem fog blödzni, hancúrozni. Nagy szerencse, hogy a parodisztikus egység mégsem vész el, mert az elpityeredő boldogság betöltével az előadás tüstént vissza-vált a némafilm-párhuzam jólismert képeire, mozgására, zenéjére, hangulatára, s innen értékelve kapjuk a záró idézőjelet az egészhez, a könnyekhez is.

A paródia mindig tiszta karakterek esetében a leghatásosabb, legleleplezőbb. Ez a tény juttatta egy fokkal a többieknél magasabb színészi sikerhez *Sír Katalint* (a suta-félszeg, szemlesütös házvezetőnőből rohamosan puccos naccságává fejlődő Szemrepillát) és *Pákozdy Jánost* (a „tanácselnök szép leánya” hitvesi igájában, meg a saját butaságától és hiú ambícióitól szenvedő férjet). Mindkét alak kitűnően megírt és – főképpen! – megrendezett, a két színész ezenkívül megtalálta hozzájuk a megtestesítésnek azokat a fizikális eszközeit, melyekkel e jámbor kisembereknek nemcsak az esettsége, komikus torzulása, de látens hitványsága is kifejezhető.

Általuk élesedett a paródia ezekre az alakokra nézve olykor valóban szatirává. A stupid kispolgáriság harsányabb változatát Bonifácék képviselik a manapság széltében divatos, cinikus jópofáskodással. Bonifác otrombaságát *Koroknay Géza* mértékkel, jó hatással mutatta be, neje közönségességére *Antal Anetta* kicsit rájátszott, részéről kevesebb több lett volna. A fő-főszereplő azonban a szerelmespár: Hámorilla és Szürtevér. Az elragadó technikai biztonsággal játszó *Vári Éva* a legjobbat nyújtja, amíg csapongania, játszadoznia, követelőznie, durcáskodnia, szerelmet áhitoznia kell. Eggyéváló átélés nélkül, tudatos idézőjellel komédiázza végig Hámorillát. A befejező jelenet nosztalgikus ellágyulásában megpróbál azonosulni, hullámhosszt váltani, de alakítása sem hitelesebb, sem többértéket nem tesz, csupán diszkrétan lehalkul. *Vári Éva* megérdemelt sikerét azonban ez már nem veszélyezteti; annak örömteljes megállapítását sem, hogy – néhány évre visszatekintve – a szubretti kezdetektől indult színésznő érett komikává fejlődött. A történet szerinti leckéztetőjét, „házi Makarenko”-ját a levét és cselekményt összeszűrő Szürtevért *Bárany Frigyes* egy bonviván-paródia és egy erkölcsös-sz-sz-paródia keresztezésével formálja meg. Humorát és játéktudását sikeríti, hogy a figura teljes valószínűtlensége ellenére sikerül kitűnő részleteket, színpadi pillanatokat megoldania. A második részben kicsit túlragasztott gesztusai alighanem az eltűnő valóság alap nélkülözéséből adódnak. Az elért cél pillanatában elhangzó erkölcsi prédikációja átélte komolyságával felkelti a gyanúkat: nem lesz-e ebből a rejtélyes szívtipróból is önáltató, ellustult típus-férfj? *Bárany Frigyes* ezt az irányt sejteti, amivel rádupláz a paródiára, de az író mondandóját finoman megkérdőjelezi. – Valószínű, hogy az a váltás, ami a darabnak ezen a szakaszán a többértékes szándékából, de gondolati és szövegszerű megoldatlansággal következik be – eljátszhatatlan feladatot rótt a színészekre, akik addig remekül játszottak. – *Vata Emil* színpada és jelmezei a cukros-mézes szerelmi hazugságok léha közhelyeit, avatag ócskaságát mutogatják.

Új magyar darabok új témáról új hangon szóló igen jó előadásokkal kezdődött az új évad Pécsett. Az előadások sikerének a természete is új volt: valódi.

*

Shaw következett. Az ő hatalmas drámai termésének szinte minden darabja elmondja valamiképp, milyen iszonyúan csekély esélye van az emberiességnek – értelemnek, jósnak – az emberi világban. Több ál-történeti komédiájának ez a főtémája. Köztük az *Androcles* az ülteti ki, hogy itt nemcsak a múltból a mába és vissza irányuló célzások, mulattató anakronizmusok szatirikus, ironikus nyelven beszél, még egy aesopuszi mese kereteit is fölhasználja a tézis erősítésére. A természeti, vad állatban több a humánus, mint az elnyomó, hatalmát féltő „birtokélvezőkben”, „akik gyűlölik az olyan embereket, kik belső világosságuk erejével egy jobb világ lehetőségét tudják megmutatni...” (Shaw előszavából). A természeti ösztön-igazság meg az emberi világ erkölcsi igazsága *Androcles*-ben alkot harmóniát. Az esett, keshedt kis szabót nem eszi meg az oroszlan, „akivel” jót tett (mert nem tud mást, mint jót tenni); sőt: ő menti meg a mindenható Caesart is a vadállat dühétől, így békén távozhat négy lábú barátjával: „...míg egymás mellett állunk, téged nem fenyeget ketrec, engem rabszolgaság”. Az író nemcsak a jogtalan elnyomás, üldözés képviselőin veri el a port, a mártíromság hiteléről is vannak leleplező igazságai meg hangsúlya arra, hogy az emberiesség akkor valódi csupán, ha természetes. – Az *Androcles*-darab után a színházban még eljátsszák a *Nagy Katalin*-ról illetve ürügyén írt Shaw-egyfelvonásost, melynek szerkezeti gyengéi és kissé rozsdás csattanója azt látszik igazolni, hogy nem véletlenül maradt ki évtizedek színházi műsorából.

Színpadon nincs tekintélyelv, még a tekintély közismert szelleme sem garancia, az aktuális játékban dől el újra minden. Most is eldőlt pl., hogy a vigjátéki és filozófikus, bohózáti és hősi szálakból font komédiát nehéz egységes játékká színtézni. Egy fiatal, diplomázó rendező alighanem „rossz tételt” húz vele. *Szurdik Mik-*

lós mindenekelőtt jó ötleteket és jeleneteket rendezett, sokszor igen hatásosan, de az előadás(ok) ritmusa – csomópontok híján főleg az Androcles – kicsúszott a kezéből. Nem segítette a térbeosztás, a díszletezés sem; a *Nagy Katalin* rövidke idejét, halvány csattanóját lesújtja a súlyos dekoráció, a sok színváltás-szünet; az *Androcles*-ban a két lépcsősor és a hálófüggöny térelemeiből az utóbbi fölösleges volt, az előbbi túl meredek. Ehhez képest sokat mozogtak rajta – nagy vigyázattal – a szereplők. De az se járt jobban (a Kapitány), akinek hosszú percekig kellett a grádicsok tetején mozgásképtelenül szónokolni. – Szurdi kézentekvő vigjátéki lehetőségekre koncentrált; ezeket kedvvel színesítette, kibontakoztatta, viszont az előadás tempóját, hangsúlyait is teljesen rájuk bízta. Így szükségszerűen váltak túlsúlyossá az éles, vagy kiélezhető karakterek, a testi megjelenésük szerint hatásos alakok; a jámbor-óriás Ferrovius (*Huszár László*), a rémülettől félőrült Spintho (*Dávid Kiss Ferenc*), a cirkuszian habkönnyű caesar (*Szegvály Menyhért*), a valóban cirkuszi gladiátor-had (*Faludy László* és csapata). A ziccer-központúság adott módot a centúrió és a két római aranyifjú alakítóinak, hogy felvillanó karaktervonásaikat szélesen – időben is! – kijátsszák. Ugyanakkor a nem törölmetszett vigjátéki pár, Lavinia és a Kapitány kénytelenek érvelő, filozófikus szövegeiket szinte mozdulatlan átélésre alapozni, ami *Vajda Mártán*ak annyival sikerül jobban, amennyivel többet mond el szövege a magatartásáról; *Harkányi János* Kapitánya egy „szép” kakas pompáját kongó hősiességgel viseli. A vigjátéki, bohózati külsőségek uralma a nem azonos jellegű részleteket, alakokat elnyomja, az elvontabb tartalmakat közlő kifejezést háttérbe szorítja. Pl. Androcles világméretű jóságának eljátszásával *ifj. Kőmíves Sándor* azért tud megbirkózni, míg hatalmas terhek alatt roskadozik többmázsás neje mellett, mert a terhek manifestálják belső világát, s ennek a külsőhöz való viszonyát. A cirkuszi jelenetekben viszont kizárólag figurális felszégességre hagyatva alakja olyan árnyalatot kap, ami ellenállhatatlanul hatásos ugyan, de nem jóságlényegűségét emeli ki, hanem mulatságos sutaságát. A hatáskeresés egyoldalúsága itt szem előtt téveszti a mélyebb, fontosabb közléseket. Az oroszlán megjelenítésében szintén. Rém mulatságos egy borzasztó félelmeket gerjesztő, nyiszlettke oroszlán; ám Androcles súlycsoportja szervesen összetartozik vele. Ellentétesen tudniillik. Minél erősebb, hatalmasabb a fenevad, annál jobban emeli a szabócska jelentőségét (s ez végül is vatta és papírmásé kérdése). *N. Szabó Sándor* trikóba bújtatott vékony természetével még pontos és humoros mozgása ellenére sem felelhetett meg az oroszlán-feladatnak. A végső, oroszlánszelidítő jelenet ezzel a súlytalansággal válik gyermeki játékká, naiv bohózáttá. Pedig a humánus „csodatevő” erejét, keserű fintorral bemutatott lehetőségét is meg kellene valósítania – melleleg.

Végeredményben jó vigjátéki jeleneteknek, közben le-leülő elmélkedéseknek, egy játékkal át nem fogott példabeszédnek s elragadó poénoknak vagyunk tanúi.

A *Nagy Katalin*-ban már az írói szándék és az írói ábrázolás kikezdi egymást. A 40 perces anekdota első fele, az expozíció remekül állít szembe egy nyársat nyelt, puritán angol kapitányt meg a részeges, nagyszívű, együgyűen bölcs Potemkint. De itt nemcsak Shaw van elemében, a rendező és két színésze – *Szegvály Menyhért* és *Huszár László* – is remekel. Huszár teljesen uralkodik a színen, hiánya a következőkben még fokozza az amúgyis támadó ürességet. Mert mikor a hidegvérű angolt a címszereplő elé cipeli – s következnie a bonyodalom – Potemkinnek helyébe lép a szépséges és férfíhehes, látszat-felvilágosodású cárnő, aki ugyan alaposan elbánik a puritán önzés sportszerű képviselőjével, de rokon- és ellen-szenveinket már nem tudjuk jó lélekkel megosztani köztük. Akárhogy csiklandozza Katalin a megkötözött kapitányt, mi is hidegek maradunk. Hiányzik Potemkin. A poén nem kerül alkalmas kézbe, nem sül el jól, ami anekdotában alapos hiba. Az eljátszott anekdota orra is bukik benne; az előadás a bonyadalomtól kezdve meredeken lefelé tart. *Vajda Mártán*ak még vannak jó (és szép!) pillanatai, de az arrogáns kis ladyval való bágyadt ellentéte nem elég hozzá, hogy föllendítse a történet kialvó humorát. *Szegvály* meg feladja a mérközést, mármint a színészt. Ha összekötözve is megmaradna a „kifogástalan” gentleman kimért modorában – még

menthetne valamit az előadás számára, de úgy látszik túl szorosra húzták rajta a gúzszt: játékötlei sem mozdulnak. – Shaw a világhódító viktoriánus önteltséget leckézteti darabocskájában, s ez a világ már igen messze van. A lecke értéke nem időtlen.

A modern klasszikusok korántsem olyan megbízhatók, mint a régiek. Nem mindig aktuálisak, amikor annak látszanak, és nem mindig egyszerűek akkor sem, ha állatmesét mondanak. Rafináltak. Képesek megadni magukat egy határozott mozdulatnak, de képesek leharapni a simogató kezét. Shaw-tól minden kitelik. A mai, hazai szerzők is megbízhatóbbak, pl. soha nem bizzák másra az oroszlánszerpet.

TAXNER ERNŐ

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

A Jelenkor beszámolója a budapesti színházi életről szükségszerűen igazodnak a lap jellegéhez. Nem vállalkozhatunk *minden* előadás részletes elemzésére és az egyes színházak munkájának alapos mérlegelésére. E beszámolók fő célja, hogy képet adjanak az érdekesebb budapesti színházi törekvésekről, irányzatokról, föl-hívják a figyelmet a legjelentősebb eseményekre, elsősorban a magyar drámák bemutatóira. E sorok írójának szokása ugyan, hogy az évad végén összefoglalja egész évi benyomásait, de egyrészt ekkori véleménye a korábbi beszámolókból elemzett előadások tanulságaira épül, másrészt magában foglalja azt is, amiről nem írt, mert nem ítélte elég jelentősnek. Ehhez – válaszul Várkonyi Zoltán-nak a *Kritika* hasábjain megjelent bíráló megjegyzésére – csak annyit tehetek hozzá, hogy néha a negatív példákat kell jelentősnek minősíteni. Különösen akkor, ha a kritikus úgy véli – sok társával együtt –, hogy az elmúlt színházi évad – nemcsak és talán nem is elsősorban a Vígsházban – rendkívül gyenge volt.

Nem múltkori kritikám kiengeszteléseként, de az igazság kedvéért kell leírnom, hogy Várkonyi Zoltán színházára nem csupán az úgynevezett „vígsházi stílus” jegyében fogant előadások jellemzőek, hanem néhány merész, újszerű kezdeményezés is. Az utóbiak sorába tartozik Ulrich Plenzdorf: *Az ifjú W. újabb szenvedései* című színművének bemutatója a Pesti Színházban. A darab hatása Magyarországon persze jóval kisebb, mint az NDK-ban, ahol igen nagy sikert aratott. Ennek egyik oka, hogy az átlagos hazai néző sokkal kevésbé ismeri német kortársainál a *Werther* világát, amire Plenzdorf mindúntalan és igen ügyesen visszaüt. Enélkül a tükör nélkül pedig a mű sokat veszít érdekességéből, művészi erejéből. Ugyanakkor – és ez a másik ok – az ifjú W. lázadó szellemének megismerése számunkra nem különösebben meglepő: szellemi rokona ő sok hazai kortársának, akiket Pályi András jó egy évtizeddel ezelőtt Péccsett bemutatott és *akkor* nagy vihart kiváltott drámájának hőse óta megismertünk. A fogalmazás nyers hangvétele sem hozza ma már különösebb lázba a nézőket, legföljebb az idősebb nemzedéket taszítja. Sokkal meglepőbb, hogy Marton László rendező a színjátszás nyelvére is át meri ültetni ezt a nyers jelleget, s ettől az előadásnak nyugtalanító hatása van akkor is, ha lendületét a darab dramaturgiájának nehézsége meg-megtöri. Öröndetes meglepetése az előadásnak egy fiatal színész – Hegedűs Géza – kiugrása is. Hegedűs Plenzdorf művének legértékesebb rétegét hitelesíti, az ifjú W. újabb szenvedéseit, azaz kínlódó erőfeszítését, hogy egy természetesebb, hamis konvencióktól mentes

életformát teremtsen magának. Azonosul a lázongó túlzásaival és izzó hőfokon sugározza alapvető őszinteségét, mindent elsodró vágyát a jobb után – a mindennapi életben és szerelemben egyaránt. Így végül is az előadás tolmácsolni tudja W. lázadásának lényegét: a teljesebb élet – romboló kitörésekben is megszólaló – igényét.

Azt hiszem, a leghelyesebben fogta föl hivatását a Nemzeti Színház, amikor vállalkozott rá, hogy Móricz Zsigmond átdolgozása helyett eredeti formájában állítsa színpadra Bornemisza Péter *Magyar Elektráját*. Közismert, hogy Bornemisza jelentősen átdolgozta Szophoklész művét, s a *Magyar Elektra* értékét nem csupán a XVI. század erőteljes nyelve biztosítja, hanem a kor szellemének tükröződése is. E szellemet kerestük hiába Major Tamás rendezésében. Bornemisza Péter kora hatalmaskodó nagyuraival akart szembeszállni, a hűnt mindig követő bűnhődésre kívánt figyelmeztetni, és a cselekvő hős szükségességére hívja föl a figyelmet. Azt is tudjuk, az író bécsi diáktársai biztatására fogott munkához, hogy magyar színelőadásokhoz teremtsen lehetőséget. Major Tamás mintha egy korabeli színelőadás földidézése jegyében alkalmazná a színjátszás elidegenítő hatásait. Ugyanakkor Csányi Árpád színpada és Schäffer Judit jelmezei nem utalnak a magyar XVI. századra, inkább valami egészen semleges atmoszférát teremtenek. S maga az előadás sem idézi ezt föl: Avar István (Aigistos, király) inkább nevetségessé, Máthé Erzs (Klytaimnestra, királyné asszony) inkább jelentéktelenné, mint félelmetessé és visszaszítatóvá formálják a zsarnokot, a szörnyű bűnök elkövetőjét. Törőcsik Mari pedig a bosszúállás emberfeletti erejű, cselekvő hősnője helyett egy modern hisztérikát visz színpadra. Így aztán maradéktalanul csak Bornemisza nyelvét élvezhetjük ezen az előadáson.

Annál feltűnőbb az első előadás elhibázottsága, mert az utána bemutatott Csokonai vígjáték méltán arat sikert. Major Tamás itt is nyomatékkal érzékelteti, hogy egy régi író művének színpadi előadását látjuk. Itt hibátlanul el is találja az elidegenített előadás stílusát, hangvételét. Nem erőszakolja ránk a XVIII. és XIX. század fordulójának színjátszó szokásait, mégis tökéletesen földézi Csokonai Vitéz Mihály korát, amelynek kegyetlen szatiráját kapjuk *Az özvegy Karnyóné s a két szeleburdiak* mulatságos történetében. Csányi Árpád ügyes játékkeret teremtő és sok komikus elemet mutató színpada, Schäffer Judit csúfolódó hatású ruhái, a színészi játékok torzzá szélsőségesített fogásai mind a vígjáték nyers erejének kifejezését szolgálják. Samu gyerek (Szacsavay László nagyszerű alakítása) ijesztően hülye, Lázár, a tudálékos kalmárlégény (Gelley Kornél ugyancsak kiemelkedő alakításában) visszataszítóan ostoba, s még ráadásul idegenes hangsúllyal is beszél, a két szeleburdiak, Tiptopp és Lipitlotty (Felföldi László és Benedek Miklós) pedig megjelenésükhöz és szellemi képességeikhez méltó eredményeket érnek el: szépen fölülnek. Törőcsik Mari Karnyónéja félelmetesen visszataszító és ugyanakkor szánandóan tehetetlen, vágya a fiatal férjre ugyanolyan kegyetlenül komikus, mint az, ahogy a szeleburdiak e vágygal visszaélnék. Modoros búbanatosságának ellenpontja Boris szobalány (Moór Mariann) mindent elsópró jókedve. A helyzetkomikumok, nevetségesség jelenetek, s a pergő ritmusban előadott, maró gúnnyal átítatott történet mindenkit magával ragad. Az az érzésünk, mintha az előadás belső sodrásának maga a rendező sem tudna ellenállni, s ezért lép színre Major Tamás egy pazar figura – Kuruzs, egy személyben doktor, borbély, alkimista, chiromantista, zsigváros, poéta és kosárfonó stb. – szerepében. Mire táncraperdül, az előadás sikere már mindenkit magával ragadott. „Elidegenítésül” is csak azt kérdezhetjük: vajon más Csokonai színművek bemutatásával nem lehetne-e kísérletezni?

Három különböző hangvételű egyfelvonásost láthatnak a nézők a Madách Színház kellemes színházi estéjén. Bródy Sándor mindhárom bemutatott darabja fölvilágít valamit művészetének jellegzetességéből – s mind a három tökéletes mestersegbeli tudásról tanúskodik –, mégsem érzékeljük a századelő írójának művészi jelentőségét. A *Királyidillek* címmel bemutatott egyfelvonásosok rendezője, Kerényi Imre alighanem azért fordította meg a görög színházban szokásos sorrendet, és tette a műsor élére a vígjátékot, végére a tagédiát, hogy Bródy Sándor művészetének

mélyebb értékeire utaljon. Sajnos azonban, míg a *Mátyás király házását* egy nem túl jelentős, de eredeti ötlet teljes kibontása, addig *A fejedelem* egy történelmi-lélektani dráma kidolgozatlan vázlata. A néző pedig, aki az első részben maradéktalanul élvezi Sztankay István, Schütz Ila és a többiek előadásában a jó ritmusú, izes-kedves vígjátékot, (a második darabban – *Lajos király válik* – kissé hosszadalmasnak tartja a lelkizést), a harmadik darab után – ha nem is csalódottan, de – kielégítetlenül távozik. Őrzi ugyan az első rész kellemes élményét, de nehezen tudja megérteni, miért nem írta meg Bródy Bethlen Gábor házasságának tragédiáját és ezzel az öreg férfi és nagy ember drámáját, miért elégedett meg egy frappáns ötlettel. Mert remek ötlet ugyan, hogy bemutatja, miként csalta meg az egészséges ifjú asszony beteg, bibliazó és politizáló férjét, hogyan leplezi le a hűtlenséget a fejedelem, és küldi halálba az asszony szeretőjét, de az nincs lélektanilag (és politikailag) kellően indokolva, miért bocsájt meg váratlanul feleségének. S ezen sem Kerényi rendezésének sodró ereje, sem Bessenyei Ferenc (a fejedelem) színészi elhithető képessége nem tud segíteni.

Ma már irodalomtörténeti tényként lehet megállapítani, hogy Németh László történeti drámái új fejezetet nyitottak a magyar dráma fejlődésében. Németh László kitűnő érzékkel választotta ki a történelem drámái csomópontjait, hogy kiélezett helyzetekben vizsgálja hősei magatartását, erkölcsi-etikai tartását, és vessen föl lírai kérdéseket. Nála nem a cselekmény színpadon megjelenő fordulatai, hanem a főhős önmagával és a világgal vívott küzdelme bilincseli le a néző figyelmét. Sütő András – Kaposvárott bemutatott első drámája után – most a Madách Színházban látható, *Csillag a máglyán* szerzője, Németh László iskolája folytatójának és megújítójának bizonyul. Nem jelenti ez persze azt, hogy nem érzékeljük a mű rokonságát Illyés Gyula, sőt talán Páskándi Géza világával is. Míg az előbbi határozottan állíthatom, az utóbbival kapcsolatban rá kell mutatni, hogy Páskándi ironizáló hajlama és vonzalma a groteszk, az abszurd iránt, Sütőből teljesen hiányzik. Őket inkább az erdélyi kulturális hagyomány közös, mind a kettőjüket erősen foglalkoztató szelleme kapcsolja össze. Mert semmi kétségünk nem lehet, hogy Sütő András figyelme az erdélyi reformáció – elsősorban bizonyára Dávid Ferenc – története felől fordult Kálvin és Szervét vitájára.

A drámairó sikerének első kulcsa e nagy téma fölhasználása: a vallásújítás egyik legnagyobb alakja ugyanolyan durva erőszakkal semmisíti meg tovább reformáló ellenfelét, mint amivel a konzervatív „pápisták” ellene és hívei ellen törnek. A magyar hitvitázók is ki-kivégezték ellenfeleiket, de nálunk az inkvizíció jellegzetes eszköze, a máglya soha nem volt divatos. Szervét halálának drámaiasságát emberi nagyságán, tudományos eredményein (ő fedezte föl például a vérkeringést) kívül a máglyával biztosított látványosság fokozza. Sütő még ezzel a történeti drámával sem elégszik azonban meg, hanem hozzáadja Kálvin és Szervét ifjúkori barátságának költői motívumát. Ezzel – az írónak a történelmi téma szabad kezelésére vonatkozó, Shakespeare által kivívott jogával – elmélyíti a dráma emberi motívumait. A lényeg ugyanis nem az, hogy Kálvin és Szervét valóban bizalmas barátok voltak-e, hanem az a tény, hogy mindketten közös világnézeti alapról indultak: egyetértettek a vallás (és világ) megreformálásának, megjavításának szükségességében, fölláadtak a fennálló vallási (politikai, társadalmi) rend ellen. (Sütő a vallás fogalmát korabeli értelemben, azaz igen tágan értelmezi, sőt talán költőileg el is túlozza Kálvin és Szervét vitájában a társadalmi kérdések szerepét.) A két nagy egyéniség barátsággá fejlesztett egyetértése sem gátolja meg az író abban, hogy jellemük, egyéniségük alapvető különbözőségét rögtön az első jelenetben érzékeltesse.

Ádám Ottó, az előadás rendezője, a főszereplők különbözőségeiből kiindulva választott két élesen elütő adottságú színészt a két főszerepre. Sztankay István Kálvinjáról már az első képben kiderül, hogy kemény, határozott, cselekvő nyugtalan-ságtól üzött, szenvedélyes, a világ örömeivel mit sem törődő, makacs és fanatikus egyéniség. Huszti Péter Szervét Mihályát mintha lágyabb anyagból gyúrták volna, a föld, a reális lehetőségek elhagyására mindig kész „költői” alkat, aki teljes életre

vágyik: örökre, lelkesedésre, szellemi kalandra, valóságos gyönyörre, barátságra, szerelemre, nagy tettekre. Kálvin önmagával együtt mindent a fegyelem vas törvényei közé kényszerítene, Szervét éltető eleme a szabadság. A remekül fölépített első képben az író érzékelteti mindazokat a motívumokat, amelyek kettőjük viszonyát később megszabják. A jelenet csúcspontján Kálvin hosszú töprengés és erkölcsi indítékú elhatározás alapján leleplezi inkognitóját az inkvizíció Hitnyomozója előtt, hogy ezzel mentse házigazdájukat, aki nem volt hajlandó sem őt, sem a vele együtt lakó Szervétet elárulni. A nyomozók Kálvint keresik, mert tudják, ő írta a párizsi egyetem rektorának „eretnek” minősítésű beszédét, de Szervét *hirtelen elhatározással* magára akarja vállalni barátjának szerepét, s azt állítja, ő Kálvin. Kálvin ezt az önfeláldozást nem engedi, hanem bebizonyítja „személyazonosságát”, s ezzel főlénybe kerül barátjával szemben. Pedig annak tettét olyan érzelmi hullám indította el, amelynek forrása Szervét – Kálvinnal szembeni – kisebrendűségi komplexusa. Ez a lélektani motívum mindvégig jellemzi kettőjük viszonyát. Végül Kálvin – a történeti tényeknek megfelelően kevés *közvetlen* szerepet vállalva a halálos ítéletben – meg akarja őrizni vezető szerepét Szervéttel szemben, az utóbbi pedig teljes elárultatásakor is kész lenne előtte letérdelni. (Előtte és csak előtte!)

Kálvin – a színpadi cselekményen kívül – szerencsésen kiszabadul az inkvizíció fogságából, és Genf vallási-politikai vezére lesz akkorra, mire a következő képben Szervét kerül az inkvizíció bírósága elé. Ismét megcsodálhatjuk Sütő remek szerkesztő készségét: Szervét már-már kibújik vallatói hálójából, amikor a főinkvizítor előáll egyetlen bizonyítékával. E bizonyíték Szervét Kálvinnak írott leveleiből áll. Később ugyan Kálvin azt állítja, hogy az áruló dokumentumokat nem ő, hanem egyik híve juttatta el az inkvizícióhoz, de ez már másodrangú kérdés ahhoz a megdöbbenéshez képest, amit Szervét-nek barátja ellene fordulása okoz. A főinkvizítor kajánul magyarázza neki, hogy ők a régi rend nevében csak leszámolnak vele, de nem gyűlölik, nekik ő „csak” ellenségük; de korábbi eszmétársai szemében Szervét egy rosszabb kategóriába került: ellenzéki lett. Egy kicsit persze játék ez a szavakkal, de a lényeg így is világos: a reformátorok kétségbeesetten félnek tőle, mert ő nem elégzik meg az eredményekkel, hanem többet, újat akar. Remek írói megoldás Szervét kiszabadulásának története is: a bíróság jegyzője fél, hogy a doktor a kivallatás során elárulja, ő is olvasta eretnek könyvét, ezért a följelentés lehetőségével megzsarolja a kínzókamra egyik alkalmazottját, aki feleségének meg gondolatlanul fecsegett, az asszony pedig továbbadta híreit. Így a „tűzmester” kénytelen megcsavarni a szöveget, s valamennyiüknek csak egyetlen menedék kínálkozik, a protestáns Genf. A „tűzmester” és a jegyző itt egyaránt folytatják a maguk mesterségét, csak éppen az előbbi most sem hasznosítja úgy, mint az utóbbi, a korábbiak tanulságait; s nemcsak kiszolgálja a reformátorok „inkvizícióját”, de folytatja az őt ismét veszélybe sodró fecsegést is.

Némi kerülővel Szervét útja is Genfbe vezet. Ide vonzza Kálvin személye. Hová is mehetne máshová, mint annak a városába, aki megvalósította ifjúkori eszményeiket, megteremtette a megreformált vallás új rendjét? Genfben aztán lehangoló tapasztalatokat szerez Kálvin rendjének embertelenségéről, mégis keresi – a másik ellenkezése dacára – a személyes találkozást, hogy tisztázzák viszonyukat. Jóhiszeműségére jellemző, hogy Kálvin pusztá szavára elhiszi: nem bűnös a leveleknek az inkvizíció kezére juttatásában. Értelmi fegyelmének hideg páncélja alatt Kálvin is szeretné helyreállítani ifjúkori egyetértésüket, ha Szervét mindenben hajlandó lenne hozzá igazodni. Szervét mindenre hajlandó lenne, de Kálvinnak a városban uralkodó állapotok vád-listájára adott válaszát nem fogadhatja el. Kálvint pedig egyre merevebbé teszi a félelem. A dráma nagysága abban van, hogy e félelem nem alaptalan. Kálvin attól retteg, hogy az egyet nem értés megosztja a régi rend védelmezőinek támadásától fenyegetett városát. (Később a püspöki ágyúk dörgeése be is hallatszik a tanácssterembe.) Beteg, emberföltött erőfeszítéssel vállalja emberföltött feladatait, miközben felesége haldoklik, gyermekei meghaltak, híveit gyilkolják, a genfi polgárok lázonganak, s neki badar, lényegtelen kérdésekkel is

foglalkoznia kell; miközben mindaz, amire mindent föltett, végveszélyben van. Kálvin nem élvezi a hatalom kínálta előnyöket: egyszerű ruhában jár, nem alszik, alig eszik, nincsenek magán jellegű vágyai.

Kálvin nagy egyéniség. Lehet, hogy Sütő nem szereti őt, mint a Pesti Műsor felületesen tájékoztató cikkének szerzője kinyilatkoztatja (ez persze nem esztétikai érv), mindenesetre kitűnően ismeri. Miután Szervétet lefogatja, Kálvin a sajátos genfi törvényeknek megfelelően vállalja mellette a börtönt a bíróság ítéletéig. S a börtönben emberségének gondosan titkolt rejtekébe is bepillantathatunk: megismerjük feleségéhez fűződő mély érzelmi viszonyát. S az érzelmek felszínre kerülése el is lágyítja e vaskemény férfit: beleegyeznek, nyilvános vitában mérkőzik meg Szervétel. Bármily nagy azonban Kálvin hatalma, saját táborán belül sem mindenható. Megtorpanása pillanatában államtitkára, Fárel kezébe kerül az események irányítása. És Fárel nem ismer könyörületet: Kálvin nevében megfosztja Szervétet a nyilvános vita lehetőségétől, letartóztatja a genfi ellenzék vezetőjét, s a megfélemlítve hallgató birákból kikényszeríti a halálos ítéletet. Kálvin pedig ahelyett, hogy az igazság és saját igérete védelmére kelne, a szöszékre menekül, saját demagógiájával kábítja önmagát. Sztankay István miután megmutatta a bátor, a nemes, a kemény, a türelmetlen, az ellágyuló Kálvint, most eljuttassa utolsó szerepét is, amikor az üres szavak erejét öngerjesztés próbálja előállítani, de a mondanivalóból nem maradt más, csak a begyakorolt gesztus. Nagyszerűen érzékelteti a látszólagos diadal pillanatában a nagy ember tragikus összeomlását: amikor a szöszékről az ürbe kiabálja kifacsart okoskodását, a világ fölé nő, hatalma csúcspontján van, a mi szemünkben mégis mélyre sülyed. E mélység mértékét emberi egyéniségének korábban megismert gazdagsága mutatja meg igazán.

Kálvin végzetes tévedése az erőszak mindent megoldó hatalmába vetett hit. Túlságosan magabiztos és semmibe veszi embertársait, híveit, városa polgárait. Okkal mondja Szervét, hogy rendszerének leggyakoribb szava a tilos, a kötelesség és a kényszerűség. „Kényszerhit legyen inkább, mint tévhit... Minden újításnak van határa” – válaszolja Kálvin makacs önhitséggel Szervét vádjára, aki azt veti szemére; üldözöttből üldöző lesz, pedig semmi bizonyítéka nincs, hogy véleménye az egyedül üdvözítő igazság. Szervét kétségbeesetten küzd az ellen, hogy harcba szálljon Kálvinnal, de nem fogadhat el olyan rendet, amely besúgókra, a besúgás intézményesítésére épül, az inkvizíció eszközeivel gyakorolja hatalmát. A „bibliográcia” ellenében – mely „kötelező uniformis a hitben az utolsó gombig” – a demokrácia, a „szabad vizsgálódás”, gondolkodás, véleménynyilvánítás és a szüntelen változás, megújítás joga mellett tesz hitet. Szervét részletes lajstromba foglalja ugyan Kálvin rendszerének bűneit, de saját törekvéseiről alig van mondanivalója. „Hová indultál” – kérdi tőle konkrét értelemben Kálvin, s a választ akár jelképesnek is tekinthetjük: – „Magam sem tudom.” Szervét álláspontjának lényege a keresés, a kutatás, a megismerés és megismertetés szüntelen igénye. Kételkedő és éppen ezért állandóan bizonyítékokat kereső alkat. Nem cselekedetei, hanem könyvbe foglalt gondolatai hozzák rá a bajokat. Nem akar harcolni: szívesen meghúzódná az inkvizíció árnyékában és Kálvin városában egyaránt, ha ezzel nem kellene lemondania arról, amiről nem tud lemondani: a szellemi nyugtalanságról. Önmagát kész lenne megtagadni, minden világi hiúságról lemondani, csak a kiszabadult szellemet nem tudja a palackba visszaparancsolni, és a „revocot”, a gondolat visszavonását kimondani. Amikor kiderül, hogy vitában kell életét megvédenie, valósággal összeomlik a tét nagysága miatt; s akkor emelkedik a legnagyobbra, amikor a legmélyebbre taszítják, legjobban megalázzák, s amikor önkéntes engedmények sorát följánlva sem hajlandó megtörni és a lényegét föladni. Mert a „revoco” egyúttal másokra is vonatkozna, mások gondolkodási jogát is veszélyeztetné és a „bibliográcia” emberre nem tekintő, emberséget nem ismerő rendszerének elfogadását jelentené. Mártíromságát az teszi tragédiává, hogy sorsában passzív, a harctól annyira idegenkedő természete is bűnös: minden áron meg akar egyezni, ki akar békülni Kálvinnal, s – annyi más magyar történelmi dráma tragikus hőséhez hasonlóan – nem

akar a genfi elégedetlenek – ellenzékiek, lázadók – élére állni. A rendező és Huszti Péter remekül vették észre, hogy e figura éppen emberi gyöngeségén keresztül nő az erkölcsi erő, etikus tartós óriásává. Szervétnek meg kell küzdenie hibáival, érzelmeivel, naivságával, álmaival, idegrendszerének és testének gyöngéivel. Miközben Kálvin a szélszék magasából üres szónoklatát mennydörgi, ő a börtön mély nyomorúságában kétségbeesett erővel szólaltatja meg az igazság és emberség belső kínoktól szaggatott vallomását a mindennél drágább igazságról, mondván: „az én kinom az én igazságom. Jóanyám, miért szültél e kegyetlen világra!” Huszti Péter Szervétje emberi összetörtségében emelkedik egyre nagyobbra. Kár, hogy tökéletesen eltalált szerepfölfogását talán a lehetségesnél egy árnyalattal kevésbé hitelesen fejezi ki.

Ádám Ottó rendezése a két főszereplőt állítja – helyesen – a középpontba. Azzal is messzemenően egyetérttek, hogy az utolsó jelenetet, amit Sütő kissé teátrálisan képzelt el, egyszerűsítette. Különösen nagyszerűek a drámai csúcspontok kiemelései és az utolsó előtti jelenet polifóniájának kidolgozása. Az egész előadás alighanem csak egy ponton vitatható, de ez is inkább a Fárelt alakító Szénási Ernő gyengeségének, színtelenségének számlájára írható. Ez azonban némileg megbontja a dráma gondosan kiszámított belső egyensúlyát. Fárel jellegtelensége ugyanis eltereli a figyelmet arról, hogy Szervét minden igyekezetével szeretné a vitát Kálvin helyett vele folytatni. Fél tőle és nem szereti, sőt gyűlöli. Érzi, hogy ez a gyűlölet – ellentétben a Kálvin iránt soká élő vonzalommal – olyan ingerlő, hogy még belőle is harcost formálhatna; ellene már nem habozna Szervét a másik oldalon harcba bocsájtkozni. Végso soron ez a tényező is szerepet játszik a tragikus kifejeletben, az előadáson azonban elsikkad. Mindez annál föltűnőbb, mert a kisebb szerepek sorában kitűnő színészi teljesítményekkel találkozhatunk. Így Haumann Péter (Hitnyomozó), Mensáros László (Ory főinkvizitor), Káldi Nóra (Idelette, Kálvin felesége), Horesányi László (De la Fontaine), Csűrös Karola (Veronika) egyaránt kiemelkedő alakítással járul hozzá az előadás sikeréhez. Kifejezőek és mégis hivalkodás nélküliek a jelmezek (Mialkovszky Erzsébet); a színpadterv (Szinte Gábor) pedig kitűnő lehetőséget teremt a hosszú cselekmény gyors ütemű lejátszásához. (Ugyanakkor némi – a drámától teljesen idegen – iróniát véltem fölfedezni az I. felvonás második képének nagy méretű feszület festményében, valamint Kálvin fölnagyitva falra tett szimbólumának, a tenyérben fekvő szívnek megformálásában.)

A budapesti közönség régen nem látott ilyen kitűnő előadásban ilyen jelentős új magyar drámát. Nem voltak üresjáratok, figyelmünk nem kalandozhatott el, a feszültség percre sem engedett, csak fokozódott és kicsapódott a szükséges pillanatokban. Végre egy gondolatilag sokrétűen átszőtt, nagy erejű drámát, *igazi* színházat láthattunk.

Finale

Elvitorlázó alkonyokon
 neved még gyakran mondogatom.
 A foszforeszkáló fák között
 ezüst inaddal jössz, szövöd
 a percek elkövetkezéseit, –
 Isten csodája: én s te itt.
 Ballagsz mellettem, vézna vállad
 sétáló hídja napsugárnak.
 Lóbázod lábad zongorámon,
 hol felbukkantál, egy más világon,
 nem ahol most élsz. Tíz éve már, –
 százat is mondhatnék akár.
 S ketten eredtünk hosszú útra.
 A füstölgő ég alatt a tornyok
 smogizú tömjéne gomolygott,
 zarándokoltam, és te hűen
 zengtél, mint légy a hegedűben,
 konok lényemben. Ittam, ittál,
 köptem a hídnál, köptél a hídnál,
 köveket vittem, köveket vittél,
 mentem és hittem, jöttél és hittél,
 vittelek, vittél, hagytalak, hagytál,
 s ha megtagadtalak, megtagadtál.
 Képtelenség volt, hogy mi ketten
 megbékéljünk az örületben.
 De a szerelmünk, ott a víznél,
 ahol kimondtuk, több a nincsnél,
 mely már reádtört. S nem függ tőlünk:
 törvény, mely mindörökre örünk.
 S bár már régen nem élsz, a dolgok
 kettőnk-szabta rendjén a halál se bontott
 egy cseppnyi rést, egy résnyi rontást, –
 lét vagy halál nem nyújt feloldást
 szerelemből, mely mint az eskü,
 áttetsző, foghatatlan testű,
 de minden időre sebezhetetlen.
 Benne voltál a kezdetekben,
 és folytatod egész a végig,
 bár már meghaltál, és a földön
 nem látszol többé, mint a tegnap.
 De én még látlak, még a seb vagy,
 az emlék, a fáj, a szó: nem értem,

*de éltetlek tovább, s ez nem érdem,
a te csodád, a mi csodánk, drága,
hogy te vagy a víz, a fák virága,
a mindennapok bizonytalansága,
a kőd a hegyen és mögötte a Nap,
én foglak, érzed? ne félj, tartalak,
s mi ennél is több, én megtartalak
sokkal túl a nekünk szánt időn,
én tiszta vágyra bűnnel kerítöm,
veszekedőm, cimborám, csupa társam
az életben és az elmúlásban,
nélküled is veled.*

*(Meghaltál, s egyre szebb vagy,
meghaltál, s egyre jobb vagy,
meghaltál, s egyre itt vagy,
meghaltál, s végre hű vagy.
Most érintem kezéd.)*

VASADI PÉTER

Kétség

*Kigyót kémélsz. Hagyod futni, hogy öljön.
Nem vagy madár, küszöl te is, ha mondom.
A hús hazug, de vallat az idő;
elfonnyadsz majd a csorbítatlan csonton.*

*Halak között, zeg-zúgos utca-vízben,
ott vagy lesen, kampókat rejt szavad.
Elúszó arcok szája sarkán serken
a vér, mely egyre láthatatlanabb.*

*A csend, tudom, hiányodból sugárzik
és talpra állít minden kétkedést.
Lenyűgözől, s utánad gondolunk:
kinunk te vagy? Magunk? Kétélű kés?*

*Hát oldj vele, vagdosd szoros kötésünk,
növelje kő az éhem, só a szomjam.
Az irgalom szíken míg botlok én,
te nem romolsz; uralkodol a rosszban.*

HORVÁTH OLIVÉR KIÁLLÍTÁSA PÉCSETT

Horváth Olivér festőművész, főiskolai rajztanár az utóbbi tíz év alatt készített alkotásait, művészi munkássága termékeny és érett korszakának legjava termését mutatja be kiállításán.

A kiállított anyag nagyobb része zománcképekből áll. A pompás anyagú, gondosan megmunkált zománcképek – az anyag eredendő sajátosságaiból fakadóan – elsősorban dekorativitásukkal, ragyogó színeikkel hatnak. Csak huzamosabb szemlélődés után tűnik ki, hogy a dekoratív felületek mögött nagy indulatok, súlyos mondanivaló és filozófiai mélységű gondolatok megfogalmazásának szándéka rejlik.

Horváth Olivér sajátos módon közeledik a zománchoz és értelmezi a műfajt. Nem kutatja azokat a funkciókat, amelyeket csak és kizárólag a zománc tölthet be, alkalmazása újszerű lehetőségeinek feltárásával sem foglalkozik kimondottan. Ezzel szemben táblaképi értékű és – néhány murális tervétől, valamint alkotásától eltekintve – rendeltetésű, intim méretű zománcképeket alkot. A zománcot közlendői olyan természetes és közvetlen kifejező eszközének tekinti, mint a festészet és grafika hagyományos eszközeit. Ez nyilván abból is következik, hogy Horváth Olivér több évtizeden át a táblakép-festészetet művelte és a zománccal párhuzamosan műveli ma is. A zománcművészetben tapasztalható szemlélete tehát magán viseli festői munkásságának jegyeit.

A zománc adottságait és lehetőségeit hosszas kísérletezés árán, nagy kutatókedvvel, jól kiismerte. Tanulmányozta a zománcművészet történetét, technológiáját, s egyéni „huzalzománc”-eljárást dolgozott ki. Ezt az eljárást a tökéletesség magas fokára fejlesztette. A nagy műgonddal keresztülvitt eljárás a zománclapjainak ékszerekre emlékeztető jelleget kölcsönöz, kihatással van a képek formaépítésére, stílusára s közvetve a festő egész felfogására. A kiállítás azt is dokumentálja, hogy Horváth Olivér festészete és rajzművészete miként gazdagodott a zománcmunkákból leszűrt tapasztalatok felhasználásával.

A különféle műfajú alkotások között lényeges kapcsolatot nem a stílus jegyek körében megmutatkozó hasonlóság, illetve közeledés teremti meg, hanem a képi motívumok és általuk közvetített érzelmek, gondolatok közössége, esetenként azonosága. Horváth Olivér művészete alapvetően gondolati fogantatású és központú: a létért való küzdelem, az élet és halál szüntelen körforgása, az élet győzelme az elmúlás felett, az ember életútja, vágyainak a valósággal való szembenállása, a kettő összhangba hozásáért vívott küzdelem – ez utóbbi gyakorta közvetlen életrajzi utalással – visszatérő gondolatkörök. Több olyan olafestmény motívuma a sziklakkal dacoló, a holt anyag repedéseit, korlátokat nem ismerő élnivágyással szétfeszítő fagyóker, a papírmetszeten és zománcon is feldolgozott élő és holt fatörzsek párhuzamba állítása, az egyik rézkarc csúszómászóinak küzdelme jó példát szolgáltatnak arra nézve, hogy egy gondolat miként gyűrűzik végig alkotásain.

Arra nehéz lenne teljes választ adni, hogy miért éppen ezek a kérdések kötik le ennyire a művész figyelmét. Romantikus indítékot is feltételezhetünk, de Horváth Olivér pályájának alaposabb ismerete talán közelebb vinne a megoldáshoz. A képek nehéz életútról vallanak, amelyben egyéni, jól-rosszul alakult sorsfordulóin túl bizonyára szerepet kaptak a valamennyi pedagógus-művész életére jellemző akadályoztató tényezők. De tanúskodnak képei arról a dacos eltökéltségről is, amely nélkül a felemelkedés útját aligha járhatta volna végig.

E. PÁSZTHY MAGDA TEXTILKIÁLLÍTÁSA

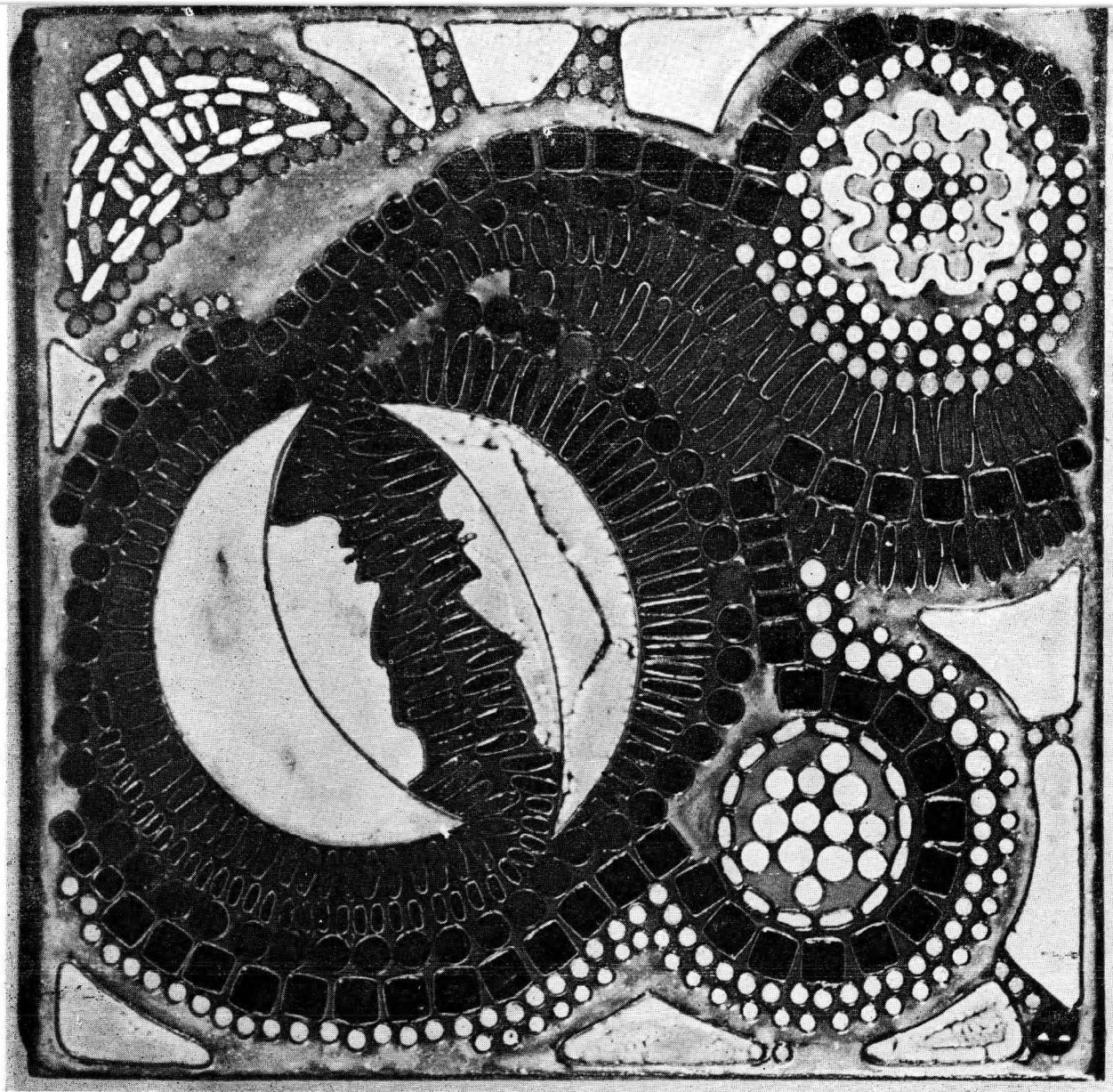
Budapesten 1974-ben megrendezett első önálló kiállítása után a pécsi Janus Pannonius Múzeumban mutatkozott be Eleődne Pászthy Magda textiltervező, azokkal a textil faliképekkel és tértextilekkel, amelyek a munkásságában 1970 körül beállt fordulatot s az azóta következetesen kifejlesztett sajátos technikát és kifejezési módot képviselik.

Rendhagyó pálya E. Pászthy Magdái. Tanulmányait 1948-ban kezdte meg az Iparművészeti Főiskolán, Molnár Béla és Rozs Endre tanárok irányításával. Két évvel később, a felmutatott eredmények ellenére tanulmányai megszakítására kényszerült. Építészművészként helyezkedett el, s csak az 50-es évek végén tért vissza újból a textilművészethez. Ettől kezdve jelentkezik a hazai és a külföldön bemutatott magyar iparművészeti kiállításokon (Országos Iparművészeti Kiállítások 1959-től, Magyar Iparművészeti Kiállítás, Prága, 1961; Textil Falikép '68; Textil Falikép '69; Frankfurt, München, 1973; III. Fal- és Tértexstil Biennálé, 1974; Modern magyar iparművészet, Buenos-Aires, Lima, Caracas, 1974; Magyar iparművészeti kiállítás, Moszkva, Tbiliszi, 1975; Modern magyar iparművészet, Zürich, 1975; Modern magyar textilművészet, Párizs, 1975; I. Nemzetközi Textiltrennáló, Lodz, 1975), korábban batikolt és kézifestett textilekkel, a 70-es években vegyes technikájú fali és tértextilekkel. 1965-ben lehetősége nyílt arra, hogy tanulmányait – újrakezdve – folytassa, ekkor újból beiratkozott az Iparművészeti Főiskolára, ahol 1970-ben diplomázott.

Bár eredeti területe a textilművészetben belül a batikolás, kézifestés és nyomottanyagtervezés volt, már a főiskolai tanulmányok során készült munkáin is megmutatkoznak azok az ábrázolási és kifejezési szándékok, amelyek – a hatvanas évek végén a magyar textilművészetben jelentkező új törekvésekkel párhuzamosan – nála is a textilanyagok szabadabb kezelésének utat nyitó különféle vegyes technikákban találtak meg végső formájukat.

Ha E. Pászthy Magda műfajának, a textilművésznek ősi gyökereit kutatjuk, szinte már közhelyszámba megy annak az egyébként alapvető igazságnak a felemelítése, hogy a textil eredendő funkciója az időjárás szélsőségeivel szembeni védelemző, szigetelő módjára ható szerepében határozható meg. A mindenkor ember azonban nem csupán testét öltöztette a legkülönbébb kelmékbe, hanem a természetből a maga számára elhatárolt belső tereket is „öltöztette”: kárpitokkal tette melegebbé, otthonossá. E két alapvető funkcióban realizálódó szükséglet kielégítésén túl, illetve azzal teljes egységben a textilművészet ránk maradt emlékei a koronként változó kultikus, szociális és esztétikai jelentéssrétegek és a technikai megvalósítás rendkívüli gazdagságát közvetíti számunkra. Az európai textilművészet és a tárgyalgó művészetek általában akkor érkeztek el máig is kiható sorsfordulójukhoz, amikor az ipari forradalom következtében az addig viszonylag állandó gazdasági és társadalmi struktúra átrendeződése megindult. A gépi termelés megnyitási követelése devalválta az esztétikai értéket, a készítőnek és a fogyasztónak a kézművészet idején még rövidre zárt köre megszakadt. A jobb szó híján iparművészetnek nevezett művészeti ágakban kibontakozott polarizálódási folyamat oda vezetett, hogy a környezetünket alkotó tárgyak túlnyomó többsége az esztétikai kompromisszumokat követelő, ugyanakkor e kompromisszumok ellen is küzdő tömeg-

termelés terméke, az elsősorban díszítő jellegű tárgyak pedig lassan az autonóm művészetek szférájába emelkedtek.

Ebből a meglehetősen sematikusan felrajzolt fejlődésvonalból kitűnik, hogy a napjainkban alkotó és hatni akaró művész pályaindulásakor, vagy pályájának bármely szakaszában milyen választási lehetőségek előtt áll. E. Pászthy Magda a kísérletezés útját választotta, a díszítő funkciójú textilek tartományában. Néhány generációtársával és fiatalabb kollegájával együtt elsők között volt a megújuló magyar textilművészet megteremtésében és az immár nemzetközi hírnév kivívásában. A magyar textiltervező művészeknek az a csoportja, ahová nem stilárisan, hanem művészi célkitűzését tekintve E. Pászthy Magda munkássága is kapcsolódik, funkcióban, tematikában, formai és technikai vonatkozásban egyaránt feloldotta a hagyományos textil falikép műfaji kötöttségeit. A hasonló európai tendenciákkal párhuzamosan kibontakozó törekvések eredményeképpen a textil anyaga képessé vált olyan asszociatív tartalmak kifejezésére, amelyeket korábban csak képzőművészeti műfajoktól vártunk és várhattunk el; új műfajok jöttek létre, így a textilplasztika és a tértextil, s végül létjogosultságot nyertek különböző, korábban is ismert, legfeljebb művészeknek el nem ismert technikák.

E. Pászthy Magda fal- és tértextiljeinek alapanyaga a három különböző felülethez sisal, kender és juta. Ezek a természetes szálak a különböző technikák: varrás, horgolás, fonás, kötés alkalmazásával rendkívül gazdag faktúrát hoznak létre, színezetlenül vagy erőteljesen színezve egyaránt. A fonalak előkészítése, szerkezetes vezetése, síkba vagy térbe rendezése, színezésük szuggesztivitása bonyolult tartalmak kifejezésére válik alkalmassá. E. Pászthy Magda textiljeinek motívumai közvetlenül vagy közvetetten természeti formákból származnak. A fák, a virágok finom rajzolatát, az éltető napot vagy akár a víz hullámait erős formai és színbeli stilizálással írja át a fonalak nyelvére. Közvetett élményből fakad az ősi életfa-motívumot variáló sorozata, amely a diplomamunkára való készüléstől mindmáig foglalkoztatja. 1970-ben készült „Életfa I.” kompozícióján szinte tetten érhető az a fordulat, ahogyan a festett textilben gondolkodó művész a kifejezés erejének növelésére az applikációs technikát igénybe véve a kép síkjából kilépő fonadékkal indázza körbe a figurális és növényi motívumokat. A formákat hangsúlyozó fonadék további munkáin önálló életre kel, nincs már szüksége a sík háttér támaszára, textilrelief, majd szabadon térbe függeszthető belső téri díszítőelemmé válik. A kék-zöld-lila színekkel megfogalmazott sejtelmes-izgalmas „Álom”, a kicsi és a nagy tömegek feszültségét-vonzását megjelenítő, harmóniát kereső „Kölcsönhatás”, színeivel és faktúrájával az érettség, a termékenység képzetét sugalló „Nyár” – a művész legújabb munkái – a művészi gondolat és az anyag örök harcának ritkán megvalósuló feloldódásai. E. Pászthy Magda a textilanyagban rejlő lehetőségek intenzív kibontásával plasztikai és festői értékeket egyesít anélkül, hogy túllépné az anyagmegszabta határokat.

Az utóbbi években egyre sűrűbben jelentkező textilbemutatók láttán óhatatlanul megfogalmazódik a gond: hol találják meg a természetes helyüket e műfaj határait egyre tágitó, kifejezésben és technikai megoldásban egyre gazdagodó alkotások, hogyan válhatnak „kiállításművészetből” környezetünk szerves, hatni képes részeivé. Nyitott kérdés – sorskérdés – ez még ma, de megoldása sürgető, nem szabad megvárni a lendületvesztés jeleit. E. Pászthy Magda kiállítása izgalmasan alakuló textilművészetünk hírnökeként kapott meghívást Pécsre.

MONOGRÁFIA

MARTYN FERENC MŰVÉSZETÉRŐL

HÁRS ÉVA: MARTYN FERENC

Martyn Ferenc művészetéről számos kitűnő tanulmány, jegyzet, katalógus-előszó nyújt tájékoztatást. Az értékes, sokrétű s még egyre gazdagodó életmű több kritikus-generáció figyelmét felkeltette. Írt róla Rabinovszky Máriusz, Kállai Ernő, Németh Lajos, a nemrég oly hirtelen eltávozott Pataky Dénes, a fiatalabbak közül pedig Beke László és Keserű Katalin. Van, aki „tüzes és ragyogó kolorizmusáért” (Kállai), van, aki „forma és térrendszerének teljes relativitásélményéért” (Rabinovszky), képei „egészséges tarkaságáért, repülésre utaló motivumaiért” (Beke) tiszteli, mások viszont szobrainak kötöttebb világát tartják a fontosabbnak (Németh, Keserű), abban azonban már 1929-től napjainkig megegyeznek a cikkek, tanulmányok írói, hogy Martyn festészete, rajzművészete és szobrászata a magyar és a párizsi iskolához igazodó nemzetközi művészetben egyaránt önálló hangot, egyéni világot képvisel.

Hárs Éva, aki nagyterjedelmű, nagy anyagot bemutató monográfiára vállalkozva mérte fel Martyn oeuvre-jét, szintén már több jelentős tanulmányban, katalógus-előszóban, adatgazdag cikkben szolt korábban is a művész munkásságáról, s néhány éve kandidátusi disszertációt is védett ebből a témakörből. Ha Kállai Ernő ezt az eseményt megéri, bizonyára elvont művészetet interpretáló tudományos kísérletei eredményének érezte volna a témának juttatott tudományos testületi figyelmet, amiben Martyn, – valljuk be – kevés élő mesterrel osztozhat, s bizonyára élvezettel lapozgatta volna a sokszáz képpel, ragyogó papíron kiadott monográfiát is, amely a Képzőművészeti Alap kiadó gondos kivitelezését dicséri.

„Martyn az élet rejtett, belső dinamizmusát kutatja. A látszat-valóság ábrázolása helyett a bonyolult összefüggések felfedezésére és azok festői kifejezésére törekszik” – írta Hárs Éva 1969-ben tömören Martyn pécsi kiállítása katalógusában. Monográfiájában ez a „tétel” más szavakkal, de megismétlődik, majd bizonyítására művek és műleírások sorakoznak egymás után az életrajz rendjében. Hárs Éva kimerítően részletes felsorolással sorakoztatja egymás mellé Martyn műveit gyermekkorától a hetvenes évekig. Oeuvrekatalógusa mégis csak válogatás, inkább a különböző korszakok jellegzetes típusait mutatja be, mintegy példaként. A kiválasztott művek között időnként csak annyi különbséget tesz, hogy némelyeket nagyalakú, másokat kis alakú reprodukción mutat be.

Egyenletes, egységes értékű életműnek interpretálja Hárs Éva Martyn Ferenc csaknem hét évtizednyi munkásságát, a csúcsokat alig jelzi, vagy ha néhány halk, de pontos jelzővel mégis kiemeli műveket a sorból, azok mindig inkább sorozatok, mint egyes alkotások. (Pl. „A tenger emlékét idéző képek, amelyekben a” lüktető, harmonikus rendbe folyó élet „vonzását ábrázolja, A fasizmus szörnyetegei c. rajzsorozat „goyai groteszsége”, az emlékművek „befogott tere” stb.) Martyn dinamikus életfelfogásának annyira jellemzője ez a sorozatalalkotás, hogy még 1950-es években készült, láthatóan gyengébb kuruckori történeti festmény vázlataiban is ezt a módszert követi. A monográfia monoton elbeszélő stílusát tehát bizonyos mértékig az anyag természete szuggerálja. Martyn művei, első mestere Rippl-Rónai József sokezeres életművéhez hasonlóan, kevesebb konfliktust formálnak, mint általában a XX. századi művészeti alkotások, s inkább ismétlődésekre, párhuzamokra épülő

bonyolult szerkezetű, de lineáris irányú epikus költemény részeként sorakoznak egymás mellé. Spontán színérzéke, dekoratív felületek felé vonzó hajlama, már gyermekkorában megszerzett festői kultúrája természetessé tették számára a XX. századi festészet útjait, friss megfigyelőképesége segítségével könnyen felfedezte a kapcsolatokat a látvány és a képi fogalmazás között, mégha azok nem a fényképezőgép segítségével létrehozható képmás viszonyt jelezték is minden esetben. Martyn távol áll a látható, más látható világ dualisztikus felfogásától, absztrakció és beleérzés által komponált művek kategórikus szembeállításától, a színek metafizikus, transzcendens értelmezésétől. Absztrakt képeinek sem abszolút forma, sem abszolút színelmélete nincs, építő elve azonban mégis van, s ez a mozgás, ahogy korábban idéztük: az élet dinamizmusa. A mozgás – dinamizmus elv már jelen volt az impresszionizmusban, futurizmusban, rayonnizmusban is, mégis Martyn szempontjából csak helyeselhető Hárs Éva tartózkodó, de ismét igen pontos választása, amikor csupán a mesterral legszorosabb kapcsolatban álló orfista Robert Delaunayvel veti össze.

Delaunay a ritmust tartotta a világ lényegének, a szívverés, a tengermozgás, a csillagok járásának sajátosan összehangolt ritmusát, Martyn művészetében is ez a ritmus van jelen. Képein többszólamú melódiák között, cifrázatokkal rejtve, vagy aláhúzva; szobrain, tisztább, nyersebb, kopogóbb formában. Számomra a legmegdöbbentőbb, legmonumentálisabb mű Martyn oeuvrejében az 1943-ban készült Hangya- emlékü, amelyet a pécsi Modern képtárban már korábban is nagyon megnéztem. „Mint szobor, a legteljesebb harmónia megtestesítője” – írja róla Hárs Éva, s még azt is megemlíti, hogy az esztergályozott forgástest a hangya lemért testének arányai szerint készült. E két állítás között valami hasonló összefüggés tapogatható ki, mint a reneszánsz tudós-művészek anatómiai és geometriai arányokat egységben látó ábrái között, amelyekben ők szintén a legteljesebb harmónia megtestesülését keresték. Szemünk döbbsen csodálkozása a kis szobor tökéletes arányai, zárt világegyete me láttán a természetben találja meg igazolását. A játékos, humoros elemeket is rejtő kis emlékü egyszerre lesz az összefüggő makro és mikrovilág és az azt megismerő és értelmezni képes emberi intellektus szimbóluma. Vajon megérjük-e, hogy valahol a világon, vagy talán éppen hazánkban felállítják egyszer hasonlóan tökéletes arányú környezetben A hangya emlékművét?

Hárs Éva könyvét a Martynnal kapcsolatban lévő művészek, csoportosulások néhány fontos, s korábban nem ismert adata miatt is érdemes figyelmesen olvasni. A szakirodalomban eddig alig méltatták az 1938-ban a Tamás Galériában kiállított absztrakt képeket, s azt a szerveződő csoportot, amely Martyn „terve szerint, mintegy összekötő kapocs lett volna az európai és hazai művészet között, s amely a magyar absztrakt művészet létét és korszerűségét lett volna hivatva bizonyítani. „E csoport tagjai közé olyan alkotókat számít Martyn, mint Moholy-Nagy László, Beöthy István, Weininger Andor, Forbát Alfréd, Gábor Jenő, Gadányi Jenő. Ez a szinte meg sem szerveződött társulás hamar felbomlott, de eszmei előzménye lett az 1946–48 között létező Elvont művészek csoportjának. Kállai Ernő óta alig értékelte olyan pozitívan a szakirodalom a csoport működését, mint Hárs Éva: „A háború és a faszizmus nyomása alól felszabadult légkörben, az új társadalmat alakító tettek és tennivalók között Martyn Ferenc a maga művészi hitvallását és társadalmi állásfoglalását megerősítve látta művésztársai – Lossonczy Tamás, Gyarmathy Tihamér, Marosán Gyula, Martinszky János, Fekete Béla, Zemplényi Magda a mások – működésében; „– írja a 111. oldalon. Ez az állásfoglalás, bár sajnos, részletesebb magyarázat, vagy képek bemutatása nem követi, kiindulópontja lehet a többi művész életműve és az egész csoport működése feldolgozásának.

A monográfus, különösen az első nagyobb monográfia írója, érthetően mindent a választott művészt alkotásain keresztül értékel, az majd talán egy nagyobb történeti összefoglalás írójának feladata lesz, hogy a többiek, a koron, a környezeten keresztül nézzen egy-egy nagyjelentőségű művészre. Mert vajon mi a monográfus feladata? Ezt a kérdést az elmúlt évtizedek monográfiái többféle módon és szinten oldották meg.

Nehéz megtalálni az egyensúlyt a művészre és a korára vonatkozó adatok és értékelések közlésében. Hárs Éva tartózkodik a tetszetős történelmi háttértől, a mélyértelmű filozófiai, pszichológiai, vagy szociológiai okfejtésektől, s monográfiájában inkább igen szerényen a reneszánsz óta ismert művészéletrajzok elbeszélő, leíró módszerét követi, a magyar szakirodalomból ismert elődök közül Szana Tamás, Lyka Károly, Genthon István útján jár. Mindenki olvasott már kitűnő konstrukciójú monográfiákat tiz, húsz évvel a megjelenés után. Az értékelés ballasztja ekkor már csak a szerző korát jellemzi. Hárs Éva talán tudatosan, vagy csak ösztönös szűkszavúságból mellőzte monográfiájából ezt a „körítést”, s megmaradt egy adatokkal bővített oeuvrekatalógus műfajánál. Martyn Ferenc művészetét persze a másik út sem tette volna sem nagyobbá, sem kisebbé, sikerült, vagy sikertelen formában sem. (A kritika ügyetlen, vagy túlértékelő gesztusai csak talmi „értékeket” tehetnek idézőjelbe.) A monográfia képeinek és szövegének csendes állításai pedig, hisszük, utat találnak majd a nagyközönséghez és a szakmához egyaránt. (*Képzőművészeti Alap Kiadó, 1975.*)

R Ó Z S A E N D R E

Szerelmes vers, némi vegytani utalással

*Fém-nátrium vakít,
sustorog a vizen.
Szeretlek; szép kísérlet –
elfogyok, azt hiszem.*

*Az olthat el csupán,
ami még lángra gyújt.
Sárga csóvákba zárva
futkoss csak, nátrium!*

*Lángod sötét hege,
zord vízi üstökös,
az örökkévalóval
egy-égbolton köröz.*

*S az elnyelt ragyogás
még mélyebből lobog...
– Felszívhat szőke fényed:
átlényegítve lényed,
én benned ragyogok!*

*Végül – a képletet:
Na + H₂O.
Fogyj el velem, ha értesz.
(A folyamat
nem megfordítható!)*

Asszonyok

I

*Az álom-lidérc oda! mit serdülő agyunk
isten gyanánt imádott, elsodorta
két teszes combizom vonagló villanása,
s a turcsa révület a szervek mámorában –*

*Ahányan voltak, emberség, bizalom,
jó és gonosz forrása mind,
a női ABC, földig fehérben,
egy ujjal ajkukon, libegnek ki-be rajtam,
már egy sem individuum, de nem tágítanak,
szavakba bújnak, s átjárjuk egymást mindörökké –*

II

*Csepeg a boldog cseppkö, sok milliárdnyi év
nyugalmán tik-takolgat, de hüvely és a kard,
pete és térfimag szerelme, lám, örök –
A nő már üdvözül, ha méhe alagútján
szétosztja sejteit múlt és jövő között,
egy lesz az őshalakkal, kik sekély tengerekben
vajúdták ösztönük természetes adóját,
és kéje ott kering a jövő holdlakók
precíz vérében is –*

*Az Ember nem csak férfi:
Tyereskovákban tombol a kész egyenjogúság –
A kozmoszt szétfeszíteni nem férfi-virtus többé,
de új embert kihordani, emelni két lábra,
s beszédre bírni csak a nő tud, rajta áll,
hogy idők végzetéig gügyögni, érvelni és énekelni
a forgó világ meg ne szűnjön –*

III

*Pörölhet homlokunkkal a nyári zivatar,
hosszánk piheg a táj, fönt felhő-kebleid
s villám-karod húsa, alant meg reszkető
csípőd hulláma forr, a záporverte ívek,
gödröcskék, hajlatok szikrázó dombvidéke –*

*Barack-idény után lassan beáll a fagy –
Az arcod pírja ég a présház ablakán –
Az emlék – aszott gerezd – illattá bűvöli
az érzést, kéjt, vágyat, bánatot,
s a tökéek közt bomol az új szüret ígérete,
kis trágyás vágyak, lomb-vesztett, ága-hullt,
sárosabb-mint-havas téli táj, magam –*

IV

*A Mecsek fogta össze mélyzöld Baranyát,
hol nedves Csörge-parttól a Nagyvíz fejeség
babusgattak, mint néhai anyám,
az ismeretlen asszonyok,
gyermekségem meddő őrei –*

*A férti: csúcs, – de mérhetetlen
tág dombvidék ragyog fel rá, mert áldott
termékeny völgyeink ti vagytok;
a széles világ árva útjain
véggépp hazafelé tárva arcom,
belém szállt lelketek: egyre inkább
hiszem, hogy nem vagyok magam.*

*S ha már majd rosszul áll nekem a fiatalság,
vén Balaton-szememben s értelmem folyóin
hagyom vég nélkül lebegni
alkonnyá színesült szerelmeim
igaz és egyetlen csodáját –*

JUGOSZLÁVIAI KÖRKÉP

V.

Hadd kezdjük az új esztendőt az újvidéki *Matica Srpska* (Szerb Matica) tudományos, irodalmi és kulturális társaság köszöntésével: amely az idén ünnepli fennállásának százötvenedik évfordulóját, s nem kétséges, hogy ebben az ünnepségben nem csupán a jugoszláviai magyarok vesznek részt szívvel-lélekkel, hanem a magyar nép törzse és ágai is. Már csak azért is, mert a szerb népnek ezt a ma is élő, sőt fejlődő nagy intézményét Pesten, a magyar nép szörnyű viszontagságai után lassanként újjáéledő, habár még akkor jórészt német városában alapította a szerb polgárság. Az újjászületésnek ezekben az évtizedeiben nemcsak hogy nem féltékenykedett egymásra a germánság „tűz-dühében” a két egymás mellett, sőt egymással összekeverten élő nemzet, hanem olyan fiai voltak, mint a pesti Vitkovics Mihály, a szerb–magyar poéta, a Kazinczy triász tagja, Székács József, aki 1836-ban elsőnek fordította magyarra (immár eredetiből és nem németből!) és adta ki a Szerb népdalok és hősrégék c. könyvét, és ezt az egyenes és helyes utat folytatta a szentendrei Jakov Ignjatović, a szerb irodalmi realizmus megteremtője és Zmaj Jovan Jovanović, a nagy szerb költő és műfordító, – hogy csak ennyit említsek elődeink sorából. S ha még hozzáfűzöm, hogy a Maticát voltaképpen az 1824-ben ugyancsak Pesten indított *Srpska ljetopis* (Szerb krónika) mostoha sorsa hozta létre, máris egészen közel jutottam mondanivalóm magvához. Az 1824-ben alapított folyóirat ugyanis hamarosan válságba jutott, mert kiderült, hogy a pesti szerb polgárság közönyösen viselkedik iránta, és ez indította a lelkiismeretesebb szerb polgárokat, iparosokat, értelmiségieket arra, hogy 1826-ban társaságot hozzanak létre és azzal együtt anyagi alapot is, amely a folyóiratot és a köréje csoportosuló tollforgató „széplelkeket” támogassa. S az alapítók sorában hadd említsük elsőnek Hadžić Svetić Jovant, a fiatal jogászt és költőt, akinek a Gellért-hegyről írt szép versét magyarul is ott olvashatjuk a *Csillagpor* c. antológiában:

Ó, büszke szépség, fénye Budának
Tévedhetetlen jósa időnek is,
Feléd repül a lelkem és új
Énekem át a folyón neked zeng...

Villám a tornyát messze kerülje ki,
És rá ne sújtson. Vén Duna hulláma
A hegy tövét búsult erővel
Árama sodrain el ne mossa.

Am kétségtelen, hogy a jó budai szerb polgárokat nem csupán a folyóirat feltétele kerekítette egy táborba, hanem a velük egy városban (és akkor egy országban) élő magyarok példája, akik egy évvel előbb, tehát 1825-ben alapították meg a „Magyar tudós Társaságot”, amelyből a Magyar Tudományos Akadémia nőtt ki. S lám, száz év sem telt bele, és a hajdani magyar államiság szétbontása után az új jugoszláv királyságban, a Vajdaságban élő, kisebbségi sorsba került magyar írók próbálkoztak folyóiratokat létrehozni, és polgárságuknak ugyanolyan közönyével találták magukat szemben, mint pesti és budai szerb elődeik a 19. század húszas éveiben. Van ebből tanulság a mai nemzedék számára is? Feltétlenül van. Éspedig elsősorban egymásra

utaltságunk és közös, néha nagyon is váltakozó sorsunk. A Habsburg-imperializmusnak (s később az árnyékában megbúvó polgári magyarnak) épp úgy sikerült megosztania és szembeállítania egymással a Duna-táj „kis” népeit, mint később Hitler fasizmusának. S jóleső látni, hogy a ma épülő szocializmus nem állítja szembe egymással a számbelileg kicsiny, de lélekben nagy dunatáji népeket, hanem ellenkezőleg: egyre inkább elismeri létezésük jogát és nyelvi jogaikat is.

Ennek jegyében üdvözli a Jelenkor is az újvidéki Szerb Maticát, amely az elmúlt százötven év alatt vezető intézménnyé, szinte Akadémiává nőtte ki magát. Mert a Pesten alakult Matica már a múlt században, nem sokkal a magyar szabadságharc tragédiája után felismerte, hogy a szerbség központja egyre inkább Újvidékre, a Vajdaság tájaira tevődik át és 1864-ben a pesti Matica Újvidékre költözött. S ha a túlzó magyar polgári nacionalizmus korszakában voltak is nehézségei, de szembe tudott nézni azokkal, s fenn is maradt, még az első világháború súlyos éveiben és a német fasiszta hatalom egésze alatt Újvidékre bevonult ellenforradalmi magyar korszakban is. Az eltelt százötven év azt bizonyítja, hogy ez a szerb kulturális és irodalmi intézmény minden megpróbáltatást győzelmesen vészelt át, és az új, a szocialista Jugoszláviában még inkább megnőtt és kiteljesedett, mint valaha. A Matica folyóirata, a *Letopis* ma egész Jugoszlávia legrégibb és ugyanakkor legélőbb folyóirata most lép 152-ik évfolyamába. A Matica ugyanakkor egymásrautaltságunkról sem feledkezik meg, tekintélyes kiadóvállalata magyar költők szerbre fordított antológiáit adja ki, s most készül a szerb nyelvű magyar irodalomtörténet kiadására. Önállósult könyvtárában több mint 350 000 kötetet találunk, Galériájában mérhetetlen értékű műkinccsetek őriz. A már említett könyvkiadóvállalat évente mintegy ötven kötetet ad ki és ezzel is támogatja a vajdasági szerb irodalom virágzását, emellett azonban a Vajdaságban élő többi nemzetiség irodalmával is eleven kapcsolatot tart fenn.

Szívből kívánunk a százötven éves Szerb Maticának további eredményes és egyre fejlődő, jó munkálkodást.

*

Belgrádban, majd egy évtizedes intervallum után, a múlt év október 2–4. között megtartották a Jugoszláv Írószövetség nyolcadik kongresszusát, amelyen a hat köztársaság és két autonóm terület íróegyesületeinek 250 delegátusa vett részt. Maga a közgyűlés voltaképpen csak formalitás volt, mert ezt megelőzőleg a kongresszus előkészítő bizottsága munkáját sikerrel elvégezte. A bizottság élén Gustav Krklec akadémikus, a horvát költészet és irodalom nesztora állt, akinek tekintélye és egyénisége már egymaga is alkalmasnak látszott – és bizonyult arra – hogy a fennálló nehézségeket áthidalja. Ezek főleg abból adódtak, hogy az előző kongresszus határozata szerint az Írószövetség központja nem állandóan Belgrád, hanem négyévenként más és más köztársaság fővárosa, ahol az illető íróegyesület székhelye van. Így volt ez a székhely egy időszakban Zágrábban, majd Makedóniában. Ez a túlzott decentralizálás azonban, főleg külföldi viszonylatban komoly nehézségekkel járt, bonyolultabbá tette az író- és műfordító-cseréket és más hátrányosságai is mutatkoztak. A VIII. kongresszust előkészítő bizottságnak mindezeket a nehézségeket, igaz, hosszas tárgyalások után, de sikerült kiküszöbölnie, és mire a belgrádi kongresszusra került sor, már az új vezetőség is megalakult, melyben, természetesen, valamennyi köztársaság íróegyesületei is megfelelő képviselést kaptak, az Írószövetség elnökévé pedig *Gustav Krklec*et választották. A kongresszuson már csak a beszédek elmondására került sor, melyekben az előadók az írók és irodalom elvi kérdéseit fejtegették, s végül határozatot hoztak a Jugoszláv Írószövetség akcióprogramjáról.

Nekünk, magyar íróknak őszinte öröm, hogy az Írószövetség élére ezúttal Gustav Krklec, kipróbált és régi barátunk került, aki nem egyszer járt Budapesten, így az elmúlt év őszén is, amikor a Magyar Írószövetség meghívására Desanka Maksimović szerb és Matej Bor szlovén költő kíséretében tartott szerzői estet a budapesti Fészek-klubban, majd utána Pécsen is. Krklec az elmúlt években nem egyszer hívta fel Jugoszláviában a figyelmet arra, hogy a magyar műfordítók buzgó és egyre je-

lentősebb munkásságát viszonzni kell azzal, hogy az eddiginél jóval több magyar művet fordítsanak a délszláv népek nyelveire. S amint ezt az eddigi eredményekből láthattuk, ez a viszonzás mindinkább kibontakozik.

A Körképnek, természetesen, nincs tere arra, hogy valamennyi felszólalást ismertesse, azt azonban megjegyezzük, hogy sok szó esett „egymás irodalmainak kölcsönös megismeréséről”, és ez az „egymás” jelen esetben Jugoszlávia nemzeteire és nemzetiségeire vonatkozik. Két jugoszláviai magyar író is felszólalt a kongresszuson ebben az értelemben. Bogdánfy Sándor író és Bányai János, a jeles kritikus és irodalomtörténész. Az utóbbi felszólalásából idézünk néhány, számunkra is érdekes és jelentős részletet.

„A hatvanas évek második felében, amikor a jugoszláviai magyar irodalom „születésének” ötvenedik évfordulójához közeledett – fontos előzmények után –, kivételes módon felerősödött *történetének* kutatása és feltárása; résztanulmányok, bibliográfiák; tudományos tanácskozások, írói emlékezések fordultak ennek az irodalomnak a múltja felé, azzal az elsődleges céllal, hogy választ kapjanak irodalmunk jelenlegi törekvéseiben, alakulásaiban az időszerű dilemmákra és kérdésekre. Mert éppen ekkor vált igazán sürgetővé a jugoszláviai magyar irodalomnak, mint sajátos szellemi képződménynek és jellegzetes történelmi-társadalmi produktumnak *kritikai* megítélése. Ezekre az évekre már kialakultak mindazok a feltételek, amelyek mind alkotmányos, mind pedig sajátosan irodalmi (esztétikai) szinten lehetővé tették ennek az irodalomnak gyorsabb, egyenletesebb, tudatos fejlődését. Egy folyamat ért be a hatvanas évek második felében, minekutána nem lehettek kételyek ennek az irodalomnak hovatarozása, látszólagos hagyománytalansága körül, hiszen megvoltak már a természetes fejlesztéséhez szükséges intézmények (könyvkiadó, sajtó, színház, folyóiratok, egyetemi tanszék, tudományos intézet). Ezzel egyidejűleg azonban egy újabb folyamat veszi kezdetét. Az irodalmi élet meglevő keretein belül megindul a differenciálódás folyamata, amit – logikusan – a kritikai irodalom felerősödése kezdeményez, aránylag magasra emelve az *irodalmi standard* kritériumait. A kritika tudatosítja azokat a feladatokat, amelyeket a korábbi évtizedekben szinte programszerűen megkerült. Nyilvánvalóvá válik ezáltal, hogy a jugoszláviai magyar irodalom történetének egy új szakaszához érkezett el, ahhoz a szakaszhoz, amelyben már teljes egészében megszűnik a két háború közötti időszakból örökölt kisebbségi tudat, annak jellegzetesen irodalmon *kívüli* vetületeivel együtt. Ezáltal a jugoszláviai magyar irodalom valóban *irodalmi* feladatokat tud vállalni, ami – természetesen – társadalmi szerepét és jelentőségét is méltányosabbá teszi.

A jugoszláviai magyar irodalom történetének rendszeres értékelő igényű vizsgálata, s azzal párhuzamosan a folyó irodalmi termés kritikai elemzése és felmérése jellemzi tehát azt az új folyamatot, amely egészen napjainkig vezet, ezzel arra készítve a vizsgálót, hogy a sajátosságok és jellegzetességek megfigyelése közben elsősorban az *irodalmi tények* és az *irodalmi érték* természetére figyeljen. Ennek az irodalomnak belső igénye, hogy Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek irodalmival, valamint a magyar (magyarországi, romániai, csehszlovákiai) irodalmakkal egyenrangúan és együtt – a különösségek szem előtt tartásával – vizsgálják és értékeljék. Ne tekintsék tehát ide vagy oda *sorolhatónak*, hanem úgy vizsgálják, mint minden „nemzeti” irodalmat. Ez a *belső igény* természetesen az irodalmi értéknek a függvénye. Valóságos irodalmi érték nélkül ugyanis ki sem alakulhatott volna.

Ennek a belső igénynek a kialakulását és a megvalósulását figyelhetjük meg a jugoszláviai magyar irodalom elmúlt három évtizedes fejlődése során, Jugoszlávia szocialista öngazgatású társadalmi viszonyai között.”

„Minden nyelvi (irodalmi) megnyilvánulás, ha csak nem terhelt beteges tünetekkel, teljes (totális) megnyilvánulás, önmagában már a partikuláris, a részleges tagadása. Ezért tekintjük az irodalmat a *nyelv* művészetének. Vagyis azzal az irodalomtudományi megállapítással számolunk, hogy a nyelv aktív, meghatározó jellegű anyaga az irodalomnak, mert nem tárgyként, hanem formáló tényezőként vesz részt az

irodalmi alkotás strukturálásában, minthogy maga is társadalmi termék és egy társadalmi (nemzeti) közösség egész tudatvilágát viszi az irodalmi alkotás jelentéskörébe. Ezért nem mindegy, hogy *hol* ír magyar nyelven a magyar író. A jugoszláviai magyar népnyelvi, valamint az élő, mai magyar nyelv kutatásai jelentős mértékben járulnak hozzá a jugoszláviai magyar irodalom jellegzetességeinek, természetének megértéséhez.

Éppen ezért mondhatjuk, hogy a nemzetiség nyelvén írott irodalom egységes és teljes is. Nem egy nagyobb nyelvi közösség (az anyanemzet) irodalmának, nyelvi jelenének többé-kevésbé távoli visszhangja, tehát nem partikuláris az anyanemzet irodalmával szemben. A nemzetiségi irodalom elsősorban *nyelvi* szempontból teljes, ön-maga (nyelvi) törvényvilágát igazolja, belső koherenciát mutat. Épp úgy, mint minden nemzeti irodalom. S ez annál inkább így van, mert az irodalom (mint nyelvi és társadalmi megnyilvánulás) – ha valóban irodalom – nem vállalhat mellékes, az irodalomtól nem idegen, de az irodalmi érték szférájában semleges, partikuláris és részleges feladatokat, amilyeneket például – a jugoszláviai magyar irodalom a két világháború között, a társadalmi elnyomatás és a kialakulatlan irodalmi kritériumok között vállalni kényszerült. A „helyi színek” elsődlegessége az irodalmiság nyelvi jegyével szemben ilyen partikulárisra kényszerítő feladat volt. E fundamentális *kritikai* feltétel nélkül a nemzetiségi irodalmat valójában nem tekintjük irodalomnak, hanem bizonyos, sokszor fontos és igazolt nemzetiségi – ha akarjuk politikai vagy napi politikai – feladatok hordozójának. Ha nem értjük meg, hogy a nyelvből sajátos módon kiépülő irodalmi alkotás önmagában teljes, bár virtuális világkép, s ez egyaránt érvényes a nemzeti és nemzetiségi irodalomban, akkor nyilván mellébeszélünk, s az irodalmat megfosztjuk természetének éltető nedveitől.

Ez az alapszint, amelyről el kell indulni, hogy meghatározhassuk a nemzetiségi irodalmak általános és általánosan is érvényesíthető elvi és elméleti meghatározóit, elsősorban azokat, amelyek mindenképpen hangsúlyozzák ezen irodalmak *nemzetiségi* jellegét és szerepkörét – a népek egymás közötti megértésében és közeledésében a kulturális javak s értékek terjesztésében betöltött szerepét –, ugyanakkor azonban nem hozzák a nemzetiségi irodalmakat a nemzeti irodalmakhoz viszonyítva alárendelt vagy éppen kisebbségi viszonyba. Mert a jugoszláviai magyar irodalomnak nemcsak *belső igénye*, hogy a megítélésére alkalmazott kritikai és történelmi kritériumok a nemzeti irodalmakéval legyenek azonosak, hanem éppen ez a feltétel arra, hogy mint *irodalom* konstituálódhasson. Mert csak mint ilyen értelemben konstituált irodalom őrizheti meg jellegzetességeit és különösségeit, és végezheti el azokat a feladatokat (is), amelyek sajátos történelmi és társadalmi helyzetéből (nemzetiségi jellegéből) adódnak.”

*

Jugoszláviában sokféle irodalmi díj van, s ezeknek sorában kétségtelenül egyik legrangosabb az, amelyet minden év októberében Belgrádnak a német fasizmus alóli felszabadulásának évfordulóján adnak ki. A díjat nem csupán írók, hanem művészek, kiváló munkások, jeles értelmiségi férfiak is kapják. Az idén az októberi irodalmi díjat Mladen Markov, ez a bánsági születésű és – tegyük hozzá – bánsági ihletésű, Bánság tájainak és embereinek varázsában élő és dolgozó író kapta. Érdemes szólni róla, s felhívni rá a magyar olvasók figyelmét.

Markov 1934-ben született, a bánáti Samoš (Számos) községben. Eddig három regénye és két novelláskötete jelent meg; a két kötet közül a *Banatski voz* (Bánáti vonat) 1973-ban, a másik pedig: *Zablji skok* (Békaugrás) 1974-ben. Az Októberi-díjat ez utóbbi kötetéért kapta, de kétségtelen, hogy a díj egész eddigi életművének is szól.

A Békaugrásban Markov kizárólag gyerekkori háborús élményeit írta meg, míg a Bánsági vonat c. kötetét azért tartom jelentősnek és érdekesnek, mert ebben nemcsak a német fasizmus kis népeket megrontó tébolyát tárja fel, hanem jórészt annak következményeit is. A háborút követő korszakot. Mert kétségtelen, hogy a kis népe-

ket megosztó és egymás gyűlöletét felszító imperializmus nem csupán a bánági németekben ébresztette fel a „volksdeutsch”-tudatot, hanem a magyarokból, szlovákokból, románokból és szerbekből is kiváltotta ennek reakcióját és a gyűlölet lángja ezért csapott fel oly hevesen. És a gyűlöletnek ez a szelleme élt tovább a fasiszmus külsőleges leverése után is a Bánátban, hogy olyan ún. osztálygyűlöletbe csapjon át, amelynek gyökerei nem is a marxi osztályharcban keresendők, hanem sokkal mélyebben, a megrontott lélek, a szellem posványjaiban. Osztálykülönbség nélkül. Ez pedig éppenséggel a *Farkasvadász* c. novellában tükröződik legerőteljesebben. Ez az elbeszélés a „Bánati vonat” c. kötet talán legerőteljesebb alkotása. Itt két, magát partizánnak kiadó alakban tükröződik; ezek nem harcolnak a németek ellen, hanem gyáván bújkálnak, hogy aztán a szovjet csapatok megérkezése után, a zavarosban halászva, partizánnak tüntessék fel magukat, holott nem voltak azok, csak karriert akartak csinálni, minden áron fel akartak jutni az uborkafára, S hogy mennyire nem voltak kommunisták, az éppen kispolgári szellemükből világlik ki, úgyhogy még a háború alatti bűntudatukat, tehát egyszerű paraszti megmentőiket is megtagadják és cserbenhagyják.

„Tanuljunk meg gyűlölni!” hirdették fennen a német megszállás idején azok a torontáli németek, akik az egykori „torontáli szellemet” megtagadva önmagukkal és „néptársaikkal” is igyekeztek megértetni, hogy ezen a soknemzetiségű területen véget kell vetni a népek természetes szolidaritásának, a jószomszédi szellemnek, s helyette a gyűlölködés talaján kell az új világot „elrendezni”. Mladen Markov írásainak épp az a legfőbb értéke, hogy a valódi szocializmust akarja, a kis népek természetes együttélését, és ezért mutat rá, milyen szörnyű következménnyel jár a fasiszta szellem, a gyűlölködés átvétele. A „Bánági vonat” c. elbeszélésben a vicinális Számosból, a szerb faluból indul Pancsova felé és útközben négy náció adja át egymásnak az ülőhelyet; szerb a szlováknak, szlovák a magyarnak, magyar a németnek; íme, a jelképes uraskodás meddig tart... Az egymás ellen kijátszott kis népekről tömörebb, mélyebb és igazabb írást még eddig nem olvastam, mint ebben a rövid kis novellában.

Mladen Markov a Bánág földjének szülötte és a Bánág embereinek „elvárszolt lelke”. Írásmódját megújult realizmusnak nevezném, amely *alapjában* szocialista, a legmélyebben az. Ebben a realizmusban van egy irónikus, egészséges tónus, amely a benne élő szerelmet nem engedi az elfogultságig jutni. Mesteri ábrázolója szülőhazája légkörének, néhány szóban, ügyesen megválasztott részletben elénk varázsolja a bánati rónaságot, a deliblái homokpusztát, a szomszédos Kárpátok lehetőségét, a nemzetiségileg heterogén városok és falvak légkört.

Ha Mladen Markovval, a bánági táj és embereinek mesteri ábrázolójával, eddigi életművével foglalkozunk, óhatatlan, hogy egy másik nagy jugoszláv íróra, az immár klasszikus Ivo Andrićra ne gondoljunk, aki szintén szűkebb szülőföldjének, Boszniának és Hercegovinának megszállottja volt, s ezt az istenhátamögötti vidéket világirodalmi szintre emelte. Markov ma negyvenesztendős. Első pillanatra talán merésznek látszik a párhuzam, de mégis megvonom. Andrić lassan, de egyenletesen érlelődő nagy művész volt; legnagyobb műveit már ötvenes éveinek végén, hatvanas éveiben alkotta. Markovban is ilyen lassan érlelődő írói egyéniséget látok, aki eddigi évtizedeiben hűséges volt szülőföldjéhez, a Bánáthoz, amelynek legalább annyi sajátos, rejtett értéke van, mint Boszniának. Csak azzal a különbséggel, hogy térben (és lakosaiban is) ez a táj hozzánk, magyarokhoz közelebb áll, mint Bosznia és Hercegovina. Ezért várok sokat Markov írói jövőjétől.

KÖLTŐ A KÖLTÉSZETRŐL

– Vas István: Az ismeretlen isten –

A FÜGGETLENSÉG ELŐNYEI

A költők nem mindig kedvelik a kritikusokat. Beszélnek is róla eleget. Bizalmatlanságuk régóta nem volt olyan eleven, mint manapság, midőn a legtöbb költői nyilatkozatban ott olvasható az indulatosabb vagy szelídebb megrovás a bírálattal iránt. E megrovás ritkábban a kritikusok morálját, sűrűbben felkészültségét, irodalomértését és ítéletét érinti. Nem is mindig jogtalanul. Vas István sem a bizalom felsőfokán beszél a kitikusi szakma hivatásos képviselőiről. Iróniával, időnként határozott ellenérzéssel szemléli tevékenységüket. „Szinte kötelességünk [...] időnként szót emelni a kritika dogmái ellen, amelyek annyiban is használhatatlanabbak a vallási dogmánál, hogy sokkal változékonyabbak és néha még merevebbek is” – írta ifjúságában Halász Gáborral vitatkozva. És ma is mosolyog azokon „a hivatásos kritikusokon – tartozzanak bár a szellemtörténeti, a társadalmi, a lélektani vagy a strukturalista iskolához –, akik egy megbízhatóan tudományos módszer birtoklásának kielégítő érzésében jellemeznék és ítélnék meg írókat és műveket...” Schöpflin Aladár igazát osztja: „... tévhit [...], hogy az irodalom sorsa a kritika kezében van, holott a dolog fordítva igaz: a kritika sorsa van az irodalom kezében.” Valóban, az irodalomtörténet is igazolja, hogy csak magasrendű irodalom közelében és sugárzásában nőhet fel színvonalas irodalomkritika. S hogy nem a kritika vizsgálja a költészetet, hanem megfordítva: a költészet a kritikát.

Persze Vas István könnyen fogadhatja el és igazolhatja a Schöpflintől eredő axiómát. Ő maga is költőként tanulmányozza, magyarázza és ítéli meg az irodalmi műveket. Nem tartozik a hivatásos kritikusok közé, s ezért nem kötik a szakma előítéletei, babonái és illemszabályai. Helyzetének és szerepének a függetlenség ad különleges lehetőséget és előnyt. Négy évtizedes kritikus munkássága, esszéíró tevékenysége egy jelentős költő felismerő képességével és műhelyének tapasztalatával gazdagította a magyar irodalomismeretet. E négy évtized során termékeny kölcsönösséget tudott kialakítani a költészet és a kritika között. „... amióta félig-meddig tudatosan kezdtem verset írni – fejtegeti –, azóta kritikával is folyamatosan foglalkozom. Ismertem, persze, a műfajok határait, és ezeket, kivált eleinte, igyekeztem is tiszteletben tartani. De magamban, belül, nem sokba vettem a műfaji különbségeket. Cikkeimben, tanulmányaimban is mindig arról beszéltem, ami érdekelt, ami fontos volt nekem, és gyakran vettem észre, hogy olyasmi csapódik le a versben, ami előzőleg valamelyik bírálatomban keresett kiutat, és fordítva, a versnek valamilyen tétova rezzenése később egy cikkben jutott végső megfogalmazáshoz.”

Vers és tanulmány valóban elválaszthatatlan Vas Istvánnál. (Külön feladat lenne annak vizsgálata, hogy eleve intellektuális költészetébe milyen módon és milyen mértékig hatolt be az esszé módszere és stílusa; hogy néhány jellegzetes verse hogyan közeledik az esszé felé.) Kitérítetett helyen, *Megközelítések* című kötetének bevezetőjében utalt arra, hogy számára a kritika is művészet, művészi munkát és feladatot jelent. A maga módján abban a hagyományos vitában szavazott, amely a tudományos és a művészi kritika hívei között zajlik a romantika és a szimbolizmus óta. A bírálat jellege tekintetében azonban folyik egy másik vita is; és talán ez a lényegesebb. Valójában nem az a fontos, hogy valaki művészetnek vagy tudománynak tekint a kritikát, hiszen mind a kettő lehet jogosult. Költők tollán a bíráló

lat valóban (és örvendetesen) művészet, mint ahogy Vas Istvánnak is sikerült megvalósítania ezt az ihletett feladatot. Lényegesebb, hogy valaki a kritikát pusztán önkifejezésnek vagy megismerésnek is tekinti; azaz, hogy a kritika személyesen impresszionista vagy tárgyilagosan ítélkező. Vas István tudatában van annak, hogy minden bírálat viszonylagos és esetleges. „... valamirevaló művészről – mondja – nem is lehet végleges kritikai képet alkotni; sem most, sem ezer év múlva.” Az impresszionista bírálat szubjektívizmusát mégis elutasítja, s ezzel a tárgyilagos ítélkezésre adja szavazatát. „... a viszonylagosságnak, esetlegességnek a felismerése – folytatja az előbbi gondolatot – nem azonos a nihilizmussal, még az impresszionizmussal sem: nem zárja ki a kritika határozottságát, az éles kontúrokat.” A kritika művészetét arra kívánja használni, hogy megismerje, feltárja az olvasott szöveg valóságos természetét.

Mint mondtuk, költőként szólni a költészetről különleges előnyt jelent. Ennek a helyzetnek és szerepnek irodalmunk történetében nagy hagyománya van. Mindig voltak írók, akik szépirodalmi tevékenységük mellett érvényesen beszéltek az irodalom dolgairól, ítélték meg világirodalmi vagy hazai mestereiket és kortársaikat. Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, József Attila, Szabó Lőrinc, Radnóti maguk is kiváló kritikusok voltak. És az élők? Illyés, Németh László, Illés Endre, Kolozsvári Grandpierre, Somlyó György, Szentkuthy Miklós és persze maga Vas István legjobb esszéíróink, ha tetszik, kritikusaink közé tartoznak. Voltak korszakok, midőn az író-kritikusok tevékenysége határozta meg a kritika szerepét a kulturális életben. Arany, éppen a legújabb kritikátörténeti kutatások fényében, érvényesebb kritikusként bizonyult Gyulainál. S a Nyugat költészetéről is jobbára maguk a költők: Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, később Szabó Lőrinc, Sárközy, Forgács Antal, Radnóti és Vas István mondtak érvényes véleményt. Voltak évek, midőn a céhbeli kritikusok ugyancsak lejáratták a szakma és a műfaj becsületét. Például az ötvenes évekre gondolok, Vas István ekkor is ott állt őrhelyén, korrigálta a hitelét veszített irodalombírálatot és őrizte a mesterség erkölcsét, mint a parázsló tüzet. Nem volt szakmabeli kritikus, annál nagyobb felelősséggel és rátermettséggel végezte az irodalom értelmezőjének és bírálójának feladatát.

ÉRTELEM ÉS SZENVEDÉLY

Vas Istvánról szólván felesleges annak bizonyítása, hogy ítéleteiben, világképének alakításában mennyire az értelem, az értelmi belátás vezeti. Racionalista a költészetben is, hogyne lenne racionalista a kritikában, amelytől, mint láttuk, határozottságot vár, tárgyszerűséget, pontos ítéleteket. Kiméletlen iróniával szól az úgynevezett „költői” kritikáról, a „költőieskedő kritika fennkölt dagályá”-ról. Meggyőződése, hogy „a vers ugyan lehet bonyolult, sőt homályos vagy akár érthetetlen, de a költészetről – mint minden más művészetről is – a lehetőségekhez képest egyszerűen, világosan és érthetően kell beszélni.” Ez az igény határozza meg elemző és értelmező módszerét, bírálatainak felépítését és stílusát. Vas István elutasítja azt a gyakran tapasztalható eljárást, amely a szöveget pusztán alkalomnak tekinti, hogy ürügyen kifejtessen valamilyen elméletet. Hasonlóképpen megveti azt a kritikusai erőszakot, amely úgy igazol eleve kész ítéleteket, hogy eltorzítja a szöveg eredeti jelentését vagy összefüggéseit. S ha ilyent tapasztal, nyomban küzdőtérre lép. Szép példája ennek *Vörösmarty és Babits* című, 1950-ben írott vitacikke, amelyben tudós professzorral szemben védelmezte Babits Mihály Vörösmarty-tanulmányait.

Esszéiben és kritikáiban a szöveg jelentését, illetve az írói személyiség természetét deríti fel elsőnek; s innen halad az általánosabb következtetések felé. Az irodalomtörténet tágasabb kategóriáihoz és összefüggéseihez, az életmű, az irányzat vagy a korszak megértéséhez, magyarázatához. Cikkei sokféle célt szolgálnak, különféle kritikai műfajokat képviselnek. Találhatók közöttük nagyobb tanulmányok, pontosabban irodalomtörténeti esszék (például Eötvös Józsefről, Babitsról, Kosztolányiról, Horatiusról, Villonról, a műfordításról), bevezetők különféle könyvekhez

(például az angol barokk líráról, Shakespeare-ről, Anatole France-ról, Goethéről, II. Rákóczi Ferencről), vitacikkek (pl. Németh Lászlóról, a költészetről és a politikáról, az urbánusokról és a népiesekről), bírálatok (Vajthó László, Gelléri Andor Endre, Schöppflin Aladár, Hemingway, Kádár Erzsébet könyveiről), baráti bevezető előadások (Garai Gábor, Vészi Endre, Somlyó György szerzői estje előtt), verselemzések, naplójegyzetek és más, személyes természetű műfaji alakzatok. Ezek az írások természetesen megfelelnek az adott kritikai műfaj követelményeinek. Az irodalmi tények hiteles megértésének és a leszűrt ítélet pontos megfogalmazásának igénye azonban valamennyiüket átszövi.

Vas István a gondolkodó kritikus eszményét valósítja meg. Nem kész ítéletekkel, eleve adott sémákkal közeledik a választott művekhez; elfogulatlan, értő olvasás után alkot véleményt. Az olvasott műalkotás, a tanulmányozott írói személyiség belső természetéhez, lényeges tulajdonságaihoz férkőzik. Nem éri be azzal, hogy csupán a szöveg „felületéről” szerezzon ismereteket. „... aki a költészetet nemcsak hideg szövegnek tekinti – hangoztatja –, tudja azt is, hogy a valamirevaló versnek szó szerinti, külső értelme mögött van egy mélyebb, belső, képekkel, zenével, hangsúllyal kifejezett értelme is. Ez a titkosabb értelem sokszor összhangban van a vers epidermis-értelmével, de izgalmasabb esetekben eltér attól, s van, amikor ellentmond annak.” Vas István mindig e belső, titokzatosabb értelem megfajlására vállalkozik. Tudja, hogy a jó kritika alapvető feltétele a jó és pontos olvasás, amely az irodalmi mű teljes információs bázisát figyelembe veszi. A közvetlen értelem mellett meghallgatja a kompozíció, a nyelvi forma, akár a verselés titkosabb, közvetettebb jelentését is. És e teljesebb értelem tanulmányozása után fogalmazza meg kritikai ítéletét.

Érdeklődése nemcsak a szöveg mélységébe hatol, az olvasott mű távolabbi összefüggéseit is felkutatja; gyakran esztétikai elveket, morális felismeréseket fogalmaz meg a szövegelemzés nyomán. Miközben a szövegen gondolkodik, a világon és önmagán is gondolkodik. Nem zárja képzeletét az adott kritikai feladat keretei közé; nem fékezi agyát, ha az túl akar jutni gondolataival azon a körön, amit az olvasott szöveg megjelöl. Írásain érződik, hogy gazdájuk nem pusztán kritikai foglalkozásban, hanem irodalomban, erkölcsben és társadalomban gondolkodik. Lehet, különféle kritikai műfajokban rendezi el vizsgálatának eredményét, s igyekszik megfelelni a műfaji változatok belső követelményeinek. Ám az is kétségtelen, hogy mindegyik írása *esszé*, a szó legjobb (eredeti) értelmében: gondolatok és eszmék kísérleti terepe. Vas István, ebben a tekintetben, a Nyugat esszéíróinak: Babitsnak, Kosztolányinak, Füst Milánnak az örökségét folytatja. Gondolat és szenvedély, logikus következtetés és művészi érzékenység szövetkezik tanulmányaiban, kritikai esszéiben. Az irodalom mibenlétéről és emberi – humanisztikus – jelentőségéről az írói esszé, amilyen az ő tanulmányírása is, általában pontosabban és gazdagabban beszél, mint a céhbéli kritika. Ez a gazdagság, az írott szöveg emberi lényegéig hatoló pontosság ugyancsak Vas István kritikai helyzetének előnyeihez tartozik.

A gazdagságnak és pontosságnak az esszé mögött álló írói személyiség ad fedezetet. A szövegelemző kritikanak, különösen korunkban, a tudományos személynélenség jelenti a célját és eszményét. A strukturalista vagy szemiotikai vizsgálat mindenképpen háttérben hagyja az elemző személyét, ki akarja küszöbölni alanyiságát, izlését, érzékenységét. „Egzakt” eredményekre törekszik (persze már amennyire az irodalomtudomány utánozhatja a természettudományok egzakt módszerét), és a művet építő elemek mennyiségi vonatkozásában, összefüggésében próbálja megragadni az esztétikai hatást. Törekvése semmiképpen sem jogtalan, hiszen az esztétikai minőség végső fokon bizonyára levezethető a szöveg információs sajátosságából, abból a bázisból, amelyet már mennyiségi összefüggések alkotnak, s amelynek vizsgálata már valóban a szemiotika és az információelmélet körébe tartozik. Az is valószínű, hogy az információelmélet és a szemiotika bevonása avatta a hagyományos irodalomkritikát modern irodalomtudománnyá. Ám a személyes közélet, a művészi kritika hagyományos funkcióját és szerepét mindez nem szüntette meg. Csak éppen nyilvánvalóbbá tette, hogy a művészi kritika valódi alkotó szemé-

lyiséget követel. Személyiséget, amelynek megvan a maga külön törvénye, belső története és evokatív ereje. A magyar gondolkodás (és kritika) történetének komoly hiányossága, hogy az elméletek és bírálatok mögött nem állt mindig önálló, érdekes és hiteles emberi személyiség. (Maga Vas István is erre utal: „Magyarországon [...] Széchenyi óta a gondolatok és elméletek mögött ritka a személyiség aranyfedezete.”) Az írói kritikák jelentőségét éppen az adta, hogy az esszészerűen fogalmazott tanulmányok és bírálatok eleven és hiteles alkotó személyiségre utaltak. Babits, József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés – és Vas István tanulmányainak a nagyszabású emberi személyiség is kitüntetett szerepet ad.

Kritika és személyiség eme kölcsönössége sejteti, hogy Vas István tanulmányai nem pusztán rációval közelednek az irodalomhoz. Hiszen költői személyiségét is csak részben határozza meg a ráció, a mindent átvilágító józan értelem. Verseiben legalább ilyen szerepe van a szenvedélynek, annak a belső tűznek, amely választott eszmékért és eszményekért hevül. Egyénisége és életműve alapvető emberi választásokhoz és önkéntes elkötelezettségekhez igazodik. Ilyen kötelék fűzi magyarságához, a magyar nyelvhez, irodalomhoz és hagyományhoz és ilyen a szocializmushoz, a szocializmus eszményeihez, klasszikus célkitűzéseikhez. Tanulmányait is átsugározza a személyes választásból és elkötelezettségből eredő szenvedély. Nem hideg fővel közeledik a költészethez, elfogulatlansága nem jelent közömbös „impassibilité”-t. Ellenkezőleg, gyönyörűséggel és várakozással, mint aki tudja, hogy olvasmányai életének alapvető igazságát, mindent átható sorsvállalását erősítik meg. Verseket olvasva és magyarázva személyes kapcsolatba kerül a szöveggel és alkotójával. Nemcsak érti a verset, be is fogadja, tulajdon személyiségét gazdagítja általa. A költészet morális jelentőségének tudatában Rilke híres, általa is idézett sorát követi: „Denn da ist keine Stelle / Die dich nicht sieht: du musst dein Leben ändern”. Tudja és vallja, hogy verseket olvasva, költőket tanulmányozva változott és alakult az ő élete is.

KÖLTÉSZET ÉS ÉLET

Vas István azokhoz a költőkhöz vonzódik, akik szellemük rendje és értelmük világossága révén tudtak úrrá lenni a környező világ zavarán, a történelem kihívásain. Mindenekelőtt Horatiushoz, Goethehez és Kosztolányihoz. A latin költők „élni tudását” és arányosságát, Goethe szenvedélyeket fegyelmező egyetemességét és Kosztolányi fölülményes iróniáját, megértő szeretetét klasszikus példának tekinti; ami persze nem jelenti azt, hogy csupán a költészet „latinos” hagyományát fogadja el és éli át. Belső vonzalommal tud beszélni Villon lázadásáról és Whitman erőteljes indulatairól. Valójában Goethe egyéniségében sem a klasszikus értelmet szereti, hanem a „mozarti” tisztaságot, amely mögött ott rejlik a legyőzött szenvedély, az igába fogott ösztön, a renddőlő szervezett nyugtalanság. „Dramai dallamosságról”, „tudással terhes egyszerűségről” beszél. És Nelly Sachs modern borzalmakról valló költészetében is a tragédiából születő megtisztulást méltányolja. „Költészete – olvassuk – a véres és mocskos valóságból, az üldöztetésből és a gyalázatból indult el a felé a tisztaság felé, amely nem tűri, hogy félrevezető esetlegesség vagy olcsó hatás tapadjon a fájdalomhoz és a vádhoz.” A költészetnek, Vas István szerint, értelmes rendet kell teremtenie a lélekben és, ha van rá mód, a világban; intellektualitása mégsem az élet felett lebegő, szemlélődő értelem.

Az értelmi tisztaság mellett ezért kerül költészetről való tudatának központjába az életszerűség és a személyesség, mint esztétikai elv és alkotást formáló erő. A modern líra, tudjuk, nem egyszer tagadja meg éppen ezeket az elveket. A modern költészet igen gyakran elvonatkoztatott és személytelen, s vannak, akik éppen e két tulajdonságban határozzák meg a költői modernség két principiumát. Vas István sem ítéli el őket, sőt érdeklődéssel hajol eredményeik fölé. Vagy nem ő fedezte fel a magyar irodalom számára Eliot-ot, a személytelenség modern apostolát? Mégis, vonzalma azoké, akik nem tagadták meg az életszerűség és a személyiség hagyo-

mányait; pontosabban új módon, a modern költő módján folytatják ezeket a hagyományokat. Vas Istvánnak meggyőződése, hogy mindig lehet új feladata, új szerepe a hagyományos poétikának. És az életszerűség, a személyesség ellen még nem döntött az idő, „... a költészet – állapítja meg *Az ismeretlen isten* című előadásában – szabálytalanul közlekedő földalatti. A költészet mindig máshonnan jön. A költészet mindig más.” Más, vagyis az elvonatkoztatás és személytelenség kultusza idején is lehet váratlanul személyes és életszerű.

Szívesen foglalkozik azokkal a költőkkel, akik létre tudták hozni a modernség, valamint a személyesség és életszerűség természetes egységét, s újításaikban, sőt forradalmaikban sem tépték el magukat évezredek lírai hagyományaitól. Innen ered vonzalma Apollinaire költészetére. A *Mirabeau híd* költőjének Vas István a mai magyar költészetbe akreditált nagykövete. 1940-ben az ő és Radnóti Miklós fordításában jelent meg a francia költő verseinek első magyar válogatása. És azóta újabb három magyar kiadás fordítói között töltött be vezető szerepet. Apollinaire költészetét azért tanulmányozta és fordította akkora szeretettel, mert az élet és a valóság iránt érzett vonzalmat fedezte fel benne. „Apollinaire modernsége – hangoztatja – elsősorban a költői tartalom, a tematika, az érzésvilág megújulása volt. Azt a lírizmust, amely Nerval, Baudelaire, Rimbaud és kivált Lautréamont óta egyre inkább befelé, a lélek titkai és látomásai felé fordult, most hirtelen kifelé fordította, a külvilágra, az életre, a kézzelfogható valóságra.”

Másik, már újabb keletű felfedezése, amellyel ugyancsak megnövelte a magyar líra érdeklődésének világirodalmi horizontját, a Nobel-díjas Saint-John Perse költészete. A francia költő sodró erejű lírája az alkotó személyességbe vetett eredendő hitét erősítette meg. A *Bólyákat*, ezt a hatalmas „lírai eposzt” néhány éve ő tolmácsolta magyarul. A fordítás elé írott bevezetőjében tanulságosan beszélt arról, hogy Saint-John Perse lírai személyessége hogyan fordult szembe a személytelenség kultuszával, és azzal a lírai nihilizmussal, amely mindjobban terjed a világ költői között. „Ennek a lírai nihilizmusnak – olvassuk – talán legmesszebbre menő következménye minden líra alapjának, a lírai személyiségnek tagadása. Logikus következtetés. Nincs az a költő – hacsak nem költészetben aluli örült –, aki csak önmagában hinne; s a világban és az emberekben csak az hihet igazán, aki nem kételkedik önmaga teljes valóságában. Bizonyos fajta modern költészet dezintegrációjában következetes folyamat volt, hogy amikor már nem hitt a világ és az emberek valóságában és összefüggéseiben, elvesztette az én, a személyiség összefüggő valóságát is. Saint-John Perse lírájában viszont éppilyen természetes együtthatója a személyiség szuverenitásának a világ valósága és az emberek szuverenitása. Költészetének szépségéhez és nagyságához hozzátartozik hite a világ szépségében és az emberek nagyságában – innen van verseiben a majdnem whitmani kedv a részletezésre, tárgyak és emberek felsorolására.”

Hasonló költői erények: az életszerűség, a valósághoz forduló, nyitott költői személyiség és a világgal azonosuló vagy szembeforduló költői szenvedély vonzotta a görög Kavafisz „történelmi anekdotizmusához” vagy a német Nelly Sachs kathartikus költészetéhez. Apollinaire, Saint-John Perse, Kavafisz, Nelly Sachs (és persze Horatius, Villon, Goethe, Babits, Kosztolányi) életművében és poétikájában a saját költői személyiségének és költészetéről vallott nézeteinek a természetes szövetségeit kereste és találta meg.

KÖLTÉSZET ÉS SZOCIALIZMUS

Vas István a szocialista eszmék körében kezdte írói pályafutását, és nehéz terepen, váratlan fordulatok között is kitartott ifjúságának eszményei mellett. Az önmagához való hűség, az elkötelezettség következetes fenntartása különben is személyiségéhez tartozik. Ma is szocialistának vallja magát, a legnagyobb hangsúllyal éppen abban a nyilatkozatában, amelyet a *Vigília* című katolikus folyóiratnak adott. A szocialista társadalmat eltorzító szektáriánus politikától azonban távol tartotta

magát. S elkötelezettségében azóta is azt a szerepet vállalja, amelyet teoretikusan Lukács György „partizán-elmélete” alapozott meg. „... a pártköltő – fejt ki Lukács – sohase vezér vagy sorkatona, hanem mindig partizán. Vagyis, ha igazi pártköltő, mély egyetértésben van a párt történeti hivatásával, a párt által kijelölt nagy stratégiai útvonallal. Ezen belül azonban egyéni eszközeivel szabadon, saját felelősségére kell, hogy megnyilatkozzék.” Vas István nem „pártköltő”, még abban az értelemben sem, ahogyan Lukács György felfogta a „pártköltészetet”, ám mindenképpen „partizán”. Midőn a költészet és a politika viszonyáról értekezik (közvetlenül a felszabadulás után), nagyjából ugyanazt fejt ki, mint Lukács: „... akit a politika szenvedélyesen érdekel, hajlamos arra, hogy egyénien és eredetien gondolkodjék róla, s amit gondolt, egyénien és eredetien fejezze ki. Így válhatik aztán a párt pillanatnyi szemszögéből eretnekké az, aki később a dolgok természetes rendjénél fogva a párt reprezentatív művésze lesz.” A cikk szerzője József Attilára hivatkozik, de alig egy évtized múltán hivatkozhatott volna Déry Tiborra vagy Benjámin Lászlóra is. Állásfoglalásában a szocialista irodalom egy változatának függetlenséget és pártosságot egyesítő magatartása nyert meghatározást és magyarázatot.

Függetlenségének nagy hasznát vette éppen a felszabadulás után. Irodalom-szemléletében és kritikáiban ekkor magányos kísérletként nyilatkozott meg az a szocialista művészetpolitika, amely nagy és fájdalmas kerülők után csak másfél-két évtized múlva valósult meg. Vas István kritikai tevékenységében és vitáiban (melyeket időnként nagytekintélyű ellenfelekkel kellett folytatnia) a szocialista irodalomfelfogás nyitottabb és türelmesebb válfaja érvényesült. Egyszersmind körvonalakat nyert a demokratikusabb és eredményesebb irodalompolitika lehetősége. E vitacikkek írója is a nyitottság elvét hangsúlyozta akkoriban. „A szocializmus – írta 1948-ban – arra hivatott, hogy tágitson, nem pedig, hogy szűkítse eszmevilágunkat.” Ennek az elvnek a jegyében lépett fel a neofita buzgalom, az elzárkózó provincializmus és a dogmatikus fanatizmus jelentkező tünetei ellen. S midőn a vitákban már nem hallathatta szavát, a világirodalom klasszikusairól közölt tanulmányokat, hogy a progresszív és humanista örökség szép példáit állítsa a közvélemény elé. A nyitottabb irodalompolitika, a művészi és erkölcsi értékek befogadása érdekében sürgette azt is, hogy a szocialista művelődés ne zárkózzék el Babits, Kosztolányi és Kassák nagyszabású életműve, haladó öröksége elől.

Hitte és vallotta, amit különben Marx és Lenin is hirdetett, hogy a szocializmusnak vállalnia kell az emberiség egész haladó örökségét, a francia forradalom igazságait, a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget éppúgy, mint az emberiség vagy a magyarság klasszikus kulturális értékeit. „A szocializmus – írta még 1936-ban – nagy hagyományainál, gondolatvilágának magához hasonló ereje folytán éppen megengedheti magának, hogy minden életerős gondolatot megemésszen, magába olvasson és erejétől erősödjék.” Szocialista íróársai közül, éppen ezért, József Attilát és Nagy Lajost becsülte igazán, azokat az írókat, akik maguk is vállalták a humanista örökség gondozását, továbbvitelét. Az ő dogmáktól mentes gondolkodásuk, gazdag személyiségük hatott meggyőződésének kialakulására; tőlük tanulta az irodalmi tudat demokratizmusát és az irodalomkritika morális igényét. Vas Istvánt egyénisége, költői alkata is arra jelölte, hogy mindenféle dogmatizmus ellenfele legyen. A marxista filozófiával kialakult kapcsolatát is a marxizmus tudományos módszerének elfogadása határozta meg, és nem az alkalmi célok és akciók szolgálata. Bizonyára nem véletlen, hogy két igen távoli időpontban (1936-ban és 1971-ben) is Lukács Györgynek egy (a *Történelem és osztálytudatban* olvasható) megállapítását idézte: „Ortodox marxizmus nem jelenti [...] a marxi kutatás eredményeinek bírálat nélküli elismerését, nem jelenti a »hitet« ebben vagy abban a tételben, nem egy »szent« könyv magyarázatát. Ortodoxia a marxizmus kérdéseiben inkább kizárólag a módszerre vonatkozik.” Vas István szocializmusa ettől a – Lukács által is igazolt – meggyőződéstől kapta nyitottságát és demokratizmusát.

Abban a munkában és küzdelemben, amelyet Vas István a humanista kulturális örökség fenntartásáért és gondozásáért folytatott, a Nyugat hagyatékának volt központi szerepe. Vas nem a Nyugat körében indult. Írói pályáját Kassák Lajos elkötelezettségében kezdte, a Munkában, a Szocializmusban és a kolozsvári Korunkban jelentek meg első írásai. És csak később, miután Kosztolányival megismerkedett s benne értő baráttra talált, került a Nyugat költői közé. Mit keresett közöttük, mi vonzotta a modern magyar költészet első nemzedékének apostolaihoz? Ő maga így ad magyarázatot: „Abban az időben, amikor megbarátkoztam a *Nyugat* költőivel, természetesen mindegyik más területét hódította el lelkemnek. Szép Ernő tündéri édessége, hízog muzsikája előékenyen elringatott, Füst Milán látomásai, súlyos, nemes ércből való költészete erőszakosan meghódítottak, Tóth Árpád meghatott, odaadó barátságomat szerezte meg, Babits a legmagasabb költészet képviselője volt, a példaadás, a költői erkölcs serkentő lelkiismerete, mely a magatartást irányította. A legtöbb Kosztolányi hatásának állottam ellent. [...] De idővel megismertem benne az érzelmek és világnézetek kalandorát, aki ezt a kalandorságot oly szeretetre méltóan, olyan cinikus gyönyörködéssel űzte, hogy lehetetlen volt meg nem bocsátani. Beláttam, hogy a szabadságot sehol sem találhatom meg oly vonzó alakban, mint az ő költészetében.” Vas István a Nyugat híve és költője lett, azok közé került, akiket az irodalomtörténetírás „harmadik nemzedéknek” nevez; Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Hajnal Anna, Rónay György, Takáts Gyula és Kálnoky László közé.

Később a Nyugat iránti vonzalom és elkötelezettség megerősödött. Midőn a német fasizmus árnyéka Európa fölé borult, s a Nyugat nagyjai tudatos harcba bocsátkoztak az erkölcsi és kulturális értékek védelmében, Vas István és a Nyugat szövetsége elvi alapot kapott. Nem véletlenül, hiszen a fasizmusnak ellenálló magyar kultúra fontos őrhelyét töltötte be a Nyugat köre. „...talán – írja – én vettem először észre, hogy a *Nyugat* második hőskorának lehetünk részesei. Sokkal hálátlanabb, sőt veszélyesebb hőskor volt az elsőnél, és távolról sem olyan mutató. De végül is az öntelten őszinte és elszigetelten magyar maradás megostromlásához sem szükségeltetett nagyobb hősiesség, mint az ellenálláshoz egy forradalmi álarcot viselő reakció virulens világáramlatával szemben.” Ekkor már, vallja: „dicsőségnek tudtam, hogy a *Nyugat* munkatársa – költője lehetek. Az Apokalipszissé növekedett, fenyegető hatalom – amelynek szellemi előőrsei már áthatoltak határunkon – új értelmet adott a *Nyugat* megújulásának, újjárendeződésének, újfajta harciasságának.” A Nyugat e második, egyértelműen antifasiszta jelentőségű „hőskorának” a tapasztalatai nyomán érezhette Radnóti Miklóssal együtt, hogy „szocializmusunk töretlen folytatása és gazdagodása Babits humanizmusának”. Ebből a felismerésből ered az a szolidaritás, amellyel Vas István a felszabadulás után védelmébe vette a Nyugatot és a Nyugat első nemzedékének klasszikusait.

Elsősorban Kosztolányit és Babitsot. Szükség volt erre a védelemre, hiszen a Nyugatot és különösen a folyóirat 1919 utáni második korszakát rossz hírbe keverte az irodalomkritika. Ma már elnémultak azok a vádak, amelyek értetlenül, sőt rosszhiszeműen ítélték meg a harmincas évek polgári humanista íróinak antifasiszmusát. A múlt idő nagyrészt fátylat borított a Nyugat ellen fellépő türelmetlenségre, a szélsőséges véleményekre, és az irodalomtörténetírás általában ahhoz a szerephez méltó elismeréssel tárgyalja a Nyugat körül szerveződő szellemi ellenállást, amelyet a mozgalom valóban betöltött az antifasiszta küzdelem idején. Vas Istvánnak azonban, különösen a „fordulat éve” körül, meg kellett küzdenie a Nyugat elismeréséért és igazáért. Innen származik Kosztolányiról és Babitsról írott tanulmányainak apologetikus-polémikus hangvétele.

Kosztolányit annak az életfilozófiai elvnek az alapján szokás megítélni, amelyet a „homo aestheticus” fogalmában megjelölt. Ellenfelei szociális közönnyel és erkölcsi nihilizmussal vádolják, s abból a szerepből indulnak ki, amelyet az ellenforradalmi sajtóban töltött be 1919 után. Velük szemben Vas István egy „másik” Kosztolányit

állít elénk, az *Édes Anna* és a *Számadás* íróját, a Horthy-rendszer kíméletlen bírálóját és az emberi méltóság tragikus költőjét. „*Homo aestheticus?* – kérdezi. – Akkor hát honnan az a donkihótei romantika, mellyel újra és újra hadbavonult, s mindig morális küzdelmekbe? A társadalmi ellentéteket senki sem vette érzékenyebben észre, és senki sem állt szenvedélyesebben a szegények pártjára, mint Kosztolányi.” József Attilára hivatkozik, aki két versében is – a költő halálára írott sratóban és a *Thomas Mann üdvözlésében* – szeretettel és megbecsüléssel emlegeti Kosztolányi Dezsőt. És persze neki magának is személyes köze van Kosztolányihoz; nemcsak a barátság emlékei miatt. Hanem azért, mert Kosztolányi költészetében ugyanazt az igényt és poétikát vette észre, amelyet Apollinaire verseiben, s amely a legszemélyesebb költői ügyei közé tartozik. Az életszerűséget, a leplezetlen költőiséget, az emberi dallamot. „... a *Nyugat* nagy nemzedékéből – olvassuk – ha Ady séget, az emberi dallamot.

A másik mester, akinek védelmében nem kevesebb elkötelezettséggel forgatta a kritikai polémia fegyverét, Babits Mihály. Vele később és nehezebben barátkozott meg, mint a közvetlen modorú, vonzó egyéniségű Kosztolányival: már abban az időben, midőn Babits felvette a küzdelmet a terjeszkedő fasizmus előőrseivel. Szövetségük, amely ekkor megkötetett, kiállta a történelem próbáját, mindvégig őszinte, elvi kapcsolat maradt. Vas István azt a Babitsot ismerhette, aki a gyilkos betegség szorításában is bátor nyíltsággal lépett fel a terjedő fasizmus ellen. Ahogy a *Nyugat*, Babits életműve is a harmincas években érte el második „hőskorát”. Az első „hőskor”: a háború ellen tiltakozó versek évei után az antifasiszta küzdelem: a *Jónás könyve* időszakában Vas ezt a harcos, megalkuvást nem ismerő Babitsot védelmezi és igazolja a felszabadulást követő irodalmi viták idején. A háborús versek bátorságára, a *Jónás könyve* „igaz prófétaságára” hivatkozik. Felismeri, hogy Babitsnak különleges szerepe és rangja volt Európa antifasiszta költői között. A kor világirodalmában széttekintve állapítja meg: „amikor összehasonlíthattam a vele egyenrangú kortárs költőkkel, ébredtem rá, hogy éppen a kor nagy fenyegetésével és fertőzésével szemben (és Yeatsról, Ezra Poundról, Gottfried Bennről nem is beszélve) gondolkodásukban Valéry és Eliot is – hozzá képest – vidéki úriemberek voltak”. Ez a kései „hommage” volt Vas István koszorúja Babits harmincéves sírján; egyszersmind a magyar irodalmi tudat méltó megemlékezése is.

„COINCIDENTIA OPPOSITORUM”

„Ellentétek keresztezési pontja / Ez az egész világ, a végtelen sok / – tényekben, és mégis oszthatatlan / Egység” – hangzik Vas István híres római verse, a *Nicolaus Cusanus sírjára*. Aligha lehetne pontosabban és tömörebben összefoglalni bölcséletének és költészettanának jellegét. E kifejezés, mint végsőkéig tömörített meghatározás, tanulmányíró módszerét és műhelyét is jelöli. Vonzalmaiban és ízlésében „ellentétek keresztezési pontját” sikerült megtalálnia. Avantgarde és klasszicizmus, latin harmónia és modern diszharmóniák, hagyomány és újítás „keresztezési pontján” alkotta meg műveit és alakította ki kritikai gyakorlatát. Az ellentétek, amelyek különben gyakran osztották meg az irodalmi tudatot, nála mindig szerves rendbe szerveződtek, természetes egységet alkottak. Ezt az egységet és rendet a költő személyisége tette lehetővé; hiszen e személyiség ellentétek szervezett és értelmes rendjét képviseli. Vas István helyzete mégsem kivételes. Az élő magyar irodalom nagy alkotó egyéniségei általában „ellentétek keresztezési pontján” foglalnak helyet. Illyés Gyula Párizs és Ozora, Déry Tibor kiábrándulás és bizalom, Németh László felépülő és lerombolt tervek ellentétéből hozta létre életművét, különösen újabb alkotásait. A „coincidentia oppositorum” elve alighanem a magyar irodalom lényeges hagyományai közé tartozik. Vas István, akinek költői és kritikusai életművében e hagyomány ölt alakot, ennyiben is nemzeti költő és nemzeti kritikus.

KÖZÖS ÉGBOLT ALATT

KENYERES ZOLTÁN: GONDOLKODÓ IRODALOM

Minden történész szükségképpen csak válogat – bevallja-e vagy se – a történelem végeláthatatlan és szüntelenül táguló univerzumából. Az irodalmár helyzete tán annyiból szabadabb – ha nem is föltétlenül könnyebb –, hogy őt a többi történésznél kevésbé kötik korok korlátai. Egy-egy szerencsésen megtalált szemlélet, szempont, fogalom vagy akárcsak jelző váratlan vonatkozásokat teremthet látszólag – vagy tényleg – különböző jelenségek között, s áthidalhatja a korszakolás mesterkelt – ám kényszerű – szakadékait.

Kenyeres Zoltán kötetében a „gondolkodó” jelző voltaképpen egy szerencsésen szerkesztett szempontot jelöl, amely megvilágítja, vagy inkább tán megindokolja a huszadik századi magyar irodalom egyik erős áramlatát. A Lukács György esszé, a „harmadik nemzedék” mesteri bemutatása, az *Újhold*-lira (önmagában is úttörő) korba-illesztése, Weöres Sándor izgalmas szellemi pályaképe és Bóka László módszerének elemzése jelöli ki a kötetben ezt a fontos vonulatot, s igazi irodalomtörténész-tett, ahogyan Kenyeres fölfedezi – s fölfedeztetí az olvasóval – eme egymástól látszólag független témák szerves együvé-tartozását. Mert az *Újhold* és Weöres kölcsönös kapcsolata mégcsak érthető, de ugyan mi köze lehet a játékos mitoszteremtőnek a komoly – mondjuk, hogy morcos? – és szenvedélyesen demitizáló Lukácshoz, vagy a – legjobb „tizenkilencedik századi” értelemben – tanáros Bókához? S mi az utóbbi kettőnek – az egyoldalú tiszteleten kívül – egymáshoz? Azonnal kiderül, hogy nagyon is sok, csak kezdjünk egy kicsit a szerzővel gondolkodó irodalmat játszani. A játékszabályok, ha nem is teljesen rögzítettek, viszonylag egyszerűek. Az a lényegük, hogy az irodalom lehetőleg ne lépjen túl „sajátértékeinek” körén, hacsak nem a haladás irányába. Sajátértékeit pedig nagyon pontosan meghatározhatja saját gyakorlatának reflexív önelemzése. Márcsak e miatt is elsőrendűen fontos szerep kell hogy jusson a *Gondolkodó irodalom*-ban az – egyenesen Weöres Sándorian próteuszi – „önmagaságát” és saját útját szenvedélyesen, érzékenyen, elmélyülten vizsgáló – és korrigáló – Lukács Györgynek.

Kenyeres Zoltánt persze megóvjá jóízlése attól, hogy annyisok honi s külföldi Lukács-interpretátorhoz hasonlóan, megpróbálja vázolni az „igazi” Lukács szellemi arcát. Elemzése egyetlen, de könyve szempontjából centrális kérdésre korlátozódik: azt vizsgálja, mit köszönhet Lukács a magyar irodalomnak? És ezzel a látszólag paradox kérdéssel, melyre annyian vágnák rá könnyedén a „semmit”, a „gondolkodás” és az „írás” szövevényes kapcsolatainak központi régióiba és le. A fiatal Lukács „messianisztikus lázadását” – vagy inkább szellemtudományos messianizmusát? – elemelve megmutatja, hogyan – és miért – keletkezhetett a századfordulói-századelői Magyarországon nyugtalanító, fojtogató „társadalmi kiszögelési pont”, „ahonnt” a legláthatóbbak voltak a kor ellentmondásai és nagy emberi problémái. Az ilyen „kilátóhelyek” rendszerint nagy filozófiai rendszerek generáló centrumai, kivált ha a negatív társadalmi élményhez valamilyen pozitív szellemi hatás is társul. A fiatal Lukács esetében irányhatározó pozitív hatásként elsősorban az Ady-élmény szerepelt. Ady „totalitás”-ként értelmezett meg-nem-alkuvása azonban nemcsak irányt mutatott Lukácsnak, el is idegenítette őt a szellemtudományos kategóriáktól eleve idegen magyar irodalom nagy részétől; így érthető, „hogy noha a magyar történelemből és társadalomból nyert tapasztalatai minden fontos periódusában hozzájárultak gondolataink kifermálódásához, a visszacsatolás legtöbbször

elmaradt; Lukács ritkán tudta lefordítani eszméit az irodalomkritika nyelvére", pedig például a hatvanas évek irodalmában is megtalálhatta volna „eszméinek és eszményeinek távolabbi vagy közelebbi szövetségeseit". Kenyeres persze nem igyekszik a Mester helyett – utólag – megtalálni őket, de a lukácsi életmű teljes ismeretében hitelesen vázolja a hatvanas évek lukácsi eszméivel szövetséges lírájának előzményeit.

Mindenekelőtt a „harmadik nemzedék” és a vele genetikusan-eszmeileg szorosan összefüggő *Újhold*-lira fontos ebből a szempontból. A harmadik nemzedék értékeinek visszapörlése a kortárs- s későbbi kritikáktól, művészi és politikai arcélük megrajzolása önmagában is a kötet szép fölfedezéseinek egyike; jellemvonásaikkal a „gondolkodó irodalom” fejlődéstörténete szempontjából elsősorban tán az a (kort illúziómentesen szolgáló) „közvetett közéletiség” a fontos, amely a művészet valóságát is látva, magasrendű műveltség-eszményének védősáncában küzdött a harmincas évek fokozódó újbarbarizmusa ellen. A „jóság”, a „kultúra”, a „ráció”, az „egész személyiség”, a „józanág” ekkor kidolgozott értékei lényegében változatlanul öröklődhettek 1945 nagy történelmi cezúrája után, s immár „a szocializmus »nagy kalandjának«” részeként fogalmazódhattak újra az *Újhold*-lira „elvont tárgyiasságában”. Ehhez azonban „olyan képrendszert kellett kialakítani, amely már eszköz-voltában megkönnyítette az én és a világ összefüggéseinek addiginál pontosabb felderítését”. Az elvont tárgyiasság módszerével azután „az *Újhold* költői dolgozták ki azt a verstípust, amely a legtagabb lehetőséget adta az élményszerű intellektualításra... Az a költészet, amely azt hirdette, hogy a gondolat élmény, vagy mindenesetre élmény lehet, az máris elkezdte újraegyesíteni az emberi lélek mesterségesen elválasztott belső övezeteit, és ezáltal előkészítette – a szubjektum oldaláról – az ember és a világ megromlott viszonyának rendbe tevését”. Individuális programot hirdettek, de valami „új fényre vágyás”, valami „szomjúság” még a legelkeseredettebb pillanatokban is „egy új, teljesebb értékű szellemi kultúra és mélyebb humanizmus felé” hajtja őket. „A bírálat és önbírálat keserősége vezette őket ahhoz, hogy erkölcsi eszményük – a szilárd, okos rendet követő emberi magatartás – jelképét az embert körülvevő, az emberen kívüli anyagi világban leljék meg. A tárgyak nyugalmában és csendjében, a növények érzelemetlen pompájában és akaratlan harmóniájában, a kristályok tömörségében és minőségük megbízott állandóságában, a víz időtlen fenségében.” Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky, Rába György, Lator László idézetekkel mutatja meg Kenyeres, hogyan; s ha a kevésbé „tárgyiasság-érzékeny” és kevésbé *Újhold*-kedvelő recenzius itt-ott hajlandó is holmi elvont és száraz „parnassien”-séget orrontani, hát Weöres pompás Galagonya-énekével s a vers remek elemzésével koppint az orrára: „A vers tartalmi rétegei a képalkotásban közreműködő pontos, materiális megfigyeléstől a magány fájdalomának, a létezés esendőségének átéléséig terjednek, az empirikus szemléletességtől az elvont filozófiáig”. Íme az *Újhold*-lira elvont tárgyiassága játékosaggá és kísérletezőkedvvé lényegülten Weöres szuverén költői világában; íme a közös út az addigi én-lira túlhaladására, a közös eszköz a költészet látóhatárának tágítására, új területek birtokbavételére.

De a „másik” Weöres, a mítoszok idézője és újrateremtője sincsen olyan távol az *Újhold*-lírától, mint első látásra gondolná az ember. Mert igaz, hogy erre a másik Weöresre Hamvas Bélától (az ő szerepének gondos elemzése a Weöres-tanulmány úttörő érdeme!) Várkonyi Nándoron és Kerényi „Sziget”-én keresztül Kodály Zoltánig és Fülep Lajosig sok mindenki és sok minden hatott, de ő csalahatlan érzékel csak azt fogta fel, ami „személyiségét” építette, helyesebben „egészítette”. A próteuszi „alakoskodásra” termett költő e tekintetben rendkívül következetes volt: „az eszményteremtők fürkésző tekintetével” (ebben is Lukács Györgyhez hasonlított) figyelte „a napi valóság zord és ijesztő arányai fölött kitárlkozó tág és szabad térséget... hogy versei révén magasabb rendű általánosítások és a bezárt én falán áttörő közös létélmények áramába kapcsolódják be. Versein már kezdetől nem a történelmi helyzetértékelés, hanem az elvont eszmény uralkodott.” A mítosz újraértelmezésével teremtett magának lehetőséget, hogy elébevágjon – de

az „elvont eszmény” irányában! – az „elvont gondolkozásnak”, s föloldja az „én” merev falait az „átlényegülés” pszichológiájában. S ezzel – bár Kenyeres nem hangsúlyozza külön – újra az *Újhold*-lira, a „harmadik nemzedék”, s a fiatal Lukács közelébe került. És hát Bóka professzor hatáskörébe, aki már Szemere Miklósban fölfedezte, hogyan lehet összeegyeztetni a „modern tárgyas lírát” a színes, teljes életet élő ember – bocsánat: „személyiség” – eszményével.

De hatalmába keríti valamiképpen a „gondolkodó irodalom” értékrendje azokat a témákat is, amelyek természetük szerint nem tartoznak hozzá. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy azok az esszék vagy oldalak, melyek a fentiekben föl nem sorolt írókról és irányokról szólnak *önmagukban* ne lennének helytállóak. A kötet kontextusában azonban a többiek mintha „útitársakká” válnának: jelentős – olykor igen jelentős – kísérőivé a húszadik századi magyar líratörténet fő, vagy legalábbis „leggondolkodóbb” vonulatának. József Attila, Kassák, Juhász Ferenc, Nagy László s általában az 1945 után csoportosan jelentkező „látomásos fiatal népi költők” (ugyan miért „látomásosabbak” Weöresnél vagy Pilinszkyénél?), még a hosszan és rendkívüli elismeréssel tárgyalt Juhász Ferenc, de még a kötet tervében láthatóan közép-pontba-szánt Illyés is – a reájuk bőven mért dicséretekkel együtt s gyakran épp ezek miatt – valahogy élettelenebbek, szürkébbek, unalmasabbak a hitelesen és érdekesen – s gyakran szigorú bírálattal – megrajzolt Lukács–harmadik nemzedék – *Újhold* – Weöres–Bóka vonalánál. S mintha cserben hagyná Kenyerest a máskor oly találó kapcsolat-teremtő érzéke is; hisz Illyésnek nyilvánvalóan semmi köze sincs Steinerhez vagy Rittinghausenhez, Juhásznak Teilhard de Chardinhez; Kormos István pedig már 1945–48-ban sem csak „kópés jókedvét adta többletként a látvány festői elemeihez”. És a fiatal népi lírikusoknál miért „stilusrealizmus” az, ami az újholdasoknál „tárgyiasságnak” számít, legrosszabb esetben is legfeljebb „konkrét” tárgyiasságnak? Akárhogyan is, a *Gondolkodó irodalom* Illyés–József Attila – új népi líra – Juhász Ferenc „vonulata” valahogyan „alacsonyabban” fut a másiknál, de – ismételten hangsúlyozni kell! – nem az értékelés és elismerés hiánya vagy tévedései miatt. Hiszen például a felszabadulás utáni líráról szóló tanulmányban Kenyeres határozottan kikel a máig elterjedt hamis kép ellen, „hogy ami elfogadható vagy vitatni való újat a fiatal líra akkortájt teremtett, azon az *Újhold* uralkodott”. Igaz ugyan, hogy „a fiatal népi lírikusok bővebben merítettek a múlt és a félmúlt magyar irodalmából, mint az újholdasok. Többfélét szintetizáltak az őket megelőző nemzedékek eredményeiből, és szorosabban kapcsolódtak a hazai hagyományokhoz: a világirodalommal a magyar irodalom szűrőjén át érintkeztek. Ez azonban nem jelentette azt, hogy költészetük provinciálisabb lett volna, mint ahogy az *Újhold* lírája sem volt kevésbé nemzeti jellegű. Kísérletük iránya, alkotómódszerük természete okozta, hogy a hagyományokhoz való viszonyuk is elütött egymástól.” Tán éppen ennek a „viszonynak” az ábrázolása sikerült gazdagabbra újholdaséknál, akiknek hagyományait – a lukácsi irodalomszemléletet, a harmadik nemzedéket, Weöres forrásvidékeit – a *Gondolkodó irodalom* – ellentétben a fiatal népiekével – bőven s mintaszerűen föltárja? Vagy talán „alkotómódszerük természete” volt „gondolkodóbb”? Vagy egyszerűen másként gondolkodtak, az észjárásuk különbözött, s összehasonlításukra nem közös, hanem komplementer-mérce alkalmazandó? Akárhogyan is van, maradéktalanul igaz Kenyeres megállapítása, hogy „a magyar szellemi élet integritása sem a volt népi, sem a volt urbánus tábor lobogói alatt nem állítható helyre, csak a mai feladatokból kinövő új elkötelezettség vonhatja közös égbolt alá a különféle irányokat, csoportokat és nemzedékeket”. S a *Gondolkodó irodalom* – szakmai fölfedezésein túl – végül is azért igen fontos könyv, mert – „kritika és illúzió” elvont tárgyiasságra érzékeny mérlegével – segít kijelölni a nagy föladat múltbéli ám jelenünket meghatározó összetevőit és határait. S ami talán a legfontosabb: láthatóan nem zárja ki másként „hitelesített” mérlegek alkalmazási lehetőségét sem. (*Szépirodalmi Könyvkiadó*).

URBANISZTIKA ÉS EMBERSÉG

TÜSKÉS TIBOR: NAGYVÁROS SZÜLETIK

Pécsnek – akár az egyidőben ellenpólusaként emlegetett Debrecennek – legendája, sőt mítosza van, egy alkatot, magatartást, életérzést jelképez, amelynek rejtélyes összetevői közt egyaránt számon tartjuk a táj, klíma és élővilág mediterrán jellegzetességeit, az illír, kelta, római időkből (vagy régebből) levezethető történelmi folyamatosságot és a műemlékekből, intézményekből, emberekből áradó kulturális aurát. Csakhogy a szén-, majd az uránérc-kitermelés, az új meg új lakótelepekkel bővülő, modern nagyváros kialakulása, gazdaság és civilizáció korszerű fejlődése, meglehet, tüntető erőszak nélkül, a régi vonásokat kiméletesen meghagyva, de átformálta a város arculatát. Nem csoda, hogy a *Költők a városról* c. jubileumi pécsi kiadványt (1975) forgatva a nemcsak szívós, de értékes és tartalmas helyi hagyomány meg a kínban, feszültségben teremtődő új nagyvárosi életforma küzdelmének izgalma csapja meg az embert. Egyfelől Janus téiben virágzó mandulafája, „múlt századok bitorában” úszkáló műhelyek, „bibliás szépség” és „napölő föld”, másfelől „kaloda-város, börtön-város, sivatag-város”, elégedetlenség a belátható alaprajz, a „jól proporcionált” szépség mesterkéltiségeivel, fájdalmas sodródás „százötvenezer sors között” védtelenül és kiszolgáltatottan. Tüskés Tibor városzociográfiája az ellentétes tendenciák mindegyikével számot vet, a fejlődést meghatározó erők dinamikáját kutatva elkerüli a múltba húzó nosztalgia vagy a „korszerűséget” önmagáért méltányoló szemlélet téves alternatíváját. Ha már a város élményétől ihletett verseket emlegettük, mottóként leginkább Weöres Sándor „improvizációinak” sorai kíváncznak a *Nagyváros születik* élére: „emlékezés / nem vissza / hanem előre / a jövőbe // ez a mai pécsi séta / ahol Széchenyi tér és Uránváros / mint két kométa / ütközik össze / és tovább fut a staféta / részben visszafelé a múltba / és részben előre / a jövőbe”.

Ha annyi képzet, emlék, irodalmi reminiscencia tapad egy városhoz, mint Pécshez, a szociográfus nem kerülheti ki az érzelmek higgadt kontrollját, a tudati kép szembesítését a valósággal. Tüskés körületekintően, következetesen és aprólékos realizmussal teljesíti ezt a feladatot. Nem kisebb tekintélyek, mint Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Babits Mihály, Németh László dicsérő epitetonjai kapcsán írja: „Valamely város azonban nem a róla bármily jóindulattal kialakított képpel azonos, hanem önmagával.” Az azonosság csak látszólag banális törvényéhez – egyben a tényekhez – való makacs ragaszkodás a könyv részleteit és egészét egyaránt meghatározza: vitában az egyszerűsítő, némely szempontokat mások rovására kiemelő vagy egyéb okból szubjektív vélekedésekkel, a szerző magát az alakuló életet, az ábrázolt világot használja érvként. Kik laknak Pécsen? – kérdi az egyik fejezet-cím, s bármennyi hiteles és meggyőző adat szól a város vonzásáról, az országosnál kedvezőbbnek látszó demográfiai helyzetről, Tüskés utánajár az elvetélt, a meg sem született gyermekek dolgának, az ingázó munkások és diákok problémájának is, fölfigyel a lakosság összetételével kapcsolatos olyan kedvezőtlen részletekre, mint pl. a tehetséges vezetők, a legértékesebb értelmiségi réteg elvándorlása. Az életforma kérdéseiről szólván a megnyugtató adatok sugallta érthető büszkeséget („a lakosság jövedelme alapján megyénk ma is az első három megye között foglal helyet”) a szociális különbségek, a megoszlás sok töprengésre okot adó tényeivel ellenpontozza: Pécsen nagyobbak a jövedelmek, mint a megyében másutt; egy idő óta a paraszti háztartások jövedelme jócskán meghaladja a munkásokét és alkal-

mazottakét; a Mecseken épített „kacsalábon forgó várak” árnyékában ott vannak a sokgyerekes családok, a nyugdíjasok, az elesettek gondjai... Különben is: a jó-mód önmagában nem elegendő a kulturált szocialista életforma kialakításához, az Anjou-korig visszanyúló egyetemi hagyományok, a város „tájba gyökerező, saját értelmisége”, a művészeti élet országos rangú műhelyei sem feledtethetik az öncélú fogyasztói magatartás terjedését, a közönség passzivitását, lemaradását: „A közöny, a kényelem visszatartja az embert attól, hogy legsajátabb értékeit megismerje.” Persze nemcsak a dicsérő – pláne dicsekvő – jellemzések fonákjára tapint rá ez a ténszerűség, hanem a fanyalgó előítéletekére is. „Konzervatív, hagyománytisztelő”, „papos, klerikális város” – belegondol-e kellő alapossággal a történelmi és szociológiai folyamatokba az, aki efféle örökölt jelzőkkel minősíti ma Pécsset? Tüskés megvizsgálja, kik töltik meg a karácsonyi éjféli misén a dómot, tárgyilagos portréban jellemzi a püspöknek a világ felé is nyitott, művészetpártoló egyéniségét, ki-mutatja a liberális és munkásmozgalmi hagyományok kontinuitását: hiedelmekkel és vélekedésekkel szakítva konkrét elemzésen alapuló, összetett képet ad tárgyról.

S nem kevésbé érzékeny a változások, a folyamatok, az alakulások dialektikája iránt. Gondosságát az az apró, de jellemző gesztus példázhatja, hogy a summázatban a megírás nem egész egy esztendeje alatt történetekre, a nagyvárossá válás leg-újabb mozzanataira is szükségesnek látja kitérni. A Pécs iparszerkezetéről, közle-kedéséről, munkásságáról szóló fejezetekben különösen fontos a múltból a jelenen át a jövőbe tartó gazdasági és társadalmi *folymat* ábrázolása. „Múltom” itt nem az archaikus idők, a középkor vagy a török megszállás históriája értendő (a tör-ténelmi-művelődéstörténelmi információkat a humaniorákban járatos szerző szinte asz-ketikus fegyvellemmel zsugorítja a legszükségesebbre), hanem a múlt század közepétől kialakult gazdasági szerkezet ábrázolása, amelyet a legújabb, korszakos jelentőségű átalakulás érzékeltetése követ. „Akkor a szén föltárása és a szénre épülő pécsi gyár-ipar kifejlődése eredményezte a változást, most éppen a széntermelés visszafogása, a kialakult formák, a hagyományos iparszerkezet válsága tette szükségessé az át-alakulást.” Ez utóbbi – a szilárd energiaforrások világméretű dekonjunktúrájával és háttérbe szorulásával kapcsolatos – válság leírása, lokális következményeinek beható és érzékeltes föltárása az arányérzék ritka bravúrjaként úgy irányítja a fi-gyelmet a város időszerű nyugtalanító gondjaira, hogy mégsem dramatizálja a hely-zetet, úgy áll a pécsi, Pécs környéki bányászok ügye mellé, hogy ment marad az elfoqlt vádaskodástól. Tudniillik Tüskés nem fogadja el a múltbeli prosperitás meg a jelenlegi visszaesés szembeállításának hatásos, de túlzó sztereotípiáját: „A bányá-szat fölvirágzásának korszakában, a nagy pécsi beruházások idején, a város ipari fejlődésének fénykorában sem épült Pécssett új szálloda, könyvtár, múzeum, műve-lődési ház, mozi, sportcsarnok, uszoda, elegendő bölcsőde, óvoda, iskola” – figyel-meztet, s a retrospektív hiányjegyzéknek itt még egyáltalán nincs vége. Viszont a megalapozatlan jóslástól tartózkodó, de részleteiben is végigkonzolt elképzelése, tervezete van a problémák lehetséges megoldásáról, az iparszerkezet átalakításáról. S ugyanez áll a városépítészet vagy a közlekedés ügyeit-bajait sorra kerítő pasz-zusokra; a pontos helyzetjelentés és a mozgásirányokat előre kémlelő „futuroló-giai” éberség termékeny kölcsönhatása tolazkodás nélkül lépteti elő tanácsa, javas-lattá a könyv számos megállapítását, fölillantva az esélyt, hogy ez a szociográfia talán nemcsak tükre, hanem hatásos katalizátora is lehet Pécs életének, fejlődé-sének.

De hogy e katalizátor-szerepnek semmi köze a lokálpatrióta buzgolkodáshoz, azt az elmondottakon kívül annak a tágabb koordináta-rendszernek a fölvezolása is szemléltetheti, amelyben Tüskés a városát elhelyezi. A gondolkodás népszerűtlen igazságok kimondását is vállaló tisztessége jellemzi a megyéhez, Baranyához való kapcsolat analizisét. „Pécs nélkül a megye a fejletlen országrészekhez tartozik!” A bekötött és iskola, rendszeres orvosi ellátás és önálló közigazgatási szervek nél-kül tengődő, hanyatló, néptelenedő falvak pontosságában szívszorító rajza bizony szerves része a megyeszékhely szociográfiájának: „A pécsi jólétnek ára van.” De nemcsak a minden emberi-társadalmi értékért aggódó humanitás, hanem a gazda-

sági összeszövődöttség, a szerves összetartozás tudata is indokolja az efféle kipillantásokat, a megyényi, sőt országrésznyi lépték alkalmazását. Az országos és az egyetemes európai fejlődésből levont tanulságok érvényesülnek a város történetének és státuszának tipológiai jellemzésében. Pécs egyfelől a magyar városfejlődésnek az alföldi, „mezővárosi” típusal ellentétes változatát testesíti meg (hazai viszonylatban egyébként a Szegeddel és Miskolccal való egybevetések a leggyakoribbak), másfelől elhatárolódik az európai „ellenpólus-városoktól”, Zágrábtól, Kolozsvártól, Krakkótól és társaiktól. Amilyen példás szerénységgel tisztázza a szerző, hogy Pécs a 20. század utolsó harmadában sem válhat „a főváros versenytársává”, olyan meggyőző érvelése és a távlati tervekkel egybevágo prognózisa a regionális székhellyé fejlődésről. A „regio”, amelyről itt szó van, nem minden tekintetben ér véget az országhatárnál. Tüskés, a nemzetiségi kérdés józanul internacionalista kezeléséhez hasonlóan, vonzó nyíltsággal beszél a Jugoszláviával fenntartott kapcsolatokban Pécsre váró feladatokról, közlekedés és idegenforgalom, árucseré és kulturális érintkezés jószomszédi megszervezéséről. Javasatai mögött a horvátországi viszonyok alapos belső ismerete sejlik föl, más országokra-városokra tett célzásai, futó összehasonlításai pedig az „európai utas” tájékozottságát jelzik, aki nem útibeszámolót tart, de látásmóddá, szemléletté érleli a nagyvilág benyomásait. Ily módon gyakran az ultramodern, a régít eleve avultnak tekintő túlzásokkal száll szembe nyomós nemzetközi példákra hivatkozva – megvédi a gazdag, életteli árupiac nagyszerű hagyományát, a gépkocsi visszaszorulását jósolja a nagyvárosi közlekedésben, hatásonan érvel a vasút visszafejlesztésére irányuló törekvések ellen.

A gazdag és sokrétű anyagot Tüskés számtalan módszer, változatos eszközök révén teszi szemléletessé. Szempontjainak összetett rendszeréhez illően a *Magyarország felfedezése* sorozat megannyi kötetének tanulságait kamatoztatja, egyszerűen saját korábbi műveinek műfaji és módszerbeli szintézisét is létrehozva. Tájésszé és irodalmi kistűkör, portré-tanulmány és „vallomás a városról”, interjú és iskolai dolgozat (mint „projektív teszt”) elemzése, általánosító magyarázat és személyes tapasztalatok átadása: a kötetben ezek az elemek, Lantos Miklós fotóival együtt, szerves kapcsolatba kerülnek egymással, sajátos montázssá állnak össze, a jelentős művekben még mindig meglehetősen szegény magyar városszociográfia egyik járható és ígéretes műfaji útját is kirajzolva. Tüskés általában a statisztikai adatok ismertetésével kezd egy-egy témakört, utána a számok interpretációjának logikai buktatóit fejt ki, egybeveti őket a valóság bonyolultabb, ellentmondásosabb képével, végül egyedi eseteken, gyakran a maga tapasztalatain illusztrálja a társadalmi törvények individuális kihatásait, változatait. Ahogyan az építők és lakókról szóló alfejezetben a lakásellátottság mutatóitól az építészeti tervezés és stílus, a kivitelezés, a lakásméretek kérdései után eljut a pernye-kinyerő állomással és egyetlen lakóházzal kapcsolatos gondok részletezéséig, az világosan mutatja ezt a skémát s az elvonatkoztatás és szemléletesség egyensúlyában megnyilatkozó metodikai előnyét. Az „általános”, nemcsak Pécsre érvényes megállapítások számát, arányát lehet sokallani, de nélkülük a könyv fontos dimenzióval lenne szegényebb. Tüskés azért nem szorítkozik a helyi tényállás rögzítésére, mert valamely gondolkodásmódot, szemléletet, társadalomismereti műveltséget is át akar adni olvasójának; észrevétlenül megtanítja, hogyan nézze a szocialista városiasodás folyamatát, mit vegyen észre környezetében, mit várjon el tőle, mikor, miben merészelje bírálni. Elfogadtatja, mert minden oldalról kedvező és aggasztó tényekkel, javallott vagy hibázott példákkal bátyázza körül alapgondolatát: „A szocialista nagyváros életében, jövőjében az emberi szempontot kell uralkodóvá tenni... A mai és a holnapi város azzal válik szocialista nagyvárossá, ha benne a humánus számít a legnagyobb értéknek.”

A részletek pontossága, hitele, a használni akarás pátozza a *Nagyváros születik* aktuális és gyakorlati jelentőségének forrása, e vezéreszme sokoldalú és következetes kidolgozása pedig a tartós, a közvetlen tárgyon túlmutató értékeit fedi föl; a kettő együtt praktikum és minőség, valóságtisztelet és gondolati kultúra lényegi egységét bizonyítja Tüskés Tibor emberi, írói, értelmiségi mentalitásában és gyarapodó életművében.

AHOGY A KÖTÉLTÁNCOSOK

Minden harmadik gondolatom a halálé — mondhatná Zelk Zoltán Prosperoval, de a varázsló most nem töri el pálcáját. Ahogy a kötéltáncosok — egyensúlyt teremtek a léten túli és léten inneni között. Érdes realizmus és tündéri lebegés egyaránt jellemzi, jelentést hoz a Józsefváros sikátoraiból, a Lehel-piac éjszakába olvadt férfiairól, „akik között / — s ezt megmondani elfeledtem — ott áll egy rongyosarcú asszony is”, jelentést hoz toloncházból és börtönből, Szamos-parti bordélyból és löversenypályáról, a kórház zöldfalú folyosóiról, de elsősorban az „öregség csuszamlós földrésze”-ről, a lélek mélyeiből, ahol a „percek ónososője zizeg, / megfagy a köveken”.

Pillanatokból építkezik az örökkévalóság számára. Ezek akár a gyermekkor, az ifjúság, 1927 vagy „ezerkilencszáz / mindegy melyik év” percei, egyformán élők. „Lehajoltál érte? / Fölemelted ezt a sárga percek? / Ujjaid közt porig szétmorzsoladtad?” — kérdezi önmagát a költő fanyar, keserűnyés iróniával. Zelk Zoltán ezekben a sárga percekben a teljességet, az élet lényegét mutatja fel. Pontosan elmond mindent, a létezés drámáit, egyszerűen, fölösleges szavai, díszei nincsenek. A csend, a megszakított mondatok, a zárójelek, elhallgatások beépülnek szavai közé, kiáltása és elnémulása egyaránt kifejező. Érthetően mondja az Érthetlent, „világos / megfelelőbbézzhetetlen állítás / a képpel szól — Képtelen Beszéd” — ahogy ars poetikájában megfogalmazza (*Megsértett szó*).

A tettenért pillanatok rögzítik a sűrűn felbukkanó kötőszók: mikor, ha, ahogy. „Az ég ha felhős” — gomolyog a gyermekkor péntek esti gyertyáinak füstje, „mikor már az utolsó részeg is kapualjat talál”, akkor röpdülnek a zuglói utcák „mikor... mikor... tündöklök dült szakállad / a fényévek fehér fergetegében” — emlékezik Juhász Gyulára. „Mikor szemem befogták, ne lássam / hogyan tapossák arcodra a földet, / mikor” — keresi a szavakat elmondani a torokszorító, fullasztó fájdalmat, amit csak az elhallgatás, a félbehagyott mondat fejezhet ki, és csodásan

kibomló képpel ünnepli az új szerelmet, azt a percet, „mikor megláttalak”. Ez a szerelem ihleti *Végrendeletét*, az életem teli pillanatokot köti csokorba a kedvesnek: „mikor árnyakká válnak a szelek”, „mikor a gyász, mint botjával a vak, / kopog az elmúlás örök falán / halálom meg ne sértsd!” Az emlékek mozaikjaiból rajzolódik ki a halott feleség múlhatatlan alakja: „ahogy reggel föl szállt a villamosra, / ahogy zöldborsót vett a piacon” — és a hétköznapiakból kibontja a csodát: „ahogy ha kellett, lángok közt láng volt, / ahogy a fűszál a fűben, ahogy árnyék, / ahogy csukott száj, ahogy surranás, / ahogyan Schubert Ave Máriája” (*Ahogy*).

Megsértett szó — Realizmus — ez Zelk Zoltán büszkén vallott alkotói módszere. Gazdag, varázslatokkal teljes, sokizű, sok szinten jelentést hordozó, a szürrealizmus tanulságait is magába olvasztó tündéri realizmus ez, mint Chagall festészete. Az ő ecsetjével kelti életre a *Mikor Ilobán este lett* naiv játékosságú képeit, ahol a röpdülő pőpa szoknyája betakarja az eget, holdba röpdült süvege „négy napig varjúhangon kiabált, / negyednapon négy deszka közé zárták / és Nagybányára vitték nagyapát”. Fantasztikussal fejezi ki a valóságot az *Ostrom* és *Rekviem*, tér és idő síkjait új összefüggésekbe hozva Fellini merész montázsainak technikájával, álmom és ébrenlét hangulatát egybeemosva. Halványzöld nevetéssel nevetnek itt madarai, mikor együtt száll a régi liget bohócaival, „vásári zenéből / szótt szárnyakon elzúgó angyalok” — kal „cintányérekerekű cirkuszok / Tejútom vonuló karneválmenetében”.

A város átlényegül szeretetétől, tollázkodnak, röpdülni készülnek zugló utcái, ha szárnyat bont az akác, az ő szomorúságát viszi magával a dülöngelő újpesti villamos.

Varázspálcája halottakat hív vissza köztünk, halhatatlan halottakat. Értő szavakkal idézi Kondor Bélát, aki a „mindenség zsinórpádlásán játszott — — —”, Ferenczy Béni tragikus Igen-je és Nem-je hangzik újra, a lét határain túlról hoz napfényt a szemében, meleg esőt szavában Sinka Mihály, egy csillagról hangzik Rácz Aladár cimbalomszava. Móricz, Babits, Krúdy — óriások mellett névtelen hősöknek is fejet hajt: „Kivégzett partizánlány, / Megfagyott magyar paraszt / Puskatussal agyonvert zsidó / Kéz a kézben korzóznak az / Aknamezők sétányán — — —” (*Korzó*).

Prospero mai utódja együtt lélegzik a természettel, nem nádi nimfák, tündérek segítségével varázsol, szolgálja a „vinnyogó eső, szűkölő, álmukban is vijjogó, mádkarmú szelek, meggörnyedt hajnalok, gyalázkodó, vadgesztenyét, sarat dobáló alkony”. Figyelemmel kíséri a gyikfutású, riadt csermelyt és a madarakat, meg a „csillagszívű” kutyákat a „szaggal kiáltó, szaggal táncoló” gombát. Kiált érdekükben, bogarakért, madarakért, vadakért a mindent elpusztító ember, a technikai civilizáció öngyilkos ténykedései ellen: „Milyen lesz varjak nélkül a novemberi ég? / Milyen a nyári, ég, ha pacsirta, ha fecske nélkül? / Futok és kiáltozom. S futnak mögöttem bögve, / szűkölve minden állatok, húznak fölöttem vijjogva, sírva / minden madarak. / Kiáltozunk, Kiáltozunk, Kiáltoznak minden / halálraitéltek. (Kiáltozás).

Az élet teljessége felett örködő humanizmus sugárzik vissza képanyagából, meghitt és megrendítő, ahogy a halál folytonos közelségével játszva szerelemről énekel, aki máskor „sárgult-krajcárszavakat” motyogó „beteg vén ember”.

*Két madár jó, reászálva
két szemed ereszaljára,
hoznak füstöt, hoznak árnyat,
fészket hogy abból raknának, —
tollat, tüvet nem találnak —
űszkös éveimből szállnak.*

Lekoptak a névelők, a kötőszók, balladás tömörséget teremt, archaikus ízeket egyetlen népnyelvi alak segítségével, folytonos vibrálás az elvont és konkrét között tartja izzásban, a könnyed, daloló versforma együtt hordozza az örömet és a félelmet, a lemondást.

Ellentétek adják mindenütt verseinek magasfeszültségű töltését, egyensúlyt közötük teremt. A szavak személytelenül személyes közegéből közelebb lép hozzánk egy fanyar kérdéssel, felkiáltással, kiszól színte valami keményen kopogó rövid megállapítással, ami riadt szóözönt semmisít meg, egyenlít ki, mint a remekműű Az ismeretlen Nagy Lajos kíméletlenül lecsapó zárószava. „Nem adta meg.”

Monumentálisan kitáguló víziói mikrokozmoszt és makrokozmoszt sűrítene, egészen távoli asszociációkat kapcsol össze, le-

nyügző látomása elemei képsorokat zárnak magukba.

*Még tágíthatod dudvával benőtt
világodat,
beköltözhetsz két-három sivatag
csillagba is talán,*

— — — — —
*De milyen tébolyultan hadonászol,
de milyen reménytelen ordítasz,
te egymagad didergő sokaság,
az isten visszhangtalan kapujában!
(Visszhangtalan)*

Könyörtelen fennsíkra vezet bennünket a költő, hogy az élet ízei, „a forrázott tea értelmes illata” végtelenbe táguló háttért kapjanak. Élni tanít műveivel Zek Zoltán, aki már csak a lényegét, a József Attila-i igazat mondja, mert „a többi már satöbbi meg satöbbi / meg satöbbi meg satöbbi meg satöbbi csupán”.

ZENTAI MÁRIA

Hatvani Dániel:

KORONAAKÁC

Ne a párnázott nyugalom
ővja fényre tárt ablakom,
sodorjon értelmes vihar
le nem gyűrt hullámaival

— jelölte meg emberi-költői törekvését 1965-ben megjelent *Üvegcserepek* c. kötetében Hatvani Dániel.

A közbeeső tíz év alatt szociográfiával, szociológiával, újságírással is eredményesen foglalkozó költő felgyűlt tapasztalatai, sokirányú formai kísérletezései összegeződnek a *Koronaakác* verseiben. Időközben valóságismerete elmélyült, tematikája gazdagodott, versépítkezése, képi látásmódja komplexebbé vált.

Igénye ma sem kevesebb, értelmes tetteket, változást sürgető nyugtalanság hajtja ma is: „mert nincs párnázott oltalom, ha sorsom trónján a parázs felizzani vágyik” — állapítja meg fentebbi sorainak újrafogalmazásaként egyik újabb versében (*Nincsen párnázott oltalom*).

Akár könyve címlapján a „Krisztus fejre szabott koronaakác” tövises indái, a cikluscímek puritán keménységgel jelzik az alföldi tanyavilág, a homokon küszködő emberi sorsok szorongató atmoszféráját (*Homoki szél, Sárország, Tövis-évad, Szomjúság*).

Hatvani azonosul az itt élők gondjaival, holnapot váró reménykedéseikkel. A válalás kegyetlen szépségéről vall biblikus motívumokkal átszőtt címadó versében:

Kikerülnének- nem hagyod,
célzod golgotás homlokom,
s indulnak lándzsák csillagok
dértől szikrázó homokon.

A Király István találó szavával Ady költészetével kapcsolatban emlegetett *mégis*-morál, a közösség nagy gondjait magáévá élő, a kiteljesedést gátló körülményeken hitével felülemelkedni képes emberi magatartás határozza meg vállalásának tartalmát:

makadám-sárfolyó latyak-ország ez az
otthonom mégis

(*Sárország*)

mégis a szív motorja zsong itt
e tájon hová megjöttem végre
s kínál jó szóval borral
a síkság virágaiból érlelt
végtelen hatalommal

(*Végtelen hatalom*)

Gyermekkori szép emlékek sejtnek föl az időből a népdalok tisztaságát idéző hangütéssel (*Aranyisípok*), másutt pedig a valahai szegénység geometriája, a tíz évig lábon kergesedő csizmasarkak, a talpon kiserkedő vér rendjelei szakadnak föl az emlékezetben, már-már Nagy László Zöld Angyalát idéző tobzódással (*Falusi udvar*).

Illúziótlanul veszi számba a kibontakozást akadályozó jelenségeket, a „jól megművelt holnapokért” türelmetlen (*Nyárta-erdők zúgjanak*). Korunk feloldatlan elmentmondásaira figyel, úgy látja, hogy a társadalmi-szociális haladás folyamata nincs szinkronban a technicizálódás gyors ütemével:

Táskás új nemzedéked reggel
hét kilométert gyalogol
s olvassa kialvatlan szemmel:
az égbe űrhajó hatol.

(*Aznak a tanyák*)

Verseiben helyenként felvillannak az elődök, a kortárs nagyok színei, ritmusai. A fiatal József Attila Klárisok c. dalára emlékeztet az *Elillanó dal*. Olykor mintha Nagy Lászlót hallanánk: „ne verje jégeső ujjaink kalaszát.” Másutt Juhász Ferenc biológikus összetételeit idézi: „Fák őrlődnek az ősz / sárga fogsorában / ropogva zabáló / ősz-dögevő vágyban.” (*Kihántják az időt*).

Néhány hasonló versét leszámítva a tanultakat szuverén módon ötvözi költészetébe, nem a külsőségekre, hanem a lényegre figyel. Képei nagy feszültségekkel telítettek, érzékletesek, pontosak, egymástól távol eső képzeteket villantanak össze, reális és groteszk elemek keverednek bennük:

már ötven napja nincs eső repedezik a
disznófertő alja hálózatában felszejjik Kan-
dinsky
álomszövedéke térkép a Tau Ceti boly-
góiról
(*Sárország*)

Egy sor nagyobb formátumú versben tesz kísérletet mai életünk problémáinak átfogó megfogalmazására. (*Sárország, Ketős perzselésben, Belvárosi délkörök*).

Régebbi történelmünk tanulságait valatlja, a pokoljáró elődök sorsát mutatja föl példának az óvatoskodó ne-szólj-szám-filozófiák ellenében. Haragja azok ellen fordul, akik „kis gögyival elérhetik saját különbejáratú szocializmusukat, akik a forradalmat protokolláris fogadások pezsgődurrogásának, váltásnyi fehérműnek vélik” (*A szabadság szellővadásában*).

A Ginsbergnek ajánlott *Szomjúság* amerikai beat-lírában iskolázott biblikus gondolatritmusaiban a technikai civilizáció gépi zűrzavarának nyomasztó látomása közben a bartóki tiszta forrást keresi:

Hol a tiszta forrás, hogy megkeressem?
Vezess utamra lombszagú szorgalom,
esőtől frissült fásorodban, szemben a
napnak.

Verejtékemben hadd szülessék újjá, sár-
tól maszatos, csillagra fénylő gyer-
mekarccal.

Erőteljesebb, feszesebb architektúrájú versei azok, melyekben megszenvedett élményei, indulatai egységes képrendszerré szilárdulnak (*Alkonyba merülök, Napom, te-
kete hold, Elbontott tanya, Mély föld, A*

tőutca torkolatában, Augusztus, gyönyörű óceán, Venyigegegyőké).

Néhány különösen szép szerelmes versét kell még megemlítenünk (*Bálvány, Fenyőgallyak...*, *Csillagzó csontjaimon, Ruhátlan árvaságban*).

Összegezve megállapíthatjuk, hogy előző kötetéhez képest lényeges minőségi átalakulás tanúi lehetünk: hangja letisztult, formai eszköztára alaposan kibővült, az első kötetében néhol kísértő verbalizmus nyűgéből sikerrel kibontakozott. Remélhető, hogy a továbbiakban újabb meglepésekkel szolgál olvasóinak.

KERÉK IMRE

Bulla Károly:

MAJÁLIS

A legutóbbi — Eső a szilfák levelén címmel megjelent — prózai antológiában van egy novella, melyet a válogatásról szóló kritikák egyöntetűen dicsérő szavakkal emlegetnek. Bulla Károly írása ez, a *Majális*. A néhány oldalas történet valóban figyelemre érdemes írói képességekről tanúskodik. Pályakezdő íróink között kevesen vannak, akik ilyen biztos kézzel szerkesztenek novellát, pedig ma már a mesterségbeli tudás általánosan jellemző fiataljainkra. Bulla a pergő, drámai előadásmóddal sajátos ritmust ad írásának, az ellentétek rejtett villódzása mindvégig feszültté teszi a történet ívét.

A sikeres rajttal majdnem egyidőben az első önálló kötet is megszületett, s talán nem véletlen, hogy éppen a nevezetes novella lett a címe.

A *Majális* elbeszéléseit olvasva két dolog azonnal szembetűnik. Az egyik: Bulla lemond a hagyományos értelemben vett nagy témákról, írásaiban nincsenek látványos konfliktusok, hősei a szó szoros értelmében szürke emberek, majdhogynem jelentéktelenek. A másik: számára a történet, a sztori önmagában nem túlságosan érdekes. Inkább emberi állapotokat, helyzeteket ír le, mint az azokat tükröző eseményeket. A módszer jó lehetőségeket nyújt a belső emberi világok mélyebb kiaknázására, azonban bizonyos veszélyeket, buktatókat is

rejt, melyeket egy pályakezdő író legtöbbször nem kerülhet el. Kellő tapasztalatok, valóság-fogódzók híján vagy zavaros lélekelemzésbe téved, vagy menthetetlenül az unalom kátyujába ragad. Arról már nem is beszélve, hogy ha a magánproblémák ennyire előtérbe kerülnek, ez okvetlenül maga után vonja a szociális, a társadalmi háttér beszűkülését. Bulla Károly írásaiban mindvégig ott kísért a módszer veszélye, s nem egyszer a csapdába is beleesik az író.

Mint kortársai közül sokan, ő is első sorban fiatalokról ír. Huszonévesekről, akik már belekóstoltak az életbe, s most keserű szájjal, fanyar bölcsességgel szemlélik önmagukat vagy a körülöttük zajló világot. Életük olyan pontján állnak, ahonnan a továbbindulás sorsdöntő lépés, éppen ezért nem egyszer tétováznak megtenni. Mások érzelmi kötődések híján a magány hálójában vergődnek, a társtalanság gyötrelmeitől szenvednek. Az író számára ezek az élethelyzetek, állapotok kitűnő lehetőségeket kínálnak a rejtettebb világok felderítésére, Bulla tehetségéhez mérten él is ezekkel a lehetőségekkel.

A kötet egyik legjobb novellájában, a *Vasárnapi fozatokban* három fiatalember „rituális” unatkozását írja le. Az unalom-állapotnak mesteri megjelenítését kapjuk. Valami kiáltóan hiányzik ezeknek a fiúknak az életéből. A gyöttrő hiányon úgy próbálnak segíteni, hogy szabadjára engedik a fantáziájukat, különböző történeteket találnak ki, olyanokat, melyek sosem estek meg velük, de megeshettek volna. Talán maguk is tudják, hogy mindez csak szármalmas pótlék, többre azonban jelenlegi állapotukban nem futja az erejükből. Az olvasóban önkéntelenül felmerül a kérdés: vajon miért ilyenek ezek a fiúk, mi tette őket ennyire enerválttá? Az író ezen a ponton nem siet a segítségére. Ilyenek — ennyi az egész! — mondja. Pedig az ok felkutatása vagy legalábbis jelzése éppoly fontos lenne, mint magának az állapotnak a leírása.

A *Feltételes mód* hőse képtelen egyetlen szót váltani a vele egy kocsi utazó nővel, pedig gondolatban a megismerkedés számtalan variációját találja ki. Valami belső erő nyűgözi akarátát. Az emberi kapcsolatok létrejöttét gátoló lelki sérülés kitűnő leírása ez a novella, csak éppen a sérülést kiváltó okok felvillantása hiányzik belőle. Pedig így lenne igazán teljes,

így emelkedne a remek *Majális* színvonálára.

Ahol okot próbál keresni a hőseit sújtó állapotokra, ott gyakran aránytalanul el túlozza a bajokat. Kétségtelenül nem kellemes az albérloi sors — ez a motívum úgy látszik minden fiatal író kötetében visszaköszön — az egész személyiségre rátelepedő végzetként ábrázolni viszont torzítás. A *Réticirkáló* ifjú hőse már-már kafkai féregnek érzi magát albrleti cellájában, csak a képzelete képes átmenekíteni egy másik világba, ahol emberi módon élhet. Ez azonban nem egyéb, mint a tehetetlenség szülte ábránd, amit az ajtóresen becsapódó fény rögtön szertefoszlat.

A *Majális* története mögött mindvégig ott érezzük az eleven valóságot, az élet természetes ritmusát. Talán éppen ezáltal válik megindító írássá. Néhány novellából ez a valós életközeg jórészt kívül reked. Ahol halványan beszüremlik, ott sem épül be szervesen az író teremtetten világba. Jó példa erre a *Liszniaiak* című elbeszélés, melyben a más emberek sorsa iránti közöny, az aljas pozícióféltés, a hitvány törtétes fonódik össze egy ember jellemében, de végül is nem válik önálló karakterré, mert az író sokszor nem tud mit kezdeni az „eleven valóság” adta élményekkel. Liszniai arcnélküli figura lesz, pedig a Liszniai-féle magatartás tüzetes kidolgozása nemcsak a kötet egyik legjobb írásává tette volna az elbeszélést, hanem Bulla alkotói képességének új oldalát is határozottabban körvonalazta volna.

Hasonlóképpen ilyen „felemás” elbeszélés a kötetnyitó *Szombat*, melyet még a munkahelyi élet bosszantóan közhelyes leírásai is terhelnek. Némelyik írás — mint például a *Máder* vagy a *Párbaj* — nem több érdekes vázlatnál, hőseik legfeljebb furcsa különöségeikkel lepnek meg.

A felsorolt hibákra talán azért figyeltünk fel ilyen élesen, mert Bulla Károly — ha egy-két novellában is — megmutatta, hogy milyen magaslatok elérésére képes. Bizunk benne, hogy újabb írásaiban ezekhez igazítja a mércét.

KOVÁCS SÁNDOR

Hajnóczy Péter:

A FÚTÓ

A könyv két műfaji egységre tagolódik: az első, fontosabb részét elbeszélések, a másodikat „felnőtt” mesék alkotják. Az elbeszélések nagyobbik csoportját a központi figura nevével „Márai-novelláknak” nevezhetjük, a többi írás között pedig találunk egy Diderot-persziflázst (*Az unokaöcs*) és egy Kleist-imitációt (*A fűtő*), meg néhány rövidebb darabot. A könyv másik egységében állatmesék sorakoznak, némi képpen La Fontaine modorában, átlátszó szövéssé, ugyanakkor művészi kifejezésre törekvő példázatok. A műfaji szétválasztás azonban nem felel meg a kötet valóságának: Hajnóczy elbeszélései és meséi alapvetően ugyanazzal a látásmóddal és módszerrel íródtak — a kötet mindegyik darabja „szociológikus”-iedológikus. E tekintetben nem különböznek a mesés példázatok a novellisztikus valóságmintáktól. A különbség egy meg nem valósult szándékban van, nem a valóságban, hiszen a műfajilag különválasztott írások *mintha* összepárosulnának, *mintha* egymás játszi, illetve szociális, szép, illetve agitativ kiegészítői lehetnének. De nem azok, mert a külső megfelelések nem mutatják fel a hasonlósághoz szükséges különbségeket, csak a hasonlóságot, az azonosságot. Az író mindkét műfajban az említett dilemma egyik pólusán áll — hatni akar, csak igazat mondani. A kötet beosztása tehát a formálás, az irodalom szándékát mutatja, csupán a tervet, amikor majd megvalósulhat „szép” és „hasznos” egysége. Hajnóczynak a jelen pillanatban formát, művészi formát kell találnia okos „szociológijához”.

Mindenekelőtt meglep kiméletlen társadalmi kérdezőösztone, kérdéseinek a kortársaira nem jellemző kritikai erélye; meglep, hogy írásaiban nem egyszerűen dokumentarista, hanem mélyvízbe merülő valóságlátó akar lenni; meglep, hogy meg meri ismerni egy társadalom hétköznapijainak beragadt srófjait, csavarjait — az agyonpofozott életsorsokat —, és meglep, hogy villámgyorsan, torony iránt odamutat.

Például a Márai-novellák mindegyikében (*Az alkoholista*, *Mosószaipan*, *Finomfőzelék*, *feltéttel*, *Foghúzás*, *Freedom*, *Kom-*

muna) a pereméletformák pusztulását írja meg, e pusztulásnak az elkerülhetetlenségében is relativ erkölcsiségét, éppen a romlékonyság fölényét az „egészséges világgal” szemben, amely a pálya szélére pillantva csak a „fejlődést zavaró”, „érthetetlen”, „destruktív” privát-züllést képes meglátni. Pillanatot rögzítő, feszes írások ezek, de a szikár szerkezet az egyetlen bennük, ami igazán megformált. A konstruálás erenye keret marad a nyelvi igénytelenség (kiszprózáról lévén szó, veszélyesen sok a hanyag mondat), a túl-tipizáló, kínosan hiteles környezetet jelző módszer miatt. Nem a Márai-novellák tárgyi, tematikus brutalitása, a sztorik hiteles balegyenesei ellen emelek kifogást, hanem a szociológikum meztelensége, a világlátás, a gondolati reflexió közvetlensége ellen. Mert Hajnóczy erőiesen és kiméletlenül kimondja ugyan: hogy Márai beilleszkedéséért az egészségesek világába, a visszatérés akarásaért a kiszolgáltatottság árát kell fizetnie; hogy az örültek és az alkoholisták zárt intézeti világa (ábrázolására erősen hatott Ken Kesey: Száll a kakukk fészkére c. regénye) a normális társadalom reménytelen függelmi szerkezeteit reprodukálja, legföljebb „egészségtelen” mértékben... stb. Ismételtem, *kimondja* az igazságokat, de csupán ezáltal nem éri el a nagyon is kívánt erős hatást. Hajnóczy nyelvi-formai erejét éppen az igazmondás, a hatniakarás meztelen erőfeszítése lankasztja el.

Vannak pedig olyan írásai (*Az unokaöcs, A fűtő, Ki a macska?*), amelyekben az igazságtudat, az odamutatás már az egészen mélyre látó és megformált művekhez volna méltó, de a remek társadalmi gondolat — magára marad, mint forma nem születik meg, vagy nem szuggesztív. Így például *Az unokaöcs* Diderot-imitációjában rámutat arra, hogy változatlanul érvényes a kétszáz éves Rameau-ivadék cinikus morálfilozófiája, mert zseniális romlottsága a valóság felől — logikailag még mindig megtámadhatatlan. Így a *realista* gazemberekkel szembeállítandó József Attila-aforizmának („Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis! Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”) nem közvetlenül a valósággal szemben, hanem attól „függetlenül” van igaza, ereje. A Diderot-ihlette novellahős alvilági erkölcsének (akárcsak a földingi Jonathan Wildénak) igaza lehet a legális amoralitással szem-

ben. Ugyanennek a másik oldalán áll a mai Kolhász Mihály, a naiv tisztességébe, igazságkeresésébe beháborodó fűtő, akitől megvonják a félliternyi védőitalt, és mire sikertelenül utánajár igazságának (nagy monomániával, groteszk könyörtelenséggel, egészen államfőig föllebbezve), addigra megzavarodik, és — a társadalom szemében — „szerencsétlen, érthetetlen” bolondként, csendben megint beáll munkahelyére. Az igazság és a morál naiv érvenyesítése egy „fejlett, differenciált világban” tébolyhoz vezethet (ahogyan az unokaöcs esetében a totális leszámolás e naivitással az igazolt amoralitáshoz vezethet). E *gondolatilag* kiemelkedő írások szintén „csak” a lényegre összpontosítanak, a gondolati reflexió pilléreire nyugszik itt minden.

De mindez együttvéve sem elég lehangoló ahhoz, hogy ne láthatnánk meg a *páratlan erőlyhez méltó kivételes kibontakozás lehetőségét*. Ezt maga Hajnóczy is keresi, „művészi”, „játszi”, „szép” meséiben, noha ezekben sem tudja művésziileg megoldani elbeszélései formai igénytelenségét; bizonyos vagyok benne, hogy művészetét nem e példázatokot követve kell megke-resnie. A *Póklónál-ban*, ahol a művészet születésének a formálás kezdetének a kérdését veti föl, *meg tudta írni* saját módszerének problémáját. Cselekvések, gesztusok, arcok teljes lekopaszítása közben egy festmény alakjainak archaikus-atavisztikus mélysége tárul föl, Hajnóczy itt tehát az alkotásfolyamat egyik fázisát ábrázolja, a formálás legnyersebb, öklöző szakaszát, de nem az egészet. Önkéntelen — de végre szuggesztív — önkritika ez. A *Póklónál*, meg a válogatás árulkodó kettőssége arról tanúskodik, hogy komolyan fölmerült benne: mostani módszerét meg kell haladnia. És minél igazabb, amit eddig írt, annál jobban lehet remélni, hogy majd megformáltan lesznek igazán erősek igazságai. Hiszen a csírák már benne vannak a kötetben: éppen a kiméletlen váz-szerkezetekben, a néha sikerült, élesre hegyesedett bekezdésekben, mondatokban, fura módon a kötet csenevész nyelvi atmoszférájában is, a sokkoló sztorikban. A Kolhászok torony iránt hatoló ítéletei nyers torokhangon szólnak, amilyen maga a kitaszítás, a megalázás és a megcsonkítás. De hadd lássuk meg éppen itt a művészi áttörés most még alig felnyíló, de reális lehetőségét:

Hajnóczy kegyetlenségének iróniájára gondolok. Ebben is egyelőre még erősebb a szándék, mint amennyit kimunkál belőle, de ennek a kiméletlen, csak-szociológikus módszernek az igazi irodalmát a valóság ütéseit éppen fölerősítő — távolságtartó — irónia hozná el. Vajon hogyan lehetséges az ököl és a kitaszítotttság erejét megtartó és felülmúló ironikus művészetet teremte-

ni? Hogyan lehet, mint forma hatékony az igaz felháborodás, hogy lehet „szép” a tisztánlátás, anélkül, hogy éle kicsorbulna? Hajnóczy Péter, első kötetével — kolhászi módon — önmaga alkotta meg a jogot ahhoz, hogy művekké váljon.

(Szépirodalmi, 1975)

BALASSA PÉTER

A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JEL

JUBILEUMI PÁLYÁZAT. Felszabadulásunk 30. évfordulója alkalmából a Baranya megyei Tanács és a Jelenkor szerkesztősege — a Kulturális Minisztérium támogatásával — irodalmi riport és szociográfia pályázatot szervezett. A pályázaton tizenöt író vett részt. A művek a megye és Pécs város 30 éves fejlődését, mai életét, a szocialista emberek és közösségek kialakulásának folyamatát mutatják be. — A jubileumi riportokat és szociográfiákat 1974 novemberétől közöljük folyóiratunkban.

A műveket két alkalommal értékelték, és a legjobbakat a Baranya megyei Tanács jutalomban részesítette. Első ízben április 4-én Bertók László, László Lajos, Thiery Árpád és Tüskés Tibor kapott jutalmat.

December közepén zárult le a teljes pályázat, s került sor az újabb beérkezett művek értékelésére. Ezek közül a Baranya megyei Tanács jutalomban részesítette Bertha Bulcsu: Ahol legtöbb a fény, Békés Sándor: Portré karikás szemekkel, Kalász Márton: Lakodalmak, Kampis Péter: Bere-mend, Lázár Ervin: Barta Ignácné, Kobrák Júlianna, és Pál Rita: Kesztyűvarrónők című írását.

A művek értékelésére felkért zsűri a pályázatot eredményesnek minősítette. A jubileumhoz méltó magasszínű, publikálásra alkalmas írások születtek, amelyek jól tükrözik a felszabadulás óta eltelt 30 esztendő társadalmi, emberi változásait.

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ február 6-án mutatja be Hernádi Gyula: A tolmács c. drámáját Nógrádi Róbert rendezésében. Münzer Tamás szerepét Győry Emil, Spenger inkvizitorét Bárány Frigyes, Fieldingen

lovagét Huszár László, Luther Mártonét Ábrahám István, Geyer Flóriánét Holl István, Magdalena Difus parasztasszonyét Petényi Ilona, Katherina Bolweg parasztlányét pedig Vajda Márta játssza.

A dráma szövegét július-augusztusi összevont számunkban közöljük.

MOZGÓ VILÁG. 1975 decemberétől kéthavi folyóiratként jelenik meg a fiatal írók és művészek korábbi időszakos kiadványa. A Mozgó Világ — az első szám Köszöntőjének szavaival —: „Fórumot ad a pályakezdő, a fiatal művészeknek, publicistáknak, népművelőknek arra, hogy a magyar szellemi élet legszebb hagyományainak, a forradalmi, szocialista alkotásoknak folytatói, továbbalkotói legyenek.”

A folyóirat felelős szerkesztője, Veress Miklós így nyilatkozik: „A Mozgó Világ nem csupán irodalmi folyóirat, sokkalta több akar lenni. Azért született meg, hogy a fiatal magyar értelmiség legyen, amely ennek a lapnak révén bizonyíthatja: jelentős szerepet játszik a szocialista tudat formálásában.”

Az első szám Barabás János, a KISZ KB titkára Köszöntője és Garai Gábor Kézszorítás c. írása után többek között Nagy Gáspár, Pintér Lajos és Szokolay Zoltán verseit, Esterházy Péter, Nádasdy Anna és Temesi Ferenc elbeszélését, Csalog Zsolt szociográfiáját, Csaplár Vilmos és Hankiss Ágnes tanulmányát, Páskándi Géza esszéjét, továbbá színházi körinterjút, tudósításokat, jegyzeteket és grafikákat közöl.